([illegible] ભાગ)

[illegible]

[illegible]

[illegible] સ્ટીલર.

[illegible]

Ahmedabad

[illegible] Works

[illegible]

બહાદુર બહારવટીયો

અને

બાળકનું ખૂન.

પ્રકરણ ૧ લું.

"લોકો કહે છે કે-જેવાં કૃત્ય તેવાં ફળ, જેવું વાવીએ તેવું લણીએ; સારાં કામનો બદલો સારો અને નઠારાં કામનો બદલો નઠારો મળેછે; પણ નહીં! જુવો, આજે હું કેવી એક નેક-પતિવ્રતા સ્ત્રી સાથે દુષ્ટ આચરણ આચરવા ઇચ્છા રાખું છું?! અને જો હું મારા કામમાં પાર પડયો તો બસ, ફતેહ! કાલે રાજાનો દિવાન બની જઇશ! કહો ત્યારે હવે તમે કહી શકશો-કેવી રીતે કહી શકશો-કે દુષ્ટ કામ કરનાર સુખ ભોગવી શકેજ નહિ.?......પણ મારે મારૂં કાળજું ચોકસ-કઠણ રાખવું જોઇએ. કારણ કે એમ ન થાય કે એની ખુબસુરતી અને મીઠી મીઠી વાતોથી મારી હિમ્મત ......(ચમકીને) અરે જુવો કોઇ આવે છે!"

મધ્યરાત્રિ ક્યારનીએ વીતી ગઇ હતી; એક તો અંધારી રાત્રિ અને વળી ચીચોધીચ આવી રહેલી ઘટા! તેથી જાણે પૃથ્વી ઉપર શાહી ના ફેરવી હોય કે શ્યામ ચાદર પાથરી ન હોય તેમ જણાય છે: એક બાગની અંદર, એક દ્રાક્ષલતાની બનાવેલી ઝુંપડીમાં સતાયેલો એક મનુષ્ય, ઉપર વર્ણવ્યા મુજબ બબડે છે, તે પુરૂષનાં

રૂપરંગનું વર્ણન કરવું તે અત્યારે ઘણું કઠણુ છે કારણ કે એક તો રાત્રિમાં તે સારી રીતે સંતાયલો છે અને વળી તેણે પોતાના ઉપર અંધારપછેડી ઓઢેલી છે: ગમે તેવી પણ તેની આ અવસ્થા આગળ ઉપર છાની રહી શકશે તો નહીં જ. તથાપિ આ સમય તો, તે, આ બાગની મધ્યેજ આવેલા, એક માંડવા તરફ જોઇ જોઇને દાંત પીસે છે. સામેજ દેખાતો, આ મંડપ સુંદર લતાથી શોભી રહ્યોછે. અને દીવાનું અજવાળું જે તેમાંથી આવતું જણાય છે તે પરથી સ્પષ્ટ માલમ પડે છે કે એક શૂરવીર યુવાન અને યૌવના પરસ્પર વાતો કરી રહ્યાં છે. મંડપ બહુજ નાનો છે અને દશ–બારથી વધારે મનુષ્યસંખ્યા ત્યાં બેસી શકે તેમ પણ નથી. તેની બનાવટ અટપટી છે. બેસવાને માટે ખુરશીરૂપ આઠ ચોતરા તેમાં કરેલા છે અને તેના ઉપર વાંસની વાળેલી કમાનોથી કરેલી છાપઉપર. વેલો આવી રહેલી છે. મધ્યમાં એક ચીમનીનો દીવો ઝગઝગ પ્રકાશી રહ્યો છે. એકબાજુ ચોતરા ઉપર, ઉદી, બનારસી સાડી પહેરી એક યુવતિ રડતી બેઠી છે. તેની ઉમ્મર આશરે ૨૦–૨૧ વર્ષની લગે છે. તેના સૌંદર્યને–સ્વરૂપ–નાજુકાઇ–ની પ્રશંસા જેટલી કરાય તેટલી થોડીજ છે. મ્હોટી દિવ્ય આંખ્યોમાંથી ખરેલાં મોતી સમાન અશ્રુ બિન્દુઓએ તેના કપોલભાગને તર કર્યો છે, અને નાજુક કરોમાં સુવર્ણમયી બંગડીઓ શોભા આપે છે. તેનો ડાબો હાથ કમર ઉપર છે અને જમણા હાથે–પેલો યુવક જે તેના સ્હામે દ્રવતિ અંતઃકરણથી અશ્રુભરી આંખ્યે જોઇ રહ્યો છે, અને જેની આકૃતિપરથી એમ જણાય છે કે તે કંઇક જવા ધારે છે, પરંતુ લાચાર છે, તેનો–છેડો પકડી ધ્રુસકે અને ધ્રૂસકે રોઇ રહી છે. નાજુક હાથે પકડેલા કપડાને છોડવીને આ યુવાન કોઇ રીતે જઇ શકે તેમ નથીજ. પુરૂષની ઉમ્મર આશરે પચીસ વર્ષની છે. સુંદરતાની સાથેજ ત્હેના ચહેરામાં બહાદુરી ઉચ્ચહૃદયતા આલેખાય છે, અને તેના મજબુત બાંધી દડીના શરીર ઉપર મૂલ્યવાન વસ્ત્રો તેણે ધારણ કરેલાંછે.

"ના, નહીં જવા દેઉ." તે સુંદરીએ કહ્યું.

"વ્હાલી, મને રોકો માં, મને લોકો મ્હેણાં મારશે અને કહેશે કે વિજયસિંહ ડરી ગયો અને એક સેતાન લુંટારાની દહેશતમાં લેવાઇ જઇ જીવ ચોરી ગયો. મહારાજની આંખ્યો આગળથી પણ હું વેગળો થઇશ અને મારા નેક નામને ધક્કો લાગશે" તેણે ઉત્તર આપ્યો.

"તે ઠીક છે; પણ ત્યારે લોક એમ પણ નહિ કહે કે, વિમળા પોતાના પતિને જાણી જોઇને મોતને હવાલે કરી દીધો'? પ્રશ્ન થયો.

"અફસોસ! વીરપત્નિ હોવા છતાં આ વાકયો તમે કેમ વદી શકો છો?" તેણે ઉત્તરમાં પૂછ્યું.

"ના, ના,! હું એવું નથી ઇચ્છતી કે આપના વીરત્વને દુષણ લાગે. હું તો આપની પ્રસંશાજ સર્વત્ર થતી સાંભળવા ઉત્સુક છું. પરંતુ ક્ષમા કરજો, વારંવાર હું આપને વિદિત કરૂંછું અને હું તેનાથી બ્હીતીજ ફરૂંછું; છતાં આપ વળી કેમ એ વાતને ભૂલો છો? કૃપાનાથ! મારી એવી ઇચ્છા છે કે આપની સાથે મને લઇ જાઓ અને તે અન્યાયાન. હાથથી મારા ધર્મનું રક્ષણ કરો. એ વત નક્કી છે કે તે દુષ્ટની દાનત બગડી છે અને તે કારણસરજ એક એવા લુટારા સાથે લ્હડવાના બહાને તે આપને મોકલે છે, કે જે સામો આવી નથી લ્હડતો પણ છાની રીતેજ લોકોના પ્રાણ લે છે," રડતાં રડતાં વિમળાએ પોતાના પતિને જણાવ્યુ,

"જ્યાં સુધી તમારા પિતા સુજનસિંહ હયાત છે." વિજયસિંહે સાંત્વન આપવા અરથે કહ્યુ. "ત્યાં સુધી મારૂં ધારવું એમ છે કે, તે કોઇપણ તરેહનો જુલમ ભાગ્યેજ ગુજારી શકશે.

"આપનું કહેવું યથાર્થ છે," વિમળા બોલી, "મને મારા પિતા ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. તો પણ જ્યાં મારા પિતાના હાથમાં જોયેલા લોહીના પ્યાલાની વાતનું મને સ્મરણ થાય છે કે, મને કંપારી છુટે છે હું ના ઉમેદ–નિરાશ થઇ જાઉં છું, અને ત્યારે, વ્હાલા, મારી ધ્યાનમાં બીજી વાત નથી ઉતરતી; વ્હાલા હું આપની સાથેજ આવીશ. આપના સુખ દુખની ભાગિયણ થઇશ. મને સાથે લ્યો"–તેણે ધ્રુજતાં–કંપતાં વાકય પુરૂં કર્યું.

"તમારી વાત અક્ષરે અક્ષર મારા હૃદયમાં ઉતરે છે અને એમ પણ જાણે છે કે, મહારાજે નથી કહ્યું તોપણ તમને મારી સાથે લઇ જઉં પણ–પણ લોકોના મ્હેણાથી હું શરમાઉંછું–ડરૂંછું. અરે, ગામનું ધુણાવતા એતો એમજ કહેવાના કે બાઇ! પતિની સાથે લ્હડવા ગયા છે!!" વિજયસિંહે તેને છાતી સરસી દાબતાં ઉત્તર આપ્યો.

"શું ત્યારે મારી વાત પર આપ ધ્યાન નથી આપી શકતા અને મને બાપને હવાલે સોંપો?! બાપના હાથમાં તે દિવસ

મ્હેં લોહીનો ભરેલો ચાંદીનો પ્યાલો.......................(કંપી જાય છે) હાય ! હાય ! એ વાત યાદ આવતાંજ કાળજુ કંપે છે, હૃદય થડકે છે, શરીર ધ્રુજે છે! અરેરે બિચારી કેવી ખુબસુરત..."

"ખરે, મ્હોટો ગજબજ ગુજાર્યો છે. એ ખુન તો નહીંજ ભુલાય: પરંતુ હોય, શું કરીએ ! ! તમારા પિતાજી લાચારીથી તેનો ઇનકાર નહોતા કરી શક્યા." સ્હેજ દિલગિર થઇને તેણે કહ્યું "હાં, ઠીક યાદ આવ્યું સાંભળો એક યુક્તિ સુઝી આવી છે અને તે તમને કહું"

આ પ્રમાણે કહી વિજયસિંહ વિમળાની પાસે બેઠો અને ધીમે ધીમે વાતો કરવા લાગ્યો.

પ્હણે ઝુંપડીમાં સંતાયલો પુરૂશ, જેનું વરણન આરંભમાંજ કંઇક થયું છે અને જે બન્નેની તરફ એક ટસે જોઇ દાંત પીસી રહયો છે તેને—એવામાં પાંદડાના ખખડાટે અને પગરવટના અવાજે ચમકાવ્યો. તે હોંશીઆર—સાવધ થઇ ગયો અને પાછું ફરી જોતાં એક અન્ય પરિચિત પુરૂષને આવતાં જોઇ ધીમેથીજ બોલ્યો:-કોણ સુજનસિંહ! જવાબમા "હા" કહી સુજનસિંહ તે પુરૂષની પાસે બેઠા અને બોલ્યા-"ભાઇ કૃષ્ણદાસ ! જો આજ તું મને અહીંથી જવા દઇશ તો જીવતાં સુધી તારો ઉપકાર હું નહીં ભૂલું"

કદિ નહીં ! કદિ નહીં,' કૃષ્ણદાસ બોલી ઉઠયો.

"તો શું ત્યારે મારી લાડકી પુત્રિ વિમળાનુ ખુન મારા હાથેજ કરવું પડશે?"

"બેશક ! કારણ કે, નહીં તો તે કબુલ નહીં કરે !"

ના, ના, મારાથી તે નહીંજ બને; મારા હાથ કંપી રહ્યા છે અને તલવાર મારા હાથમાંથી પડી જાય છે."

'તમારે તે કામ કરવુંજ પડશે.'

"મારા હાથની શકિત તો કયારનીયે જતી રહી છે અને મારાથી તે કામ નહીં થાય, "

"ત્યારે શું મારે લોહીના પ્યાલાની વાત યાદ દેવડાવવી પડશે?"

સુજનસિંહ કંપી ગયો. 'અરે, ગજબ થયો' કૃષ્ણદાસને પગે પડતાં તે બોલ્યો. "બસ બસ માફ કરો, હવે ફરીથી તે નામ ના લ્યો. હું કરીશ, નક્કી હું કરીશ, તમે જે કહેશો તે કરીશ. અને તે કબુલ નહીં કરે તો મારા હાથથી હું મારી પુત્રિ વિમળાનું

ખુન કરવા તઇયારછું, પણ કૃપા કરી તે વાતનું નામ મારે મોંઢે ન લેશો અને લાચાર ન કરશો."

"ઠીક." કૃષ્ણદાસે કહ્યું, "હવે અમારે અહીંથી નીકળીને દરવાજા તરફ જવું જોઇએ.

સુજનસિંહ—જેવો હુકમ."

"પરંતુ નહીં! કૃષ્ણદાસ બોલ્યો, "કેમ જાણ્યું એ હાં નહીં જાય ? હાં, જુઓ એ બન્ને ઉઠયાં. હું વિજયસિંહની પાછળ જાઉંછું અને વિમળા તમને સોંપું છું."

મંડપમાં બેઠેલાં વિજયસિંહ અને વિમળાની વાતચિત પુરી થઇ ગઇ; તેમણે પરસ્પર અાનીમની શી વાત કરી તે આ વખતે ન જણાયું કાંતો વિજયસિંહે વિમળાના લાભની કંઇ વાર્તા કહી કે, વિમળાનું કહેવું તેણે માન્ય કર્યું, પરંતુ એટલાજથી સંતોષ માનો કે હવે વિમળા પ્રસન્ન જણાવા લાગી.

વિજયસિંહે અને વિમળા ઉઠયાં અને એક દિશા તરફ વળવા તૈયાર જણાયાં.

"હવે હું તમારી દાસીઓને બોલાવું છું" વિજયસિંહે કહ્યું, "અને હવે તમને એમને હવાલે કરૂં છું"

"ના, હું આપને દરવાજા સુધી વળાવી પાછાં ફરતાં એ સૌને મળીશ" તેણે ધીમેથી જવાબ આપ્યો.

"જેવી તમારી ઇચ્છા" વિજયસિંહે કંઇપણ આનાકાની ન કરતાં તેમ કરવા હા પાડી.

પરસ્પર એક બીજાના હાથમાં હાથ લઇ બન્ને ચાલ્યાં અને બાગની પુર્વની દિશા તરફ દરવાજા સુધી ગયાં પછી વિજયસિંહે વિમળાને કહ્યું" જાઓ, હવે તમે પાછાં ફરો."

વિમળાએ પુછ્યું:—હવે આપ ક્યારે પાછા આવશો ? "

"જો કે નક્કી ન કહી શકાય તોપણ જેમ તેમ વહેલો પાછો આવવા પ્રયત્ન કરીશ" તેણે ઉતર આપ્યો અને ચાલવા માંડયું

'ઠીક. જાઓ પણ મહારાજને ન મળશો' તે બોલી.

'નહી, કદિ નહી.'

વિજયસિંહ આગળ ચાલ્યો, અને વિમળા ત્યાંથી પાછી ફરી; પરંતુ માંડવા તરફ થોડે લગી આવી એટલામાં અટકી અને પાછી ફરી દક્ષિણ દિશાનો માર્ગ લીધો. આ તરફ એક જ્યોત્સ્નાપ્રકાશિત

ચાર-પાંચ માળવાળો મ્હેલ શોભી રહ્યો હતો અને ત્યાં કેટલીક સુંદરીઓ બેઠી બેઠી એક બીજાની સાથે વાતો કરતી હતી. આ વિમળાની સર્વ દાસીઓ હતી.

ધીમે ધીમે વિમળા દ્રાક્ષલતાના ઝુપડા નજીક આવી કે તેજ વખત એક પુરૂષ બહાર નીકળી આવ્યો તેણે તલપીને વિમળાને પકડી લીધી અને જમીનપર તેને નાંખી, તેની છાતીપર સવાર થઇ બેઠો અને બોલ્યો:–" વિમળા, રોવા કરવાની હવે કાંઇ જરૂર નથી હવે રોવાથી કાંઇ તને ફાયદો નથી હવે તારો જીવ લીધા વિના હું તને છોડવાનો નથી ? '

' શું ? હું મારા પિતા સુજનસિંહનો સ્વર સાંભળું છું ? તે ભયથી ગદગદિત કંઠે બોલી.

' હા. હુંજ કમબખત તારો પિતા છું' ઉતર મળ્યો.

' પિતાજી શું તમે પોતેજ મને મારવા તૈયાર થયાછો ?'

' ના હું મારી પોતાની મેળે તને મારી કાંઇ ફાયદો નથી મેળવી શકવાનો પણ હું લાચાર છું, દિલગિર છું '

' હાય! શું દુનિયામાં એવા પણ પિતા પડશે કે તે પોતાનાજ હાથે પોતાની પુત્રિના પ્રાણ લે ! ? '

' વિમળા. એક નિર્ભાગિ હું તો એવો એક બાપ છું જ હવે તું કંઈ ના બોલ તારી પ્યારી વાતો સાંભળી મારૂં કાળજું કંપે છે ગળે ડચુરો બાઝે છે; કંઠે પ્રાણ આવી જાય છે. હાથથી કટારછુટી જાય છે વિમળા હવે તું ચુપ રહે હું લાચાર છું તેના પિતાએ થ-ચડતે અવાજે તેને કહ્યું,

' શું ત્યારે મારો જીવ કોઇ રીતે નહીજ બચે?'

' હા. બચે પણ તું હરી વાળી વાત કબુલ કરે તો–'

' અરે ! તે તો નહી બને ખેર કદાપિ તે પણ કબુલ કરૂં તો!

' તો તું બચી શકે પણ તે હું નથી ઇચ્છતો મને તે પસંદ નથી કે તે વાત તું કબુલ કરે '

' બેશક હું કબુલ નહીંજ કરૂં કેવળ જીવને માટે એ બોલી જવાયું તમારી મરજી શી છે ? '

' નહી તે હું કબુલ કરવા કહુંજ કેમ ? પણ તને મારવી તે તો યોગ્ય માનું છું હાય ! અફસોસ ! હું કેવો અનર્થ કરૂં છું ! '

"પિતા!" વિમળાએ રડતાં રડતાં કહ્યું. મારી જીવનદોરી

તમારાજ હાથમાં છે. બીજુ નહીતો એક દિવસ, તેમના ચરણુનાં દરશન કરવા તો મને એક દિવસ છોડો.'

"સુજન-વિમળા, આ તારી ભૂલછે; જેને તું મળવા ઇચ્છેછે તે પણુ એક કલાકમાં તો આ દુનિયામાં તેની મુલાકાત થશે"

'હા, દઇવ! એવુંજ છે !? તો પતિના પહેલાંજ મરવા હું તઇયાર છું. બસ, હવે વાર ન કરો, પિતા, તમે શુ કામ રડો છો? તમે તમારૂંજ સાંભળો, હવે મને મારવામાં વિલંબ ન કરો." મરવા તતપર થયેલી વિમળા બોલી ઉઠી.

સુજનસિંહ આંસુ પાડતાં બોલ્યો-"હા, એમજ થશે. લે હવે તઇયાર થા.'

પ્રકરણુ ૨ જું.

વિજયસિંહ વિમળાને પાછી મોકલી બહાર નીકળી સડકે ચડ્યો. સડકની બન્ને બાજુએ મ્હોટાં મ્હોટાં લીંબડાનાં ઝાડો ઉગ્યાં હતાં અને તે એક બીજાને સામસામે મળેલાં હોવાથી સડક ઉપર અંધારૂં ઘોર થઇ ગયું હતું અંધારી રાત્રિ, વાદળ ઘેરાયલું અને ઘણાં વૃક્ષોની ઘટાએ તેમાં વધારો કરેલો, એટલે પુછવાની વાતજ શી? વિજયસિંહ આગળ નિરભયતાથી ચાલ્યોજ જતો હતો. રસ્તામાં જાણે કોઇ તેની પાછળ આવતું હોય એમ તેને લાગ્યું; તેણે પાછું ફરી જોયું; પણ કોઇનો પતો ન લાગ્યો અને તે લાચારીથી આગળ ચાલ્યો. પણ આથી તે સાવધ થયો. દુશ્મનને પહોંચી વળી તેને ઠેર કરવાનો તેને ગુમાન હતો. તે થોડો આગળ ચાલ્યો; વળી કંઇક ખખડાટ સંભળાયો અને એવામાં એક ભટકતો આદમી એકદમ આવ્યો અને તેણે પોતાની તલવાર વિજયસિંહપર પોતાનું જોર અજમાવી તેને પુરો કરવાનું ધારયું. પણ તેમ ન થઇ શક્યું, કારણ કે વિજયસિંહ પહેલેથીજ સમજ્યો-ચેત્યો હતો; સાવધ થયો હતો એક હલકો થોડોક ઘા તેને લાગ્યો; પરંતુ તલવાર ખેંચી સામો થઇ તેણે એક લલકારો કર્યો. લલકારાનું પરિણામ તો ઉલટુંજ આવ્યું. મદદને બદલે દુરના એક ઝાડ પછવાડે સંતાઇ રહેલા બીજા બે પુરૂષો નીકળી આવ્યા અને હવે વિજયસિંહને એકને બદલે ત્રણનો બેટો ઉલટો કરવો પડયો.

વિજયસિંહ ખરેખરો વિજયીસિંહજ હતો. અંગબળની સાથે

ચાલાક અને સ્ફુર્તિવાળો હતો; ઢાલ, તલવાર, ભાલો, ખંજર સર્વના ઉપયોગમાં તે એક ખરેખરો ઉસ્તાદ હતો; પટા ખેલવામાં તે એક કુશળ નર હતો અને ખરાબમાં ખરાબ તલવાર પણ તેના હાથમાં આવતાં સતેજ બની બે દુશ્મનને એકે સપાટે પાર કરવા યોગ્ય થઇ જતી જણાતી.

તેનો પ્રાણ લેવાને ત્રણ જણા તૈયાર હતા, ત્રણેય, ત્રણ બાજુથી તલવાર ચલાવતા હતા; પણ તે કોઇ રીતે ન ડરતાં, કોઇને ન ગણતાં, પોતાને સંરક્ષતાં, સ્હામો ઘા કર્યે જતો હતો. થોડીજ વારમાં પોતાની તલવારે તેણે એકને જખમી બનવી જમીન દોસ્ત કર્યો અને હવે બે રહ્યા. બેમાં પણ એક તો બહુજ કમજોર—અશક્ત થઇ ગયો હતો અને તે પોતાનો જીવ બચાવવાને માટે ત્યાંથી ન્હાસી ગયો. હવે એકજ સાથે લડવાનું રહ્યું. આ એક વીર યોદ્ધો હતો અને તે લગભગ અડધા કલાક સુધી વિજયસિંહ સાથે લડ્યો. આખરે તેના ઉપર પણ એક સખ્ત ઘા પડ્યો અને વિજયસિંહે તેનું ધડ તેના શરીરથી જુદું કરી નાંખ્યું.

દુશ્મનોની સાથે યુદ્ધમાં વિજય પ્રાપ્ત કરવાથી વિજયસિંહ ખુશી થવો જોઇએ પણ તેમ ન થયું. થોડીવાર થાક મટાડવાને તે એક વૃક્ષ નીચે બેઠો અને પછી જ્યાં સહજ શાંતિ મળી કે તે એકદમ બોલવો ઉઠ્યો:—

" આ ત્રણના મામલાથી પતે તેમ લાગતું નથી. જરૂર કોઇ મહા સંકટ આવશેજ. હવે હું આગળ નહિ જાઉં. કદાપિ એમ પણ હોય કે બિચારી વિમળા પણ દુશ્મનોના સપાટામાં આવી હોય ! "

વિજયસિંહે આગળ—જ્યાં જવાનું હતું ત્યાં—જવું માંડી વાળ્યું, અને જ્યાંથી તે નીકળ્યો હતો ત્યાં—વિમળા પાસે—જવાને પાછો ફર્યો. થોડીજ વારમાં તે બાગે આવી પહોંચ્યો અને તેની મંડપમાં શોધ કરી, જે મહેલમાં પેલી દાસીઓ અને સખિઓ પરસ્પર વાર્તાવિનોદ કરી રહી હતી ત્યાં ગયો. વિજયસિંહને આવતો દેખી સર્વે ઉભી થઇ ગઇ અને વિમળાને તેની સાથે ન જોઇને એક તેની સખિએ પુછ્યું—"વિમળા બ્હેન ક્યાં ગયાં ?"

"હું તેનેજ મળવા આવ્યોછું. મારૂં એમ માનવું હતું કે તે અહીંજ હશે" વિજયસિંહે ચમકતાં જવાબ આપ્યો.

સખિ—"તે તો આપની સાથે હતાં ને આવ્યાં છેજ ક્યારે!"

"હિતવીર." વિજયસિંહના મુખમાંથી શબ્દ નીકળી પડ્યો.

"કંઇ સમજાતું પડતી નથી કે આપ શું કહોછો? આપે વિમળા બ્હેનને ક્યાં મુકયાં હતાં?" એક બીજી સખિ બોલી ઉઠી.

આ વખત તે સર્વ કહેવાની જરૂર જેવું નથી. એક દિવો લાવો અને મારી સાથે ચાલો. બાગની ચારે બાજુએ શોધ કરો." વિજયસિંહે આજ્ઞા કરી.

વિજયસિંહના આ શબ્દોથી દાસીઓ સખિઓ છોભાં પડી ગયાં. સઘળાં ગભરાઇ આમતેમ દોડવા લાગ્યાં. ક્ષણવારમાં દાસીઓ કાકડા કરીને લાવી અને તે અને વિજયસિંહ સર્વ હીરાની સાથે બાંગની ચારે બાજુએ વિમળાને શોધવા મંડી ગયાં પણ ક્યાંય પતો ન લાગ્યો.

વિમળાને શોધતાં શોધતાં વિજયસિંહ એકાએક દ્રાક્ષલતામય ઝુંપડી સમિપ આવ્યો અને એક લાશ પડેલી જોઇને ચમકયો ને નકી વિમળાનીજ લાશ એમ તેણે ધાર્યું. તેને અટકયો જોઇ દાસીઓએ કાકડાને આગળ ધર્યા અને વિજયસિંહ નીચે બેશી લાશને જોવા લાગ્યો.—

વિજયસિંહનું સમજવું એમ હતું કે તે વિમળાની લાશ હશે. પણ ના, એ તો કોઇ બીજાની લાશ નીકળી; તે લાશ એક કમનશિબ દશ વર્ષના બાળકની જણાઇ ધડ તે સ્થળે નહોતું કે જેથી ઓળખી શકાય કે તે કોની લાશ હશે; પણ તેનાં શરીરપરનાં વસ્ત્રો કીમતી હતાં. હાથમાં હીરાનાં જડેલાં કડાં આવી રહ્યાં હતાં. આંગળીઓમાં સોનાની વીંટીઓ પણ હતી અને ગળામાંથી તુટેલી માળાનાં મોતી જમીનપર પડેલાં હતાં.

'બસ, ધડ લાશથી જુદુ છે—તે અહી નથી છતાં ઘરેણાં અને કપડાંપરથી સહજજ જણાય છે હુ કહી શકુ છું કે, આ લાશ આપણા મહારાજના ન્હાના પુત્ર સૂર્યસિંહની છે' વિજયસિંહેજણાવ્યું

ઉભેલાં સર્વ બોલી ઉઠયાં—'હાય! હાય! આ શું થયું? કુંવર સાહેબ અહીં કેવી રીતે આવ્યા તેમને કોણે મારી નાંખ્યા?'

વિજયસિંહ—' ગજબ થયો, હવે કોઇ રીતે બચવાનુ નહીજ. જે વખતે મહારાજશ્રીના જાણવામાં આવશે કે. કુંવરસાહેબના લાશ વિજયસિંહના બાગમાંથી મળી આવી કે, નકી હુ ખુનીઠરીશ. મારી બે કસુર કોઇ રીતે સાબિત નહિ થાય, દુશ્મનોને વાત વધારી હવે મને બનાવવાનો અને મને દુઃખ દેવાનો લાગ મળ્યો. હતભાગ્ય! મારી સાથે મારાં સગાંવહાલાં, સર્વને ફાંસીએ ચઢવું પડશે.

હે પ્રભુ! ધર્મ પુરસ્સર–નીતિ પુરસ્સર વર્તન કરવાનો શું આ બદલો?'

પોત પોતાની આ સંસારમાં સર્વને લાગી છે. પછી તે બાઇ હો કે બ્હેન હો, માતા હો કે પિતા હો. સ્નેહી હો કે સહોદર હો સગાં હો વા નોકર હો કે ચાકર હો! પરંતુ દુઃખને વખતે–અણીને વખતે કામ આવે તેજ ખરા પુરૂષ છે–તેજ સંબંધિ છે–તેજ સ્નેહી છે–તેજ નોકર છે. કુંવરથી લાશ જોઇને-વિજયસિંહ વિપત્તિમાં પડયો. ધારીને એક પછી એક સર્વ દાસીઓએએ અગીઆરા ગણવાનું કામ શરૂ કર્યું. એક વિમળાની શોધ કરવાને બહાને, તો બીજી 'જુઓ અહી તો કોઇ નથી સંતાયું?' કહી ચાલતી પકડી ગઇઅને પોતાને ઘેર જઇ બેઠી. ત્યારે કેટલીક કંઇ પણ બોલ્યા ચાલ્યા વિનાજ રવાના થઇ ગઇ. જો કોઇ બીજાની લાશ હોત, તો બચવાનો કંઇ પણ રસ્તો હોત. પણ આનો મહારાજનો પુત્ર!! કેટલાનું આમાંથી મોત નીવડવાનું તે કોને માલમ!? આવે વખતે શેઠની સાથે પોતાનો પ્રાણ આપવા કોણ ઉભું રહે!? કદાપ જો આજ વખતે પુરૂષમંડળ હોત, તો તો એકાદ પણ ત્યાં ટકત, પણ આનું શું ગણુ? લાશની પાસે એકલો વિજયસિંહજ રહ્યો. અર્ધા કલાક સુધી તોવિના બોલ્ય ચાલે. શોક-ચિંતા કરતો તે ત્યાં ઉભોજ રહયો, પણ પછી તેણે તે લાશને ઉચકી અને એવી દીશા તરફ વળ્યો કે જ્યાં ઝાડી ચીચોઘીચ આવી રહી હતી અને જ્યાં મનુષ્યની આવરજવર બહુ ઓછી હતી.

આ ઝાડીમાં એક ભયંકર સ્થળે તે લાશને મુકી વિજયસિંહ પાછો ફર્યો અને બાગમાં એક પુળાથી બાંધેલી ઝુપડી સમિપ આવ્યો. આ ઝુંપડુ માળીનું હતું. માળી ભર નિદ્રામાં હતો. એક ખુણામાં બે ત્રણ કોદાળી અને પાવડા પડયા હતા. વિજયસિંહે એક પાવડો ઊચકયો અને જ્યાં લાસ મુકી હતી ત્યાં જવા નીકળ્યો.

વિજળીના ચમકારા આકાશમાં થતા હતા અને ધીમે ધીમે વરસાદનાં ફોરાં પણ પડતાં હતાં. વિજયસિંહ પાવડા સાથે જતો હતો. છાંટા વધારે ને વધારે પડવા લાગ્યા અને અંધારૂં પણ વધવા લાગ્યું. ફકત વિજળીનો ચમકારો થતાંજ જમીન જણાતી અને એક પગલું પણ અંધારામાં આગળ ભરવું તે નબળા પોચાને મન તો બહુજ કઠણ કામ હતું.

જે જગાએ વિજયસિંહે લાશ મુકી હતી તે જગાએ તે આવ્યો તો ત્યાં લાશ ન મળે! તેની તાજુબીનો પાર ન રહયો! તેનો

ઇરાદો જમીનને ખોદી લાશને ઉંડી દાટવાનો હતો પરંતુ અંધારી રાત્રિ, ખોળાખોળીને થાક્યો પણુ આશ્ચર્ય ! તે સ્થળે લાશ તો ન હોતીજ.

વરસાદ ચોધારે વરસ્યો અને તે વગી બીજી મુશ્કેલી વિ-જયસિંહને નડી. વિમળાના શોકે એક તો તે ઉદાસિનજ હતો. વળી કુંવરની લાશનો પત્તો ન ખાવાથી તેને જીવન ઉપ-રથી શ્રધ્ધા પણુ ઉડી ગઇ. હવે વિમળાને માટે શોધ કર-વાનું પણ તેણે યોગ્ય ન વિચાર્યું, બેશક ! તેને પોતાના પ્રાણેશ મહારાજા પુત્ર સાથે પણુ સારો સંબધ હતો. અને તેનો ઇરાદો એવો હતો કે ખરા ખુનીનો પતો મેળવી ને પછીજ ભરસભા મધ્યે આ ભેદને ખુલ્લો કરવો, પરતુ પાવડો લઇને આવ્યો ત્યાર પહેલાં તો લાશ એકાએક ઉડી ગઇ હતી અને તેથી તે પોતાની ધારણામાં ન ફાવ્યો.

હેરાન થએલો—કટાળી ગયેલો વિજયસિંહ લાશને ચારે તરફ ખોળી રહ્યો હતો. વરસાદથી તેનાં વસ્ત્ર સર્વ ભીનાં થઇ ગયાં હતાં. એવામાં એકાએક તેણે બાગના દરવાજા આગળ મશાલનુ અજવાળુ જોયુ; અને તે પોતાના બાગ તરફજ આગળ વધતુ લાગ્યું. એકદમ તે બાગમાં આવી પહોંચ્યો તો જણાયુ કે બે મશાલો સાથે કેટ-લાક પુરૂષો મીણુ કાપડના જામાસાથે, મશાલોને છત્રિ તળે રાખી પોતાના મહેલ તરફ જતા હતા.

આ આદમિઓ મહેલે પહોચે તે પેહેલાંજ વિજયસિંહ બીજે રસ્તે થઇ દાખલ થઇ ગયો. મહેલની પાછલી બાજુ એક ઓરડો હતો ત્યાં ભીનાં કપડાં ઉતાર્યાં અને કોરાં પહેરયાં પણુ નહોતાં એટ-લામાં તો દીવા સાથે પેલા લોકો મહેલમાં આવી પહોચ્યા.

વિજયસિંહ ફકત કોરૂ ધોતીઉં પહેરીનેજ ઉઘાડે શરીરે આ લોકની સામો આવી ઉભો. અને સૌએ તેને નીચા નમી સલામ કરી, આ-વેલા ટોળામાં બે રાજા કરણુસિંહના સરદાર હતા અને બીજા આઠ ખાસ મહારાજના ગુલામ હતા મહારાજા કરણુસીંહને ત્યાં વિજયસિંહની ઇજ્જત સારી સચવાતી અને તે કારણુસર મહારાજ સરદારો પણુ તેને સલામ કરતા હતા વિજયસિંહની ઇજ્જત અને આબરૂ સવિસ્તર આ-ગળ વર્ણુશે.

બન્ને સરદારોની તરફ જોઇને વિજયસિંહે પુછ્યું—' આવા આંધી તોફાનના સમયે આપને અત્રે પધારવા કેમ તસ્દી લેવી પડી?

'મહારાજ આપને બોલાવે છે' એકે કહ્યું.

'જી હા' તેણે ઉત્તર આપતાં કહ્યું 'કુંવર સાહેબના દુશ્મનોના સબંધમાં કંઇ ખરાબ ખબર મહારાજને કાને આવી છે અને તેથી તે ઘણાજ બેચેન છે અને આપની સલાહ પુછવાધારે છે.

'શું ખરાબ ખબર !?' તેમણે ચમકીને પ્રશ્ન કર્યો.

ઉંચો શ્વાસ લેતાં તેણે જવાબ આપ્યો, 'એવી કે કદાચ તેમની જીંદગી પણ ભાગ્યેજ અત્યારે હશે.'

વિજયસિંહે કંપતાં કહ્યું. "ખરે! શું એવીજ હકીકત છે?"

"જી, હા" તેનો ઉત્તર મળ્યો અને "તો ચાલો હું આવ્યો" કહીને વિજયસિંહ વસ્ત્રધારણ કરવા અંદર ઓરડામાં ગયો.

કંઇ પણ કામ કરવા આ વખતે એકપણ દાસી હાજર નહોતી. વિજયસિંહની સ્થિતિનું આ વખતે વિસ્તારથી વર્ણન વ્યર્થ છે. તોપણ પાઠક વર્ગના સમજવામાં આટલું તો આવ્યુંજ હશે કે તેની સ્થિતિ કેવી કરૂણ ભયંકર હતી ! ? ! બિચારાને એટલો પણ વખત ન મળ્યો કે પોતાની વિમળા કે જેને તે પોતાના પ્રાણસમાન પ્રિય ગણતો હતો તેની શોધેય કરે.

આવેલાં મનુષ્યો સાથે લુગડાં પહેરી વિજયસિંહ મહારાજ મહારાજ પાસે જવા નીકળ્યો. આ વખતે વરસાદ વરસતો બંધ રહી ગયો હતો. રાત્રિને વીતવાને ભાગ્યેજ હોઢેક પહોરની પણ વાર હતી. વિજયસિંહ જતો હતો ખાસ રાજમહેલ તરફ, પરંતુ તર્કોવિતર્કો તેને થયે જતા હતા. અને તે વીચારોમાં એટલો લીન હતો કે તેને પોતાના શરીરનું પણ ભાગ્યેજ ભાન હતું. ફક્ત મહારાજને ત્યાં, મશાલો અને આદમિઓની પાછળ તે બેભાન અવસ્થા ચાલ્યો જતો હતો.

તે ઘડીમાં વિમળા વિચારોદધિમાં ડુબતો કે તે એકાએક ક્યાં ગઇ અને કઇ આફતમાં સપડાઇ !? ત્યારે બીજી બાજુથી ઘડીમાં તેનું ધ્યાન કુંવરસાહેબની લાશપર જતું અને અજાયબીની સાથે બનેલી બીનાનું પુનઃસ્મરણ કરી, તેના પરિણામમાં પોતાના સર્વ સબંધિયોપર પણ વિપતિ વાદળ ઘેરાયું ધારી, તેનું કઠણ કાળજું કંપતું હતું કારણ ખોટા નામે પોતાનો જીવ ખોવામાં તે ઘણુંજ હીણપઃ માનતો હતો અરે લડાઇમાં વીરત્વ દર્શાવી મરણને શરણ થવાની તેને કાંઇ પણ દરકાર નહોતી તેની સાથે વળી ચાલુ જમાનાની નીતિરીતિ તરફ પણ તેનું ધ્યાન જતું એમ પણ વિચાર

આવતો કે મહારાજે આટલા બધા આદમિઓને મને બોલાવા કેમ મોકલ્યા હશે? તે કામને માટે તો એક નોકર બસ હતો આ વિચારનો પોતેજ પાછો જવાબ આપી અંતઃકરણને શાંત પમાડતો કે આજે તો મહારાજપર આફત આવી છે અને તેથીજ મને ભીડાભીડમાં ગભરાટમાં બોલાવવાને આટલાં મનુષ્યો મોકલ્યાં હશે

આપ્રમાણેસર્વવાતોનોશોકકરતાંવિજયસીંહમહારાજનાં આદમિયોની પાછળ પાછળ ચાલ્યો જતો હતો. જ્યાં તેઓ સર્વ દ્રક્ષલતાવાળી ઝુંપડી આગળ—જેના સંબંધે આગળ લખવામાં આવ્યું છે, જે સ્થળે બિચારી વિમળાએ પોતાના નિર્દય પિતાને પોતાનો જીવ સોંપ્યો હતો અને જે સ્થળે વળી સૂર્યસિંહની લાશ જણાઇ હતી ત્યાં—આવ્યા. કે એકાએક બન્ને મશાલચીઓ થોભ્યા અને ગભરાઈને બોલી ઉઠયાઃ—

'અરે જુઓ, જુઓ, અહીં કોઇની લાશ પડી છે!!'

આ અવાજે સર્વને ચમકાવ્યા; બે સરદારોની સાથે વિજયસિંહ પણ આગળ આવ્યો અને સડકની બાજુપર એક લાશને પડેલી જોઇ સર્વ આશ્ચર્ય પામ્યા. જો કે આ લાશ ધડ વિનાની હતી તોપણ વિજયસિંહની સાથેનાં મહારાજનાં આદમિયોએ તરતજ ઓળખી લીધું કે તે કુંવરસાહેબની લાશ હતી.

વિજયસિંહની તાજુબીનો પાર હવે ન રહયો. કારણ કે આ લાશને દાટવાને માટે તેતો એકાન્તમાં લઇ ગયો હતો અને માળીને ત્યાંથી પાવડો લઇને ગયો ત્યારે તે લાશ ગુમ થયેલી હતી અને ઘણીવાર સુધી શોધતાં પણ તેનો પતો નહોતો લાગ્યો. હવે એકાએક તે લાશને તેજ સ્થળે તેણે જોઇ કે જ્યાંથી તે ઉઠાવીને દાટવા લઇ ગયો હતો!!

મહારાજના આદમિઓએ લાશ જોઇને રડવું ચાલતું કરયું. ખુબ શોર બકાર થઇ રહયો, આની ખબર સુતેલા માળીને પણ પડીઅને તે પણ તે જગાએ આવી આક્રંદમાં ભળ્યો.

થોડીવાર સુધી ત્યાં હાહાકાર ચાલુજ રહયો. પછી વિજયસિંહે પોતાના બન્ને હાથપર આ લાશને ઉઠાવી લીધી અને રડતાં, રડતાં આંસુ પાડતાં પાડતાં સર્વ મહારાજની પાસે જવા ચાલ્યા.

પ્રકરણ ૩ જું.

પ્રાત:કાળ થવાને પ્રહરેક બાકી હશે. વાદળે શ્વેતતા ધારણ કરી હતી. આ વખતે વિજયસિંહ કુંવરની લાશને હાથમાં લઇને કિલ્લામાં આવી પહોંચ્યો હતો. કિલ્લાની અંદર રઇયત અદ્યાપિ આરામમાં હતી. ફક્ત કેટલાક ખાંસીથી પીડાતા હતા તેવા વૃધ્ધો, ગળફા બહાર નીકળે તો આરામ થાય ધારી જાગતા બેસી રહ્યા હતા સરકારી વર્ગમાં કંઇક ગડબડાટ જાગ્યો હતો. રસ્તામાં જેમ જેમ લોકો વિજયસિંહને મળતા ગયા તેમ તેના સાથે જવામાં ભળ્યા અને દિવાનખાનાના દરવાજા સુધી પહોંચતાં તો લગભગ સો દોઢસો માણસ થઇ ગયું. પરંતુ જ્યાં દિવાનખાનું આવ્યું અને તેમાં પ્રવેશ થયો. કે આઠ દસ માણસ સિવાય કોઇ સાથે ન ગયું. કુંવરસાહેબના મૃત્યુની ખબર ચારે બાજુ ફેલાઇ ગઇ. વાતમાં વાત વધી રઇનું ગજ થવા માંડ્યું અને સર્વત્ર હાહાકાર વરતાયો મહારાજા કરણસિંહ અદ્યાપિપર્યન્ત દિવાનખાનામાં ગાદી ઉપર બેસી રહ્યા હતા. બે ત્રણ ચીમનીઓ પોતાની આગળ અને બે ત્રણ બીજા દિવા દિવાનખાનામાં બળતા હતા. વિજયસિંહ, મહારાજની પાસે આવ્યો અને કુંવરની લાશ તેમના મ્હોં આગળ મુકી શીર કુટતાં રોઇ પડ્યો.

લાશ ઉપર નજર પડતાંજ મહારાજની સ્થિતિ ચિત્ર વિચિત્ર થઇ ગઇ. તે લાશ તેના નાના કુંવર સુર્યસિંહની હતી તે તેનાસુરત જાણવામાં આવ્યું. મહારાજની બેચેનીનો—ના ઉમેદીનો પાર નરહ્યો. તે પોકેપોક મુકી રડવા લાગ્યો અને સર્વ મંડળ પણ તેની સાથે પોકાર કરતું–કુટતું તેમાં ભળ્યું.

આ વખતની દિલગીરીનો દેખાવ અને રાણીઓની થયેલી દુરદશાનું વર્ણન નિરર્થક છે અને એટલુંજ પુરતું છે કે એક કલાક લગી રડયા રોળ ચાલી, છતાં મહારાજનું ધ્યાન એ પુછવા તરફ ન ગયું. કે કુંવરસાહેબના મોતનું કારણ શું ? તેને કોણે માર્યો અને લાશ ક્યાંથી મળી ?

આખરે મહારાજાએ કાળજુ કઠણ કર્યું અને કુંવરસાહેબના મોત વિષે વિજયસિંહની સાથે વાતચિત કરવા લાગ્યા;—

'હાય ! મારા પ્યારા પુત્રને કોણે માર્યો' ? તેણે વિજયસિંહને રડતાંજ પુછ્યું.

' મહારાજ ! અધાપિ આ ક્રુર કર્મ કોણે કર્યું ? તે જણાયું નથી ' ઉત્તર મળ્યો.

વિજયસિંહને બોલાવા ગયેલા નોકરોની સાથે ગયેલા એક સ-દાર ઉપર મહારાજની દૃષ્ટિ પડી અને તેને મહારાજે પૂછ્યું—' કેમ હરીસિંહ તમને કંઇ માલમ પડ્યું છે ? '

' ના મહારાજ કંઇ માલમ પડયું નથી ' તેણે પ્રત્યુતર વા-ળ્યો. ' હું તો ફક્ત એટલું કહી શકીશ કે અમે જ્યારે વિજય-સિંહજીને બોલાવા ગયા ત્યારે તે ઘેર નહોતા; લાચાર થઇ અમે વરસતા પાણીમાં બાગમાં ગયા, ત્યાં તે હતા તે વખતે તે ઉઘાડે શરીરે અમને મળવા આવ્યા તેમનું શરીર ભીનું હતું અને તેથી એમ એમને લાગ્યું કે એ વરસાદમાં કંઇ બહાર ગયા હશે અને લુંગડાં, બદલતા હતા એવામાંજ અમે ત્યાં જઇ પહોંચ્યાં હોઇશું. ખેર અમે સરકારી આજ્ઞા નિવેદન કરતાંજ તે લુંગડાં પહેરી તુરતજ અમારી સાથે આવ્યા આ વખતે વરસાદ વરસવો તદન બંધ પડી ગયો હતો જ્યારે અમે બાગની વચ્ચોવચ આવ્યાં કે ત્યાં એકાએક આ લાશ અમારી નજરે પડી '

સ્હેજ શોકભરી મુખ મુદ્રાથી મહારાજ બોલી ઉઠયા—' કહેતાં જ ઉપડતી નથી—કારણ વિજયસિંહ નેક, ઇમાનદાર, અને દયાળુ તરીકે સર્વત્ર સુપ્રસિદ્ધ છે: પરંતુ તમે જે કહો છો તે જો સાચું હોય તો તો વિજયસિંહ ઉપર પણ શક આવવાનું કારણ મળે છે.'

' આ સેવકની શી ગુન્જાશ કે મહારાજની સમક્ષ એક શબ્દ પણ જુડો નીકળે વિજયસિંહજી અહીં હાજર છે અને તેમને પુ-છવાથી આપને જણાશે કે મ્હારું કહેવું સત્ય છે કે કેમ ? તેણે વિનયપુર્વક જવાબ આપ્યો.

' હરીસિંહે જે કહ્યું તે અક્ષરે અક્ષર ખરૂં છે ' વિજય-સિંહે હાથ જોડીને કહ્યુ ' પરંતુ મહારાજ એવું કદાપિ પણ બને કે આપ અન્નદાતા અને પરમેશ્વર સમાન માલિક ઉપર હું એવો જુ-લમ ગુજારૂં—

' ગમે તેમ હો! ' પાદશાહે શકમંદ ચહેરેથી વિજયસિંહ તરફ નજર કરીને કહ્યું;'પણ વિજયસિંહ! મે તમનેતુરતજ જવાનો હુકમ કરીને એમ આજ્ઞા કરી હતી કે મધ્યરાત્રિ પહેલાં તો તમારે અ-હીંથી નીકળી જવું, છતાં લગભગ સવાર થઇ ત્યાં સુધી તમે બા-

ગમાં કેમ હતા ? વળી હરીસિંહ કહે છે એવી સ્થિતિમાં હતા ! તો નક્કી કાંઇ આમાં ભેદ જેવું જણાય છે !'

વિજયસિંહે ગંભીરાઇથી જવાબ દીધો—' તેનું કારણ તો એજ હતું કે પ્રિયચરી મારી વિમળાઉપર એક આફત આવી પડી છે અને તે કોઇ દુસ્મનના સપાટામાં સપડાઇ છે હું તેને શોધ્યા કરતો હતો તેમાં વાર લાગી મે તેને શોધી ત્યારે વરસાદ વરસતો હતો અને મારાં કપડાં તેથી પલળી ગયાં આથી હરીસિંહે વરણુન કરયું તેવીજ સ્થિતિમાં હું હતો '

' આ સર્વ વાર્તા કેવળ કલ્પિત જણાય છે કદાપિ વિમળા એકાએક ગુમ થઇ ગઇ તો તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય જેવું નથી ! કેમકે એ બદચાલ ઓરત નકકી કોઇની સાથે કયાંઇ નીકળી ગઇ હશે અને તેણે એમ કરયું એટલે તમને ઠીક બહાનું હાથ લાગ્યું ! ? ' મહારાજે ક્રોધમુદ્રા કરીને કહ્યુ.

' વિમળા બદચાલ ઓરતા ' આ વાત વિજયસિંહને એક ગોળી સમાન લાગી કારણ કે તે સારી રીતે જાણતો હતો કે વિમળા પ્રતિવ્રતા હતી અને સાચાજ દીલથી વીજયસીહના ઉપર સત્ય સ્નેહ રાખતી હતી. ક્રોધને માર્યો વીજયસીહની આંખ્ય લાલચોળ થઇ ગઇ, પરંતુ ક્રોધ કરવો એ સભ્યાસથી બહારનું કાર્ય હોવાથી તે સંભાળ પૂર્વક બોલ્યો—

' મહારાજ વિમળાને માટે આવા અયોગ્ય શબ્દોનું ઉચ્ચારણ યોગ્ય નથી '

' મહારાજે કહ્યું તે યોગ્યજ છે ' હરીસીંહ વચ્ચે બોલી ઉઠયો, અને તેણે રાજાની તરફ જોઇને કહ્યું–વીજસીહજી ઉપર શક આણવાનું એક બીજું પણ કારણ મને મળ્યું છે '

' એ કયું ! પ્રશ્ન થયો.

' કુંવર સાહેબ જે ત્રણ આદમીને પોતાની સાથે લઇને બહાર ગયા હતા–હરીસીહે કહેવા માંડયું ' તેમાંથી વીજયસીહે બેને આજ પૂરા કર્યા છે એમ એક જે જીવતો રહ્યો છે તેની જુબાની અમે વીજસીહને ખોળવા બાગમાં જતા હતા ત્યારે–લેતાં આ સર્વ માલુમ પડયું છે. આ વખતે તે ત્રીજો પુરૂષ હાજર છે અને તેનું નામ કુષ્ણદાસ છે '

' હાં શું, એમ છે !?' મહારાજે ધીમેથી ડોકું હલાવતાં પુછયું.

' હા જી મહારાજા સાહેબની હજુરમાં ખોટુ જણાવાયજ કેમ? હું ઇશ્વરના સોગંદ ખાઇને કહું છું કે આ વાત મેં કૃષ્ણદાસના મ્હોંથીજ સાંભળી છે ' હરીસિંહે પ્રતિજ્ઞા લેતાં જવાબ આપ્યો.

હરીસિંહ તેની વાર્તા કરી રહ્યો તેવામાં રાજાની દ્રષ્ટી કુંવરની લાશ ઉપર પડી અને કાળજામાં ભોકાયેલી એક છરી તેમને જણાઇ. મહારાજે હાથ લાંબો કરી તેને કહાડી તો માલુમ પડયું કે તે છરીની મુઠને કાળજાની અંદર સખ્ત મારેલી હતી. છરીના પાના ઉપર ' રાજકુમાર વીજયસીંહ' શબ્દો ખોદેલા જણાયા અને જોતાંજ એકદમ તેમની આકૃતિ બદલાઇ.

શોકને બદલે હવે મહારાજાના ચહેરાઉપર ક્રોધનાં નિશાનો ફરી વળ્યાં હોઠપીસવા લાગ્યાવીજયસીંહ ગંભીરાઇથી બોલ્યો-અલબત આ છરી મારીજેપણ મારી પાસેથી ઘણા દિવસ પુર્વે ચોરાઇ હતી અને હું તેની ખોળમાં હતો; પરંતુ આજસુધી તેનો પતો લાગ્યો નહોતો'

' ચુપ રહે ના લાયક બેઇમાન ! ' મહારાજે અત્યંત ક્રોધ ભરી આંખ્યથી તેની તરફ નીહાળતાં ઉચ્ચ સ્વરે કહ્યું ' હવે તું તારી એ કસુરી કોઇ રીતે સાબિત નહી કરી શકે ચોટા-હાય...! શું આજસુધી કાંઇ નથી સંભળવું' (બારણા તરફ જોઇને) 'અરે છે કે કોઇ હાજર ? આ હરામજાદાને એકદમ લઇ જાઓ કેદ કરો હું મારા મારા હાથીજ તેનાં સગાં સબંધિ સર્વનાં માથાં કાપી મારૂં કાળજું થંડુ કરીશ (હરીસીંહની તરફ દ્દષ્ટિનાંખી) ' એકદમ તમો સો સિપાઇઓ લઇ જાઓ. કામ આ કમબખ્તનું ઘર ઘેરી લ્યો અને સર્વ પુરૂષ-સ્ત્રીઓને પકડીને કેદખાનામાં પુરી દયો '

' મહારાજાના હુકમનો અમલ કરવા તુરતજ તજવીજ થઇ અને પોતે ઉઠીને જનાનખાનામાં ગયા.

પ્રકરણ ૪ થું.

ઉપર લખેલા વર્ણનને ત્રીજે દીવસે લગભગ મધ્ય રાત્રિએ વીજસીંહના બાગમાં પેલી દ્રાક્ષલતાની ઝુંપડીની પાસે એક ઉંચા કદનો પુરૂષ સ્યામ વસ્ત્ર ધારણ કરી આમતેમ ફરતો હતો આ બાગમાં તે દિવસની માફક અજવાળુ નથી જણાતું મહેલમાં એક સાધારણ દીવાનો પ્રકાશ પણ નથી માળીની ઝુંપડીમાં પણ અંધારૂંજ

છે અને એમ પણ કહેવું જોઇએ કે ચારે તરફ હાલતો જતિના અપાસરા સમાન લાગે છે આ ઉંચા કદનો પુરૂષ દ્રાક્ષલતાની કુંપડીથી તે મહેલ અને તેની પાછળના દિવાનખાના સુધી આમતેમ આંટા ખાધા કરે છે, અને પોતાને કોઇ પણ દેખે નહી તેમ દરેક રીતે સાવધ રહે છે જરાક ખટકારો કે એક પાંદડાનો અવાજ થતાં પણ તે ચમકે છે, અને કોઇ ઝાડને ઓઠે કે ઝાડીની વચ્ચે પોતે ભરાઇ બેસી ચારે તરફ જુએ છે.

લગભગ બે કલાક વીત્યા પરંતુ આ પુરૂષ અહીંયાં કેમ ફેરાં ખાતો હતો અને શી ધુનમાં હતો તે ન જણાયું. થોડીવારમાં એક બીજો પુરૂષ બાગમાં આવતો જણાયો આ ઉંચો પુરૂષ તેને જોતાં જ એક ઝાડને ઓઠે સંતાયો અને તે કોણ છે, કેમ આવ્યો છે અને શું કરેછે ? તે જોવા લાગ્યો.

નવો આવનાર પુરૂષ સીધો મહેલમાં ગયો અને ત્યાં ઘણીવાર સુધી ટકયો પાછલા દિવાનખાનાનું તાળું ઉઘાડી તેણે અંદર પ્રવેશ કર્યો પછી થોડીવારમાં એક નાનો સરખો ડાબડો હાથમાં લઇ બહાર નીકળી તાળું સાચવી બાગની બહાર આવ્યો પરંતુ એટલામાં તો પેલો સતાયલો પુરૂષ જે પ્રથમથીજ બાગમાં આવી પોતાનો ઘાટ રચતો હતો તે-તેની પછવાડે જઇ પહોચ્યો; તેને બન્ને હાથે મજબુત પકડયો અને એવી રીતે પકડી નાંખ્યો કે તે જમીન ઉપર ચતાપાટ પડયો; આ ઉંચો પુરૂષ હવે તેની છાતી ઉપર ચઢી બેઠો અને પુછ્યું 'બોલ. સાચુ બોલ તારૂં નામ શું ? તું કયાંથી આવ્યો અને શું લઇ જાય છે? '

એકાએક જમીન ઉપર પડી જવાથી બેશુદ્ધ બનેલો તે ઉત્તર આપી નશકયો એટલે તેના માથામાં એકમુષ્ટિપ્રહાર કરી પુન તેછાતી ઉપર બેઠેલા પુરૂષે કહ્યું:—'પુછયું તેનો જવાબ સત્વર આપ. નહીતો ગળું દબાવી અહીજ પુરો કરીશ, '

આખરે લાચાર બની પોતાની મોતની છાતી ઉપર સવાર થયેલા તે કાળરૂપ પુરૂષને તેણે કહ્યું:—

' હું વિજયસિંહનો નોકર છું, મારૂં નામ શ્યામલાલ છે. મારા શેઠે મને તેમની મહોર લેવાને મોકલ્યો હતો તે હું લઇ જાઉછું. મારો કાંઇ ગુન્હો નથી, કોણ જાણે કેમ મને......"

આથી વધારે તે બોલ્યો નહી તે પહેલાં તો એક બીજો મુષ્ટિપ્રહાર તથી કર્યો ? મને પણ જુઠું કહે છે. હું જાણું છું તે શું તું

જાણુતો નથી......ઠીક છો તુ બિચારો શુ જાણે કે હું કોણ?હુંજો તું જાણુતો હોય તો કદી મારા મ્હો આગળ તુ જુઠુ બોલેજ! તારા બોલવાથીજ હું જાણી ગયોછું કે, તુ વિજયસિંહનો નોકર નથી પરંતુ આ દુનિયામાં અત્યંત જુલમ અને કેવળ ત્રાસ વરતાવનાર, પેલા બેઈમાન રાજા કરણુસિંહને નોકરછું. તારૂં નામ સુરસિંહ છે. હું તારા જુઠું બોલવાને માટે તેને સજા કરી તને અહીંજ ઠાર મારત પરંતુ નહી. તારા બેઈમાન રાજાને માટે એક સંદેશો મોકલવાનો છે, તેથી છોડુંછું અસ્ત્રા, ધ્યાન દઇને સાંભળ. હું લુંટારો છું.'ન્હારસિંહ લુંટારો મારૂંજ નામ, જેનું નામ સાંભળીને તારા રાજાના કાળજામાં તેલ રેડાય છે, પ્રજા કંપેછે તે હુંજ, હું પોતેજ; મને પકડવાને માટે તારા રાજાએ વિજયસિંહને હુકમ આપ્યો હતો અને તે બિચારો તેમ કરવા તો ન પામ્યો પણુ એવામાં તેના ઉપર જુઠો આરોપ મુકયો અને તેને કેદ કર્યો (હાથમાંથી મહોરનો ડબો છીનવી લઇને) તારા રાજાને કહેજેકે, મહોરનો ડબો ન્હારસિંહ લુંટારાએ છીનવી લીધોતું ન્હારસિંહને પકડવાનેનકામી, રોજ.ફોજ મોકલેછે. પરંતુ ત.રી ફોજ કોણુ જાણે કયે સ્થળે જાય છે. શું કરે છે. અને કયાં શોધેછે? ન્હારસિંહતો હમેશાં શહેરમાંજ રહે છે. પણુ સંભાળજે હવે તારા ઘડિયાં ચોઘડિયાં ભાગે છે: કહેજે કે 'લોહીના પ્યાલા'ની વાત ન્હારસિંહ લુંટારાને માલુમ નથી એમ નહી.' શબ્દો છાતીપર સવાર થયેલા ન્હારસિંહના મુખમાંથી રાજાને કહેવરાવવાના નીકળ્યા.

'લોહીનો પ્યાલો શું?' સુરસિંહે બ્હીતાં બ્હીતાં પ્રશ્ન કર્યો.

'એ પુછવાનું તારે શુ કારણુ? જે હું તને કહું છું તેજ તું જઇને કહેજે, અને વળી કહેજે કે, 'વખત મળશે તો ન્હારસિંહ આજથી આઠમે દિવસે તને મળશે; હવે જા અરે એક વાત યાદ આવી–કહી દેજે કે જોજે કુંવર સબંધી ખરી વાત સારી રીતે સંતાડજે કે તારો બીડો ભાગી ન જાય.' તેણે ફરીથી એક બાજો મુષ્ઠપ્રહાર કરીને કહ્યું.

નારસિંહને છોડી દીધો અને એક ક્ષણુમાં કોણુ જાણે કયાંય, અદ્રશ્ય થઇ ગયો. 'ન્હારસિંહ' નામ સાંભળતાંજ સુરસિંહ એટલો ભય પામ્યો હતો કે તેના ગયા પછી પણુ એક કલાક સુધી શુધિમાં ન આવ્યો. સુરસિંહ તો શુ પણુ આ આખા હરીપુરમાં એવો માનો જણ્યો કોઇકજ હતો કે જે ન્હારસિંહ લુંટારાનું નામ સાંભળી ન બ્હીએ, ભય ન પામે.

શુધિમાં આવ્યા પછી થોડીવારે સુરસિંહ ઉઠયો અને રાજમહેલ તરફ ચાલ્યો. રાજમહેલ અહીંથી બહુ દુર નહી પરન્તુ અડધો એક એક માઇલ જેટલો તો હતોજ. શ્વાસ લેતાં લેતાં સુરસિંહ રાજમહેલ પહોંચ્યો ત્યારે ઘડી દોઢ ઘડીજ રાત્રિ બાકી રહી હતી. દિવાનખાનામાં ચારે બાજુએ ઝળકતી મોતીની ઝાલરવાળી કિનખાબની ઉંચી ગાદી ઉપર મહારાજા બિરાજ્યા હતા. બે સરદારો બંને બાજુ તરફ બેઠા હતા, સામે લેખિની, ખડીયો, કાગળ વિગેરે લખવાનો સામાન પડયો હતો.

મહારાજનો કુંવર મૃત્યુ પામેલો હોવાથી મહારાજ તો સુતકી હોવા જોઇએ, છતાં દિલગિરીનું એકે ચિન્હ મહારાજના મુખ ઉપર અત્યારે કેમ નહી હોય? એવો વિચાર વાચકને સહજ આવવા સંભવ છે. તો તેના ઉતરમાં એટલુંજ જણાવવાનુ કે, પુર્વે જે ગાદીપતીહોય તે શબને અગ્નીદાહ કરતા નહોતા તેમ દશાશ્રાધ કરનારી પેઠે ક્ષોર કરાવી સુતક પણ નહોતા પાળતા. હાલ પણ કેટલાંક રજવાડાંમાં આવો રીવાજ ચાલે છે) આ ઉપરાંત અહીં તો કુવરસાહેબનો મરવાનો મામલોજ કંઇ વિચીત્ર પ્રકારનો છે અને તેનુ વરણુન આગળ થશે.

સુરસિંહે નીચા પડીને સલામ કરી અને હાથ જોડીને સામે ઉભો. નહારસિંહ લુંટારાના ધ્યાનથી ડરનો મારયો તે બિચારો હજુએ કાંપતો હતો.

'મ્હોર લાવ્યો' ? મહારાજાએ પુછ્યુ

'જી......લાવ્યો તો હતો સુરસિંહે ગળતાં ખાતાં જવાબ આપ્યો પણ નરસિંહલુંટારાએ દાબડો લુંટી લીધો.'

"શું ? નહારસિંહ લુંટારાએ !" નહારસિંહ નામ સાંભળતાંજ રાજા ચમકયો અને બોલી ઉઠયો,

'જી, હા,' ઉત્તર મળ્યો.

'શું ? આજ પણ તે શહેરમાં આવ્યો હતો, ?'

'જી, હા, વિજયસિંહના બાગમાંજ તે મને મળ્યો.'

'બોલ, બોલ સ્પષ્ટ રીતે મને કહે કે શું બન્યું ?'

વિજયસિંહના દિવાનખાનામાંથી મહોર લઇ બાગમાંથી નીકળવા પછી નહારસિંહને મળવા સુધીનો પુરેપુરો વૃતાંત તેણે કહયો અને મહારાજાને કહેવા સોંપેલો સંદેશો પણ વિદિત કરી દીધો.

મહારાજ, આ સાંભળી થોડીવારતો મનમાંજ ચિંતા કરતા સુપરબા

પણ આખરે એક ઉંડો નિશ્વાસ નાંખતાં બોલ્યા:—"કોણ જાણે કેમ, આ સેતાન લુંટારો મારી પછવાડે પડયો છે! કોઇ રીતે પકડાતો નથી, વિજયસિંહના કામમાંથી પરવારી જરૂર તેને પકડવાની કોઇ તજવીજ કરીશ. યુકિત રચીશ, કોણુ જાણે શી રીતે તે મારાં આવાં ઘણી ચાલાકીથી અને છુપી રીતે કરવામાં આવેલાં કૃત્યોને પણુ જાણે છે!" (હરિસિંહની તરફ ફરીને) "કેમ હરીસિંહ તમે કંઇ આનો ભેદ કળી શકો છો?"

"મહારાજ, આ વાતમાં તો મારી અકકલજ કહયું નથી કરતીને" હરીસિંહે જવાબ આપ્યો.

'લાચાર દિલગિર! જો રઇયતની વિજયસિંહ ઉપર આટલી પ્રીતિ નહોત તો હું તેને મારે હાથેજ પુરો કરી શાંત થાત. જ્યાં સુધી વિજયસિંહ જીવતો છે, ત્યાં સુધી મને કોઇ રીતે નિશ્ચિતતા નથી. પણુ ઠીક છે, તે હવે સપાટામાં આવ્યો છે; તેના ઉપર મોટો અપવાદ તો મુકાયો છે. હવે પરમ:હાડે સવળો દરબાર એકઠો કરી વિજયસિંહને દોષિત ઠરાવવું, ફાંસી દઉં. અને પછી એ લુંટારાની ખબર લઇશ. એ હરામખોર શા હિસાબમાં છે!?"

મહારાજનું વાકય પુરૂ થયુ અને બારણા આગળજ પ્રત્યાઘાત થયો:—"બેશક, બ્હારસિંહનો હિસાબ કાંઇમી નથી: પરંતુ એક ભૂત હમેશાં તારી સાથે ભટકે છે; તારી સર્વ હકીકત જાણે છે. જો આ વખતે પણુ તે અહીંઆંજ છે."

અવાજ સાંભળી મહારાજ કંપ્યા ધરૂજ્યા—બ્હીન્યા—પરંતુ હિમતથી અને મરદાઇથી તેવીસ્થિતિમાં બહુવખત રહેવું યોગ્ય ન લાગતાં મ્યાનમાંથી તરવાર ખેંચી બારણા તરફ વધ્યા. સરદારો પણુ લાચારીથી તેમની સાથેથયા. પરંતુ બહાર અંધારૂં જોઇ મહારાજની કોઇની આગળ જવાની હિમ્મત ન ચાલી. અને 'દ્રાક્ષ ખાટી છે' કહેવત માફક, 'નાલાયક. વળી અંધારંએ બહુ કર્યું છેતો' કહેતાં સરદારો સાથે પાછા ફરયા.

પ્રકરણ ૫ મું.

સંકટ! આ નામજ કેવું ભયંકર છે?! તે સ્થાન પણુ નામ પ્રમાણેજ ભયંકર હતું; અને તેમાં ખરી રીતે નિરદોષ પણુ રાજાએ દોષિત ઠરાવેલા બિચારા વિજયસિંહને-તેને ફાંસીએ ચઢાવવામાં આવે

ત્યાં સુધી-સડયા કરવાનું હતું. આ સંકટગૃહ એક કારાગૃહરૂપ-કેદ-ખાનાનાજ ભાગરૂપ હતું. આ જગાએ દિવસે પણ અંધારૂં ઘોર અને મ્હોંયે મ્હોં સુઝે નહિ તેવું રહેતુ તો રાત્રિની વાતનું તો પુછવુંજ શું? સંકટગૃહ ચારે બાજુથી મજબુત કઠણ પથ્થરના બનેલા કોટની દિવાલોથી ઘણીજ સરસ રીતે સરક્ષાયલા કેદખાનાની મધ્યમાં જ હતું. તેમાં પ્રવેશ માર્ગને માટે ફક્ત એકજ દરવાજો રાખ્યો હતો. અને જુદા જુદા ગુન્હાને માટ શિક્ષા પામેલા કેદીઓને-તેમને માટે ગુન્હાના પ્રમાણમાં વધારે ઓછી સગવડ-અગવડવાળા લગભગ ૧૦૦ બાંધેલા ઓરડા હતા તેમાં-રાખવામાં આવતા હતા આ સર્વ ઓરડાની વચ્ચોવચ્ચ અને ભયંકરમાં ભયંકર એક ઓરડો હતો અને તેમાં વિજયસિંહને પુરવામાં આવ્યો હતો. જે ફાંસીની સજાને યોગ્ય હોય કે રીબાવી રીબાવીને મારવાને યોગ્ય હોય એવા કેદીઓનેજ તેમાં રાખવામાં આવતા હતા. અને તેમાં પડનારને મહા મુશીબત-અથાગ દુઃખ સહન કરવાનું તેથી એ ઓરડાને 'સંકટગૃહ' નામનીજ લોકો ઓળખતા.

આ કેદખાનાના દરવાજા ઉપર ૫૦ સિપાઇઓ પહેરો ભરતા હતા. અને ત્યાંથી આપણા ઉપરજણાવેલા સંકટગૃહમાં જવું હોય તો નાના મોટા મળી બીજા પાંચ દરવાજા ઓળંગવાના હતા. પ્રત્યેક દરવાજે મજબુત તાળાં વાસેલાં રહેતાં હતાં અને કોણ જાણે કેટલાએ કેદિઓનો ભોગ અત્યાર સુધીમાં આ સંકટગૃહેલીધો હશે. બિચારા વિજયસિંહની પણ ઘણીજ દુર્દશા થઇ પડી હતી પોતે નિર્દોષ ત્રિમળા ગુમ થઇ ગયેલી તેના પુનઃ દર્શનની આશાને નામે મીડુંજ અને તે સાથે કાળનો દુત તેની આસપાસ ફેરા માર્યાજ કરતો હતો ! તેના કાળજાને ચિંતારૂપિ કીટ કોરીજ કરતો હતો અત્યારે સંકટહગૃ કેવલ તિમિરમયજ હતું મ્હોયે મોં કે હાથે હાથ સુઝે તેમ નહોતું આ ગૃહનો દરવાજો કઈ દિશામાં હતો કે દિવાલો કયાં હતી તે પણ માલુમ પડે તેમ ન-હોતું રાત્રિનો હતો કે દિવસનો તે પણ ભાગ્યેજ તે જાણતો હતો. કેદમાં પડવાને તેને આજ ચોથો દિવસ હતો અને થોડા ચણા અને ગરમ પાણી ઉપરજ તેણે ત્રણ દિવસ કાઢયા હતા. મહા કષ્ટથી આ પ્રમાણે પીડાતો વિજયસિંહ હજારો તર્ક વિતર્કો કરતો ઘડિમાં ઇશ્વરનું સ્મરણ કરતો હતો તો ઘડિમાં ઘુંટણીએ પડી તેને પગે લાગતો હતો એવામાં એકાએક તેણે ખટક ખટક અવાજ થતો સાંભળ્યો અવાજ સાંભળી તે બેઠો થયો અને મનમાં અને વિચા-

કરવા લાગ્યો કે કદાપિ કોઇ કોઇ સિપાઇ કે નોકર પીવાનું પાણી કે ખાવાને માટે ચણા લાવ્યો હશે પરંતુ કોઇ સિપાઇ કે નોકર ન આવ્યો ન આવ્યો અને થોડીવારમાં તો જાણે એમ જણાવાનો ભાસ થયો કે કોઈ સંકટગૃહની દિવાલને તોડતું હોય ! તેનું અનુમાન સત્ય ઠર્યું ક્ષણવારમાં દિવાલમાં પડેલી એક ફાટદ્વારા દિવાનો પ્રકાશ તેને જણાવા લાગ્યો થોડીવારમાં ફાટને બદલે હવે દિવાલમાં એક ગાબડું પડયું અને હાથમાં ફાનસ લઇને એક ઉંચા કદનો રાક્ષસી આકૃતિનો મનુષ્ય તેના આગળ આવીને ખડો થયો તેણે કાળાં કપડાં ધારણ કર્યાં હતાં અને મ્હોડા ઉપર બોકાની બાંધીહતી. કંમરે કમરપટો ધારણકર્યો હતો અને તલવાર મ્યાનસહિત તેમાં લટકતી રમતી હતી એક એક હાથમાં ફાનસમાં રહેલો ઝીણો દિવો બળતો અને બીજા હાથમાં એક તીક્ષ્ણ કટાર દેખાતી વીજસીંહની પાસે આવતાંજ તે બોલ્યો:—

‘ ચાલો, ઉઠો હું તમને અહીંથી છોડવવા આવ્યોછું. ’

‘ શું આપ મ્હને છોડવવા આવ્યા છો ? ’ વીજસીંહે આશ્ચર્ય પામતા કહ્યું—' તો કૃપા કરીને કહો કે તમે કોણછો અને મને કેવી રીતે છોડવવા માગો છો?

‘ તે બધું પુછવાની ‘ અત્યારે કંઈ જરૂર નથી ’ ઉતર મળ્યો વખત બહુજ થોડો છે અહીંથી નીકળ્યા પછી બધી હકીકત તમને જણાવીશું આટલુંજ હું કહી શકું તમે નિર્દોષ છો એમ સમજીને—જાંણીને હું તમને છોડવવા આવ્યો છું.’

‘ સર્વે એમ જાણે છે કે કુવરસાહેબનું ખુન મેં કર્યું છે અને અને સાબિત પણ થઇ ચુક્યું છે. તો હું નિરદોષ છું એમ આપ કેવી રીતે જાણોછો?’ વિજયસિંહે વધારે તાજુબ થતાં પ્રસ્ન કર્યો.

‘ તમે નિશ્ચિત રહો, હું સારી રીતે જાણુંછું કે તમે નિરદોષછો તેણે કહ્યું.

‘ ખેર, કદાપિ તમે મને અહીંથી છોડાવશો પણ શું મહાસંબના હાથથી હુ કાંઇ છુટવાનોછું’ તેણે એક ઉંડો નિસાસો નાંખ્યો.

‘ ચિન્તા ના કરો, તે માટે પણ બંદોબસ્ત કરયોછે.’ તે નવા આવનાર પુરૂષે જણાવ્યું અને વિજયસિંહને તાકીદથી તૈયાર થઇ જઈ તેની સાથે જવા કહ્યું.

‘ ત્યારે જો તમે કૃપા કરી આટલો બધો શ્રમ મારે માટે લીધો છે, તો આપ શું એટલો બંદોબસ્ત કરી શકશો કે હું નિર્દોષ

કરૂં. હું દુનિયાને એક નિરદોષ તરીકે મારૂં મેં દેખાડી શકું: અને કુવરસાહેબના ખુનીનો પત્તો મળે અને તે પકડાય ? કારણ નહી તો સરવ લોક ધારે છે અને હવે તો જરૂર તેમની ખાત્રી થવાની કે કુંવરને મેંજ મારયા હશે' સારો ઉતર મરવાની આશાએ દીનતાથી તે બોલ્યો.

' તમે સરવે વાતે નિરભય શહે નિશ્ચિંતરહો; સરવે બાબતો પાકો બદોબસ્ત થયો છે વિમળાની બાબતમાં પણ તમે બેફિકર રહો' શાંતિ આપનારો ઉતર મળ્યો.

' વીજસીંહ-(આશ્ચર્ય પામતો) ' શું પરમેશ્વરેજ મારે માટે અવતાર ધારણ કર્યો છે કે કોઇ તેનોજ દુત મને છોડવવા આવ્યો છો? આપે મને આપને આપનો ઘણોજ આભારી બનાવ્યો છે. છે આપનો જન્મપર્યન્ત ઉપકાર નહી ભુલાય-બદલો નહીંજ વળાય.'

' બસ આથી વધારે હકીકત હાલ તમને હું કહી શકતો નથી તમને આજ્ઞા કરવામાં આવે છે કે તમારે મારી પાછળ પાછળ એકદમ ચાલ્યા આવવું ' વિજયસિંહને હુકમ થયો.

તુરતજ વિજયસિંહ ઉઠયો પેલો મદદે આવનાર પુરૂષ જે રસ્તેથી આવ્યો હતો તેજ રસ્તે પાછો નીકળવા માંડતાં, વીજસીંહને દિવાલ નીચે એક મોટી સુરંગ જણાઇ આ સુરંગદ્વારા તે અને તેને બચાવનાર બન્ને કેદખાનની બહાર નીકળ્યા.

બહાર નીકળતાં સુરંગના મોં આગળ તેણે બીજા ચાર બોકાનીદાર પુરૂષો નીહાળ્યા. આ સર્વે તેને છોડવવા આવનારના સાથી હતા. એક કલાક લગી સરવેએ ચાલ ચાલ કરયું અને પછી તેઓ એક નદીને કીનારે આવી પહોંચ્યા. અહિં એક નાની હોડી જણાઇ. આઠ માછીઓ મોટી મોટી ડાંગો લઇને તેને સાચવતા બેઠા હતા. વિજયસિંહ અને તેના સાથીઓ સર્વે હોડીમાં બેઠા અને એક દિશામાં તેમણે તેને હંકારી. હવે પોતાના સાથીઓ કોણ હતા, તે તેમને આકૃતિ જોઇને ધારવાનો વિજયસિંહને વખત મળ્યો. પરંતુ તે જોવા માંડતો હતો તે પહેલાંતો તેને બચાવનાર પેલા ઉંચા કદના પુરૂષે કહ્યું:—"વિજયસિંહ ! તમે અમને બરોબર ઓળખી લ્યો. અમે અને તમે આ દુનિયામાં પહેલાં એકવાર મળેલા છીએ. બરોબર તપાસો અને ઓળખી કાઢો."

વિજયસિંહે તેમની તરફ ધ્યાનપૂર્વક જોવા માંડ્યું. રાત્રિ થોડી જ બાકી હતી. ચન્દ્રમા અસ્ત થવાની તઈયારીમાં હતો. બાળસૂર્યનાં કિરણો આમથી પ્રકાશવાં શરૂ થઇ ગયાં હતાં અને તેથી વિજયસિંહને આકૃતિ બરોબર જોવાનો અને તેના સંરક્ષકને ઓળખવાનો ઘણોજ સરસ સમય હતો.

આ પુરૂષની ઉમર લગભગ ૩૫ વરસની હતી, તેનું શરીર ગૌરવર્ણું હતું. બાંધો મજબુત અને ઘાટિલો હતો, ચહેરો કંઇક લંબગોળ હતો; માથાના વાળ બહુજ નાના અને બરડ થઇ ગયેલા જણાતા હતા. કપાળ સપ્રમ વિશાળ હતું; ભમર કાળી ભમરસમ હતી, આંખ્યો મ્હોટી સામાને આંજી નાંખે તેવી હતી, નાક સહજ બાંકું હતું; મૂછો વાંકડી ફાંકડી લાગતી નરમ હતી. દાંતોની હાર મજબુત હતી; તેના બે ઓઠપણ નરમ હતાં, પરંતુ નીચેનો હોઠ સહજ ઉપલા કરતાં મ્હેટો હતો. ગરદન ભરાવદાર છાતી પહોળી અને પાંસળાંની બાજુપર ધ્યાન આપતાં આ પુરૂષ કસરતી જવાન જેવો લાગતો હતો. અને દરેક અંગ ધ્યાનમાં લેતાં એમ સ્પષ્ટ જણાતું હતું કે, આ પુરૂષ એક પહેલવાન બહાદુર અને ખુબસુરત નર હતો અને અવસ્થાનું પ્રમાણ લક્ષમાં ન લઇએ તો એમ પણ કહી શકાય કે વિજયસિંહ કરતાં પણ તે વધારે ખુબસુરત અને બહાદુર હતો,

વિજયસિંહને સંકટગૃહમાંથી મુક્ત કરનાર આ નવો વીરનર કોણ હતો ? તે વાચકોએ તો કદપિ અટકળ્યું હશે. પણ હવે જુઓ, તેનું નામ જાણવાથી વિજયસિંહનામાં કાંઇ વિકાર થાય છે કે કેમ? તેના બચાવનાર તરફ તેની પ્રીતિ પુર્વવત રહે છે કે કેમ ? તે તેને તેવોજ ચહાય છે કે હવે તેના મનમાં તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થાય છે ? તે હવે તપાસીએ;

"આપની નેકી અને આપે મારા ઉપર કરેલા ઉપકારનાં હું કેટલાં વખાણ કરૂં ! ? આપે મારા સાથે જે વરતાવ ચલાવ્યું છે કે તે એક પ્રેમિ ભાઈ પોતાના ભાઈ પ્રત્યે ચલાવે તેવું છે. કૃપા કરીને મને આપનું નામ જણાવશો ?' વિજયસિંહે તેનો ઉપકાર માનતાં પુછ્યું.

"મારૂં નામ ! ! મારૂં નામ બ્હારસિંહ છે." તેણે ગંભિરતાથી જવાબ આપ્યો,

વિજયસિંહ ' ન્હારશિંહ ' નામ સાંભળતાંજ આશ્ચર્ય પામ્યો ચમકયો અને બોલ્યો:—" ન્હારસિંહ ! ! ! જે લુંટારાના નામથી પ્રખ્યાત છે તે ?"

"જી, હા" ન્હારસિંહે ઉત્તર આપ્યો.

"પરંતુ આપના ચ્હેરા ઉપર એક પણ એવું ચિન્હ નથી જ ણાતું કે આપ લુંટારા હો કે, એક જુલમી પુરૂષ હો, તેમ માનવાને કારણ મળે. હું તો માનું છું કે ન્હાસિંહ લુંટારો કોઇ બીજોજ છે અને આપ મારી મશ્કરી કરોછો." તેણે નહારસિંહના સરવે સાથિઓ તરફ જોઇને અને તેની અને તેમની સરવે શકિત વગેરેનો ખ્યાલ કરતાં, આ વાતને મશ્કરી ધારીને કહ્યું.

"નહિ, નહિ, હું જાતેજ નહારસિંહ છું અને મહારાજા સિવાય બીજા કોઇનો હું દુશ્મન નથી. મહારાજે તમને તો મને પકડવાનો હુકમ કર્યો હતો ખરૂંને?" તે પોતેજ ન્હારશિંહ છે એમ કહેતાં તેણે પ્રશ્ન કરયો.

"આ વખતે તો હુંજ આપના હાથમાં છું ત્યાં એ વાતને કયાં યાદ કરવી?" વિજયસિંહે છોભા પડતાં ઉતર દીધો.

"વિજયસિંહ ! તમે એમ નક્કી ધારજો કે, કદાપિ તમે મને પકડવાને આવ્યા હોત, અને મારા સામા આવી ગયા હોત, તોપણ હું તો તમને આવીજ રીતે મળત, વિજયસિંહજી ! આ રાજા કેવો સેતાન બદમાસ છે તે તમે નથી જાણતા, અલબત, તમે એમ કહેશો કે, તેણે તમને પાળી પોશી ઉછેરીને મ્હોટા કરયા છે અને એક પુત્રની માફક માન આપી તમારો મોભો સાચવ્યો છે. પરંતુ ના તેણે પોતાની રાજી ખુશીથી આપનું સન્માન નથી રાખ્યું પણ એમ કરયા વગર તેનો છુટકોજ નહોતો, હું સત્ય કહુંછું કે. તેતો તમારા પ્રાણનો એક કટો દુશ્મન છે. તમારા લોહીનો એક ખરેખરો તરસ્યો છે. કદાપિ અત્યારે તમે આ વાત નહિ માનો પણ હવે થોડાજ વખતમાં તમે પોતેજ કબુલ કરશો કે હું જે કહુંછું તે અક્ષરે અક્ષર ખરૂં છે." નહારસિંહે તેને કહ્યું.

"એ વારતા નિર્વીવાદ છે, કે રાજા જે લક્ષણોથી યુક્ત જોઇ તેમાંનાં ઘણાં લક્ષણ તેમાં નથી. તોપણ મને અધાપિ એમ માનવાનું કારણ નથી મળ્યું કે મારી સાથે જરાયે તે ભેદથી વરત્યો હોય!" વિચાર કરતાં કરતાં નહારસિંહને તેણે જણાવ્યું.

"ખરેખર, તે રાજાના પ્રપંચનો ભેદ તમે નથી સમજ્યા. વળી કુંવર સાહેબની લાશનું રહસ્ય પણ તમે નથીજ જાણતા." નહાર-સિંહે વિજયસિંહને મહારાજાના કૃત્યની હકીકત જાણવામાં આવે એમ ધારી કહ્યું.

'હું નથી સમજી શકતો કે આપનું શું કહેવું છે! કુંવર સા-હેબની લાશનું તાત્પર્ય! એ શું ?" વિજયસિંહે ભ્રમમાં પડતાં પુછ્યું.

" એ પણ તમને ધીમે ધીમે જણાશે. હવે પ્રથમ તો હું તમને એ પુછવા માગું છું કે, તમે સાચા દિલથી મારી વાતનો જ-વાબ દેશો કે કેમ ? તમે મારા ઉપર વિશ્વાસ ધરી શકોછો કે કેમ?" નહારસિંહે વિજયસિંહને કંઇ પણ હકીકત કહેવા પહેલાં પુછવાનું યોગ્ય વિચાર્યું.

"અરે! આપ એ બોલ્યાજ શું? આપે તો આપના વર્તનથી મને એક ખરેખર ગુલામજ બનાવ્યો છે, અને હું પ્રતિજ્ઞા લઇને કહુંછું કે મને જો આપ એમ બતાવી શકશો કે મહારાજા મારી સાથે દાવ પેચ રમે છે, તો આપ મારા જીવનદાતાને હું મારા પ્રાણ પ્રિય મિત્ર તુલ્ય-મારા મુરબ્બી વડિલ બન્ધુરૂપજ માનીશ." વિજ-યસિંહે પ્રતિજ્ઞા લેતાં જણાવ્યું.

"તમારૂં કહેવું યોગ્ય છે," નહારસિંહે કહ્યુ, બની શકશે ત્યાં સુધીતો આજેજ તમારી ખાત્રી કરી આપીશ કે મહારાજા તમારો કટ્ટો દુશ્મન છે અને આપોઆપ તમારા સસરા સુજનસિંહના હાથે-જ તમને દુખ દેવા માગે છે."

"આ વાત વળી મને વધારે નવાઇ પમાડે છે" તેણે કહ્યું.

"આની સાબીતી તો તમને વિમળાથી મળશે. પરમેશ્વરનો ઉપકાર માનો કે, તે પોતાના બાપના હાથમાંથી જીવતી બચી છુટી છે," નહારસિંહે વળી એક નવી વાત વિજયસિંહને જણાવી.

"શું તેના બાપના હાથથી?" વિજયસિંહે ચમકતાં પ્રશ્ન કર્યો.

"હા સુજનસિંહના શિવાય વિમળાના પ્રાણ લે એવો કોઇ નથી," નહારસિંહે ક્રોધમુદ્રાથી કહ્યું, "ત્રણ જીવના તરસ્યા તમારા રાજા કરણસિંહે કેવી ચાલાકીથી કામ કરવું ધારયું છે તે તમે નથી જાણતા. !"

"આપને આ સર્વ વારતાની ખબર ક્યાંથી છે ?" વિજયસિં-હે આશ્ચર્ય,પામતાં કંઇક વિચારમાં પડી જતાં પુછ્યુ, "મેં તો સાં-

મળ્યું હતું કે, આપે આપનું સ્થાન ગિરનારની તળેટીમાં કંઇક ગ્રહ્યું છે અને આપને પકડવા મને હુકમ પણ ત્યાં જવાજ થયો હતો." તેણે વધારે જણાવ્યું.

"હા, સર્વ એમજ જાણે છે કે, હું ગિરનારની તળેટી આગળ કંઇક રહું છું; પણ ના, મારૂં ઠેકાણું તો ક્યાંય નથી" ન્હારસિંહે કહ્યું અને પૂછ્યું-તમે કોણ છો? તમારો પોતાનો હેવાલજ તમે જાણો છો; વિજયસિંહજી ! ?"

"મહારાજના મ્હોંથી મેં એમ સાંભળ્યું હતું કે, મારા પિતાજી મહારાજના મિત્ર હતા. તે જંગલમાં લુંટારાના હાથે મારયા જવાથી તેમણે કૃપા કરી મને પાળી પોષીને મ્હોટો કર્યો અને મને પોતાના પુત્ર સમાંનજ રાખ્યો છે" વિજયે પોતાની હકીકત જણાવી.

જુઠું ! બીલકુલ જુઠું" હેવાલ સાંભળતાં ન્હારસિંહના મુખમાંથી શબ્દો નીકળ્યા, અને કિનારાની તરફ જોઇને તે બોલ્યો:-" હવે આપણે ઉતરવાની જગા પાસે આવી પહોંચી છે"

ન્હારસિંહ અને વિજયસિંહ આ પ્રમાણે વાતો કરી રહ્યા હતા અને હોડી ઝપાટાબંધ ચાલ્યે જતી હતી. હંકારનારા માછીઓ ઘણાજ મજબુત અને હોંશીઆર હતા, તુરતજ ન્હારસિંહે હોડીને કિનારા તરફ લેવા હુકમ કરયો. અને માછીઓએ તેમ કરતાં, હોડી કિનારે પહોચી અને બે પુરૂષો પ્રથમ નીચે ઉતરયા ન્હારસિંહે એક તરવાર માછીની કમરમાંથી કઢાવી વિજયસીંહને-"લ્યો તમારી પાસે રાખો, કદાચ તેનો ઉપયોગ કરવો પડશે " કહીને આપી. એવામાં એકાએક ન્હારસિંહની નજર એક છેટે. નદીમાં તરતી ગોળી- ધીમે ધીમે નદીમાં તર્યા કરતી હતી. તેણે બેએક મિનિટ સુધી એકી ટસે ગોળી તરફ જોયા કર્યું. અને એટલામાં ગોળી આંજ અટકી કિનારા તરફ આવતી જણાઇ. ન્હારસિંહે વિજયસિંહ તરફ ફરીને કહ્યું:—પેલી ગોળીનીચે કોઇ "બલા નજરે પડતી જણાય છે."

"નક્કી એમજ લાગે છે, મારૂં ધ્યાન પણ એ બાજુ તરફજ છે શું આપ તેન કબજે કરી લેશો?': વિજયસિંહે પુછ્યું.

'અવશ્ય' ઉત્તર મળ્યો.

"આજ્ઞા હોય તો હું આ હોડીમાં બેસીને જાઉં. અને તેને પકડું" વિજયસિંહે ન્હારસિંહને કહ્યું.

"ના. ના. હોડીને પોતાની તરફ આવતાં જોઇને તે તરતજ નસી જાય," ન્હારસિંહે ઉત્તર આપ્યો અને તેણે કપડાં ઉતાર્યાં અને પ્રથમથીજ કસેલા એક લંગોટા ભેર, હાથમાં એક છરા સાથે. માછીઓને કંઇક ઇશારા કરીને પાણીમાં કુદી પડ્યો અને એક બીજા ડુબકાની સાથે ગોળીની પાસે પહોંચ્યો, માછીઓએ ઝપાટા. બંધ હોડીને તે જગ્યાએ લીધી અને જોત જોતામાં. પોતાના માથા ઉપર ગોળી રાખી નદીમાં સંતાતા ચાલ્યા જતા પુરૂષને પકડીલીધો.

કિનારે આવતાં ન્હારસિંહે તેને સારી રીતે ઓળખ્યો અને "કોણ. કૃષ્ણદાસજી કે? વાહ સાહેબ' વાહ, તમે તો ખુબ કરીને શું!" પ્રથમ મશ્કરીમાં ઉડાવતાં કહ્યું. પછી એકદમ ગુસ્સા કરી તેને એક ઠોંસો લગાવી દઇ ન્હારસિંહ બોલ્યો —"હરામખોર, લુચ્ચા! ઠીક સંતાઇ સંતાઇને ફરતો હતો, હવે જાણુને કે તારૂં આવી બન્યું. ન્હારસિંહ લૂટારાને હાથે હવે તું નહીં બચી શકે"

ન્હારસિંહ નામ સાંભળતાંજ કૃષ્ણદાસના હોંશ કોશ સર્વ ઉડી ગયા. ન્હારસિંહે તેની સાથે બિલકુલ વાતચિત ન કરતાં તેની પ્રથમ, ઝડતી લેવા માંડી. તપાસમાં એક ખંજર અને મીણકપ્પડમાં લપેટેલી ચીઠી નીકળી, તે લેતાં મુશ્કેટાટ તેને બાંધીને. નાવ ઉપર બેઠેલા માછીઓને તેણે હુકમ કર્યો:—"આ કૃષ્ણદાસને ન્હારગઢમાં લઇ જાઇ કેદ કરો. અમે પરમ દિવસે ત્યાં આવીશું અને તેનો યોગ્ય નિકાલ તે વખતે કરીશુ. માછીઓ હુકમનો અમલ કરવા તેને લઇને ચાલ્યા અને કિનારા ઉપર ફક્ત બેજ-ન્હારસિંહ અને વિજયસિંહ રહ્યા.

પ્રકરણ ૬ ઠું,

ન્હારસિંહે હવે કૃષ્ણદાસની કમરેથી મિણકપ્પડમાં વિંટાયલી નીકળેલી પેલી ચીઠી વાંચવા માંડી, તો નીચે પ્રમાણે લખેલું તેમાં જણાયું.—

મારા પ્યારા મિત્ર !

આખરે આપની સલાહ પ્રમાણે મારા પુત્ર સુર્યસિંહને માર-વાની યુક્તિ કરી વિજયસિંહને કેદમાં તો નાંખ્યો છે. હવે એકાદ બે દિવસમાં તેને ફાંસીએ ચઢાવી પછી નિરાંતે આરામમાં ઉંઘીશ.

આમ કરવાથી રૈયતમાં હું બદનામ નહી થાઉં. ઘણે દિવસે મને આ લાગ મળ્યો છે અને આખરે હું તેમાં ફાવ્યો છું. ઘણા દિવસથી રૈયત—કોણ જાણે કેમ પણ સર્વ રૈયત—વિજયસિંહની તરફદારી કરતી હતી અને મારી પાસેથી રાજ્ય છીનવી લઇ તેને આપવા ધારતી હતી. પણ હવે રૈયતને તેનો પક્ષ લેવાને કાંઇ પણ કારણ મળે તેમ નથી, કામ ચોકસ—પાસ ઉતાર્યુંછે. હવે ફક્ત એક વાંધો ન્હારસંહ લૂટારાનો રહ્યો છે અને તેની ચિંતા મને થયાં કરે છે. જેમ વિજયનો કાંટો કાઢવાની તમે મને યુકિત બતાવી તેમ આ ન્હારસિંહને પકડવાનો પણ કંઇ કિમિયો શોધી કાઢશોજ એવી મારી ખાત્રી છે.

તમારો સાચો મિત્ર,
કરણસિંહ.

આ ચીઠી વાંચતાં, વિજયસિંહ ઘણોજ આશ્ચર્ય પામ્યો અને ન્હારસિંહ તરફ જઈ બોલ્યો:—

હવે મારી ખાત્રી થઇ ગઈ કે, કરણસિંહ એક ઘણોજ લુચ્ચો અને બે ઇમાન રાજા છે. આજ સુધી હું તેને મારા પિતાતુલ્ય માનતો હતો અને તેની મારાઉપર પ્રીતિ કાયમ રહે તેમ ઇચ્છતો હતો. મેં કોઇ પણ દિવસ તેના વિષે ખોટો વિચાર પણ કર્યો નથી તેમ તેની રાજગાદી માટે તો સ્વપ્નામાં ખ્યાલેવ કર્યો નથી. છતાં તે મારા ઉપર શા માટે દુશ્મનાઇ રાખે છે તે હું સમજી શકતો નથી. આજ સુધી તો હું તેને મારો મિત્રજ માનતો હતો.”

‘ તમારો જરા પણ વાંક નથી; કારણ તમે હજુ નથી જાણતા કે તમે કોણ છો અને તે કરણસિંહ કોણ છે. જે વખતે તમારા જાણવામાં આવશે કે તમારા પિતાને મારનાર તે કરણસિંહ પોતેજ હતો ત્યારે તમને ખરેખરી નવાઇ લાગશે અને પછી તમે કહેશો કે એ કરણસિંહ હરામખોર અને કુતરાથી પણ હલકી જાતનો છે ’ ન્હારસિંહે વિજયસિંહને ધીમે ધીમે સંભાળથી વારતા જણાવવા માંડી.

‘ શું મારા પિતાજીને કરણસિંહે મારી નાંખ્યા ’ ? વીજયસિંહે પ્રશ્ન કર્યો.

‘ હા ’ ઉત્તર મળ્યો.

‘ કેવી રીતે અને શા માટે ? ’ તેણે આશ્ચર્ય પૂછતાં પુના

પ્રશ્ન કર્યો.

' એ વાત વેળી જુદીજ છે હકીકત બહુજ લાંબી છે અને આજે હું તમને નહી કહી શકું ' સવાર લગભગ થવા આવ્યું અને તેથી હવે સાવચેત થવું દુરસ્ત ધારી ન્હારસિંહે કહ્યું ' જુઓ સ- વાર થઇ ગઇ પુર્વ તરફની સુર્યની લાલી હવે ઝળકે છે અને હવે આ સ્થળે વધારે વખત રહેવું તે ડહાપણ ભરેલું નથી. હું તમને સાચા દિલથી જણાવું છું કે મને તમારા સગાભાઇ જેવોજ આપ ગણજો અને મારા સાથે નેકીથી વર્તજો. હવે મારા પડી રહેવાને ઠેકાણે ચાલો, ત્યાં બે ત્રણ દિવસ નિરાંતે આરામ લઇ થાક ઉતારો અને તે દરમિયાનમાં તમને બધી હકીકતની ખબર પડી જશે '

' હવે હું આપનો સંપુર્ણ ભરોંસોજ રાખું છું આપે મારો જીવ બચાવ્યો છે અને મને તે બેઇમાન રાજાથી પણ સાવચેત કર્યો છે આપના ઉપકાર એક પછી એક મારા ઉપર થયેજ જાય છે. હવે બધી વાતે હું નિર્ભય છું ફકત એક વિમળાનીજ ફિકર મારા હૃદયમાં થડકયા કરે છે ' વિજયસીંહે ન્હારસિંહે કરેલા ઉપ- કાર પ્રદર્શીત કરતાં અને વિમળા સંબંધી કંઇક હકીકત મળે તો ઠીક એમ ધારતાં કહ્યું.

' તમને નક્કી ખાત્રી પુર્વક કહું છું કે વિમળા તમને જલદી થી મળશે ' ન્હારસિંહે જણાવ્યું અને વધારામાં કહ્યું—' વળી તમને તમારી એક બ્હેનનો પણ મેળો થશે. તે બિચારીના શરીરમાં હાડકાં શિવાય બીજું કઇ અત્યારે તો નથી '

' શું મારે બ્હેન પણ છે ? ' વિજયસિંહે એક પછી એક નવી વારતા જણાતાં વધારેને વધારે અજાયબી પામતાં પુછ્યું.

' હા છે પણ હવે વધારે વાતચિત કરવાનો વખતથી નથી. ઉઠો જલદી ચાલો. ઇશ્વરે શુયે ધારયું હશે ! તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખો.

' કરણસિંહે એ ચીઠી કોના ઉપર મોકલી હતી તે આપ જા- ણો છો? ' વિજયસિંહે ઉઠતાં ઉઠતાં નહારસિંહને પુછ્યું.

' હા. હું. જાણું છું. એ પણ ઘણો હરામખોર અને પાજી છે. પણ જો કે મારા હાથથી તો બચવાનોજ નથીજ. '

વિજયસિંહ અને નહારસિંહે હવે અહીથી ચાલતી પકડી અને લગભગ અડધો કલાક ચાલ્યા પછી એક પાંખળાના ઝાડ પાસે

પહોંચ્યા. અહીં કસકસીને તઇયાર રાખેલા બે ઘોડા વિજયસિંહે જોયા ' મારી સાથે તમારી સવારીનો બંદોબસ્ત કરીનેજ હું તમને છોડાવવા આવ્યો હતો. લ્યો, હવે આ ઘોડાપર સ્વાર થઇ જાઓ અને મારી સાથે હવામાં ઉડો. ' નહારસિંહે વિજયસિંહને કહ્યું.

અશ્વારોહી થયેલા બન્ને વીરોએ ગિરનારની તળેટી તરફ પોતાના અશ્વો દોડાવ્યા. અને ભૂખ્યા તરસ્યા પહોર ઘડી દિવસ બાકી રહ્યો. ત્યાં સુધી પોતાના ઘોડાને હંકાવતા ઉડયા, આખરે એકઘાય જંગલમાં તેઓ પેઠા અને તેમાં પ્રવેશ કરતાં એક પુરાણા વખતના ખંડેર આમળ ગયા. નહારસિંહ ઘોડા ઉપરથી નીચે ઉતર્યો અને વિજયસિંહને નીચે ઉતરવાનું કહેતાં. તેને જણાવ્યું કે, તે ખંડેરતેજ નહારસિંહનું પડી રહેવાનું ઘર હતું.

બહારથી ખંડેર જેવા જણાતા આ મકાને અંદરથી તો પાંચ છ વીઘા જેટલી જમીન રોકેલી જણાઇ, ઘણાં વર્ષોથી હવડ પડી રહેલું અને વરસાદ વિગેરેથી પડી ગયેલું હોવા છતાં અત્યારે સો સવાસો માણસો ખુશીથી તેમાં ઘણીજ સારી રીતે રહી શકે તેવું આ ખંડેર હતું. તેની મજબુત અને પહોળી દીવાલો આ ખંડેર પ્રથમ કોઇ રાજાએ બંધાવેલું હશે ને રાજાને રહેવાનુંજ સ્થાન હશે એમ સુચવતાં હતાં. દીવાલો હજુએ તેવીને તેવીજ મજબુત હતી. અને અંદરનો કેટલોક ભાગ પડી ગયેલો હોવા છતા કેટલાક કોઠારો અને ઓરડાઓ બહુજ સારા રહ્યા હતા. આમાંના એક નહારસિંહે અને બીજામાં તેના અનુસગિઓએ રહેવાનું રાખ્યું હતું વીજયસીંહે અહીં બીજા લગભગ ૫૦ બહાદુરનરો જોયા. આ બહાદુરો સર્વરીતે મજબુત અને કુશળ લડવૈયા હતા નહારસિંહ વીજયસીંહને પોતાના એકખાસ ઓરડામા લઇ ગયો અને રસ્તાનો થાક ઉતારવાને એક પહોર સુધી આરામ લેવાનું કહ્યું.

પણ આધાર રાખવો પડતો હતો. મેવાડનો સુરજ હાલ ઉદયમાન થવા લાગ્યો હતો. મારવાડ અને અંબરના જેવા મ્હોટા રાજાઓ પણ ત્હેના રાજ્યના સામંત મંડળમાં વિરાજવામાં માન સમજતા હતા; અને પશ્ચિમમાં અમરકોટથી તે પુર્વમાં ચન્દેરી, અને ઉતરમાં બિયાનાથી તે દક્ષિણમાં છેક આબુ સુધીના આખા મધ્ય હિન્દુસ્થાનમાં એક સુરયવંશી સંગ્રામસિંહનીજ આણ મનાતી હતી.

આવે સમયે મેદિનીરાયને માળવા છોડવું પડયું; અને ચન્દેરી આવ્યાપછી થોડાજ વખતમાં મેવાડી મહારાજા તરફથી ત્હેને પોતાની પાસે આવવાનું આમંત્રણ મળ્યું. આ વખત રજપુતાનામાં મહારાણા સંગ્રામસિંહના રાજમંડળમાંનો રાયસીનનો તુવારરાજા, જેને સિલાહએદ-દીનનો ખિતાબ બાદશાહ તરફથી મળેલો હોવાથી તે અથવા વધારે ટુંકા 'સિલહદી' નામથી ઓળખાતો હતો તે, સિસોદિઆ નરેન્દ્રનો જમણો હાથ થઇ પડયો હતો અને રજપુત લશ્કરોમાં સેનાધિપતિનો માનવન્તો દરજ્જો ભોગવતો હતો. દિલ્હી. ગુજરાત, અને જુવાનપુરના મુસલમાન સતાધારીઓમાં ઘણા લાગવગવાળો મનાતો હોવાથી, મહારાણાનું તે રાજ્યો સાથે ખાનગી અથવા જાહેર કામકાજ તેનાજ હાથમાં રહેતું અને તેથી પણ તે સંગ્રામસિંહના મુખ્ય સલાહકાર તરીકે માન પામતો. આ પ્રમાણે કેટલોક વખત ચાલ્યું, પરન્તુ અન્તે મહારાણાને પણ ત્હેના ઉપર શક આવવા લાગ્યો; બન્ને તરફ ઢોલકી બજાવવાને પ્રયત્ન કરતો માલમ પડવાથી, તેને આ તેના મોટા અધિકારો ઉપરથી ખસેડવાનું આવશ્યક જણાયું અને તેથી તેનું કામ ઉપાડી લે એવા કોઇ રાજનીતિજ્ઞ વીરનરની જરૂર પડી. મેદિનીરાયને માળવામાંથી બોલાવવાને ખાસ મનુષ્યો કલ્યાં, પરન્તુ ત્હેમને મારગમાંજ ખબર મળી કે માળવા ઉપર ભાથી ચડાઇ કરવાને તે ચન્દેરીમાં લશ્કર એકઠું કરે છે. મહારાણાને આ સરવે વિદિત કરવામાં આવ્યું, પરન્તુ તે આખરે વો તેનો આગ્રહ ઘણોજ વધારી મુકયો. રજપુત રાજ્યોનાં શિરચ્છત્રની આજ્ઞાનો અસ્વીકાર, એ તે સમયના રજપુતાના હૃદયમાં સ્વપ્નવત્ પણ નહોતું. પરિણામ એ આવ્યું કે, માળવાના સુલતાને સલાહ કરવા મોકલેલું કહેણું તેણે કબુલ રાખ્યું, અને પછી તરતજ પોતાનું બલવીર્ય, રજપુતોના તે મધ્યકાલીન મહારાજના ભાવિ સાથે સંયુકત જોડેલું મુકયું.

પરન્તુ સિલહદી પણ કાંઇ જેવો તેવો માણસ નહોતો, કે એનું ઇચ્છાનુસાર માન અપમાન કરી શકાય: એની રાજ્યપતાકાની પાછળ ત્રીસહજાર સ્વાર કુચ કરતા અને એના યુદ્ધનાદના અગણિત પ્રતિધ્વનિ થતા. એની સેતાની બુદ્ધિ. એની સરપની સમાન આકરવાકુંની શક્તિ, અને એની-ગમે તેવા શત્રુઓમાં પણ-ભળીજવાની તેમને મિત્ર કરી નાંખવાની યુકિત અસામાન્ય હતાં. મુસલમાની રા

જબંધારણો. રજપુત રાજનીતિઓ, યુદ્ધ કળા ખટપટ, વગેરેનું જ્ઞાન એનામાં એટલું સારૂં હતું, કે જો એણે ધારયું હોતતો તે નિસંશય આખા ઉતર હિન્દુસ્થાનના ચક્રવતિ મહારાજા તરીકે સંગ્રામસિંહને સ્થાપિત કરી શકત; બાબર આવતા પ્હેલાંતો કયારનાયે લોદીઓ નીરમુળ થઇ ગયા હોત અને દિલ્હીના રાજ્યાસન ઉપર બેઠેલા સુ-રયવંશી નરેન્દ્રને કોઇ પાણીપત અથવા સિક્રીની ધાસ્તી રાખવાની હતીજ નહિ!—પણ દુંગારરાજાને સ્વદેશ, સ્વધર્મ, વગેરેનાં એયતું કાંઇ જ્ઞાન અગર ભાન હતુંજ નહિ: તેનો હૃદય વિરાજિત મહાન દેવધિદેવ 'સ્વાર્થ' અને તેના વેદી ઉપરજ તેણે સરવસ્વ અરપણ કરયું હતું. જે મનુસ્ય સ્વદેશોન્નતિ અરથે પ્રયત્ન કરતાં સ્વધરમરક્ષા અરથે મહેનત લેતાં, હિન્દુ રાજસત્તાની પુનરસ્થાપના કરવામાં વિજયી નિવડતાં, ભામાશાહ, ચન્દ, જયમલ–ફતેસિંહ. અને બીજા અનેક મેવાડી સ્વદેશાભિમાનીઓ કરતાં પણ વધારે યશસ્વી,—કારણ કે વધારે ફળપ્રદ,—વનરાજ, શિવાજી, માધવરાવ સિંધિયા અને રણજીતસિંહ. જેવા અરવાચીન સ્વદેશભક્ત મહારથીઓના જેટલુંજ કીર્તિવિભુષિત અમર નામ મુકી જતો ગયો હોત, તેજ મનુસ્ય હાલ કોઇની સ્મૃતિએ પણ ચહડતો નથી અને કદાચ સ્મૃતિના સ્વપ્ન રા-જ્યમાં તે કદિ કદિ પેસી જાય છે તોપણ ત્યાં તે અત્યંત, સંપુરણ ધિક્કારને પાત્ર થવાનેજ!—નીપોલીયનની પેઠે તેની સમક્ષ પણ બે મારગ ખુલ્લા હતા, વોશીંગટન થવું અથવા ક્રોમવેલ; તેણે ઇશ્વરદત્ત બુદ્ધિપ્રભાવનો દુરપયોગ કરયો, બીજો અધોગતી ખેંચી જતો મારગ સ્વીકારયો,—સ્વદેશનું સ્વારથની વેદી ઉપર બળિદાન આપ્યું,—અને ક્ષણીક રાજ્ય લોભને ખાતર, અમર કીર્તિનો નાશ કરયો!

આવા માણસને સતા ઉપરથી ખશેડવાનો હતો; તેટલું કામતો મેદીનીરાય યુકતીથીહિંમતથી કરી શકયો; સીલેદીને સેનાપતી તરીકે કાયમ રહેવા દીધો, પરન્તુ સૈન્યના કંઇક વિભાગ કરી નાંખી, ત્હેમાંના પ્રત્યેક વિભાગ ઉપર મહારાણાના ખાસ સેવકો—ખડગ રક્ષકોમાંથી યોગ્ય જોઇને એકકેકો નીમી દીધો, ત્હેની મુખ્ય સચિવ તરીકેની પદવી રહેવા દઇ, ત્હેને ઉતર સીમાનો સંરક્ષક અને રજપૂત લશ્ક-રના હરોળનો મુખ્ય સરદાર, એવી માનવતી પરન્તુ નામનીજ સ-ત્તાવાળી પદવીઓ તેના ઉપર એનાયત કરવામાં આવી, અને તે તે જગાઓના કામકાજને માટે ચિતોડ કરતાં બિયાના વધારે સગવડતા-

ળુ થઈ પડશે. એમ સૂચન કરી, તેને ત્યાં જવા લલચાવ્યો. આજ કરવાથી સિલેદી ઉપર દુષ્મનો સાથે વિશેષ સબંધ ખાનગી પરિચય રાખવાનો તથા ગુપ્ત મસલત કરવાનો જે શક હતો તે તો કાયમજ રહયો, પરન્તુ હવે રાજ્યમંદીરમાં ચાલતી સર્વ બિનાથી અજ્ઞાત રહી, પોતાની ખટપટનાં કેટલાંક મુખ્ય સાધનોથી રહિત થયો. અલબત્ત તે ગમે તેટલો સમરથ, ગમે તેટલો સત્તાવાન હતો તોપણુ મહારાણા સંગ્રામસિંહને મન ત્હેને શક્તિરહિત કરવો એ સ્હેજ હતું; તેનાં ત્રીસહજાર સ્વારો, તેનું બળવાન પાયદળ, એ સર્વ મેવાડી મહારાણાની શક્તિ આગળ તુચ્છજ હતાં ! પણુ સંગ્રામ 'રજપૂત' હતો, અરથાત રજપુતાઈની સર્વ રીતિ નીતિઓનો શ્રેષ્ઠ અનુયાયી હતો; અને તેથી એકવાર જેને મિત્ર કરયો, ત્હેને વિના કારણુ અથવા નિરબળ કારણુ ઉપરથી દુષ્મનવત્ ગણવો એ ત્હેના ઔદાર્યશીલ હૃદયને અજ્ઞાનજ હતુ; બીજુ એટલા બધા રજપૂતવીરો ને તેમના રાજા ઉપરના શકથીજ રિપુ તરીકે ગણુવા અને મ્લેચ્છ મંડળ વિશેષ સબળ થવા દેવું, એ રાજનીતિથી પણુ વિરૂદ્ધ હતું. વળી સંગ્રામસિંહને તો ખાત્રીજ હતી કે કોઇપણુ રજપૂતનામધારી મનુષ્ય થોડો વખત અજુમાણ્યો રહે અથવા પોતાના ઉપર કોઇપણુ કારણુને લીધે ઇરષા અથવા વૈર રાખતો હોય તોપણુ; તે સ્વદેશને ખાતર—સ્વધર્મ રાજ્યના પુનઃસ્થાપનને માટે પ્રયત્ન કરવાને ઉત્સુક ન થાય. એમ હોયજ નહિ. આવાં આવાં અનેક કારણોને લીધે સિલેદીને ફક્ત ખસેડવામાંજ આવ્યો અને ત્હેને સ્થાને ખાનગી રીતે મેદિનીરાયે કામ કરવા માંડયું—પરન્તુ સિલેદી પણુ સમજી ગયો કે મ્હને આ લોકોએ જાણી જોઈને ખશેડયો, વળી રજપૂત લષ્કર જે સંગ્રામસિંહના ઉપરિ પણુા નીચે લડાઈના મેદાનમાં અનુપમ ઐક્ય દરશાવતું હતુ. તે શાન્તિના સમયમાં વાસ્તવિક રીતે તેના પ્રત્યેક ટુકડીના જુદા જુદા સરદારોના હાથ નીચે હોઇ, વિભાગ અને વિગ્રહ તથા ખટપટ અને અશાન્તિના સંગ્રહસ્થાનરૂપ હતું જુદા જુદા રાજ્યોનાં મનુષ્યો ભિન્ન ભિન્ન કુટુંબોના રજપુતો જેઓએ ઘણીવાર એક બીજાના પ્રતિસ્પર્દ્ધિ અથવા રિપુ તરીકેજ વર્તન કરેલું તેઓ જો કે સંગ્રામસિંહના સર્વ વ્યાપી ચક્ષુચક તળે ક્ષણિક પરીન્ત એકત્ર થયા હતા, તેઓ સાધારણુ રીતે તો પોત પોતાની ખાનગી જીંદગીમાં તો હરીફ અથવા દુશ્મનજ હતા; આને લીધે હિન્દુઓના

રાજ્યની પુનઃસ્થાપનાની મંગલ નાદીમાં પણ અને ઇર્ષ્યા તથા સ્વાર્થ અને વધરનાંજ ગીત સંભળાતાં હતાં !

આવા રાજ્ય મંડળમાં સિલેદી જેવા હુશિયાર મનુષ્યને પોતાના પક્ષકાર—પોતાના અનુયાયીઓનું મંડળ ન હોય, એ સંભવિત ન્હોતું; કેટલાક તેના પક્ષના મૂળથીજ હતા, કેટલાકને એનાથી કાંઇ કંઇ લાભ થયેલા હતા, કેટલાકને એનાથી લાભ થવાની આશા હતી, કેટલાકને મેદિનીરાયના આવવાથી નુકશાન થયેલું મનાતું હતું તથા કોઇક પોતાના હક ડુબેલા ધારતા હતા,—આ સરવે તેને અનુસરનારા તરીકે બ્હાર પડયા. બીજું મંડળ મેદિનીરાયના પક્ષના માણસોનું હતું જેઓ રાજ્યનું હીત એનાથીજ થશે એમ માનતા હતા, જેમને સિલેદીની રાજનીતિ વિષે ઘણો અવિશ્વાસ હતો (અને આ પક્ષનાં મનુષ્યો પણ કાંઇ ઓછાં ન્હોતાં) તે તે સર્વે પોતાને ચદેરીના રાજાના સહાયક તરીકે ગણાવા લાગ્યા વળી કેટલાક રજપૂત વીરો એવા પણ હતા કે જેમને આ બને પક્ષમાંથી ગમે તે સબળ—શક્તિમાન થાય તેની લેશ પણ સ્પૃહા ન્હોતી; "મહારાણા અને સ્વદેશની સેવા કરવામાં ગમે તે પક્ષ સત્તાધારી હોય તેની અમને દરકાર નથી. અમારા ધર્મનું રક્ષણ કરવાનું યોગ્ય સાધન અમારી તલવારો છે, અને ગમે તેવી ખટપટ અમારી આસપાસ પોતાની ગુંચવણ જાળ પાથરશે, તો તે કાપી તોડી બ્હાર નીકળવામાં સહાયક તરીકે અમારા ખડગ ખુલ્લાં છે" આમ કહેનારૂં અને વર્તનારૂં મંડળ એ રજપૂતોનો એક ત્રીજો વર્ગ હતો. પરન્તુ એટલું તો ખરૂંજ, અને કબુલ કરવું પડશે કે, આવા પક્ષો પડેલા હતા છતાં, રણશિંગાના એકજ અવાજની સાથે સઘળા રજપૂતો હો અથવા મીત્ર હો, પણ એક બીજાને સહાય કરવાને, એક બીજા સાથે યુધ્ધે અડવાને હમ્મેશાં ઉત્સુક, તત્પરજ રહેતા; સિલેદી જેવા સ્વારથી મનુષ્યો તેમનામાં થોડાંજ જોવામાં આવતાં અને તેવાં મનુષ્યોના અનુયાયીઓમાં પણ મહારાણા, ચિત્તોડ, અને રજપૂત રાજ્યની પુનઃસ્થાપના વિશેની ભક્તિ તો એક સરખીજ—અતિશય અહર્નિશ દ્રઢજ હતી! છતાં પણ સુલેહના સમયમાં સિલ્હદી જેવા રાજદ્વારીઓ તેમના ઉપરની પોતાની સત્તાનો કેવળ દુરૂપયોગજ કરતા, અને ક્વચિત્ ક્વચિત્ તેનું ફળ લ્હડાઇનાં મેદાનોમાં પણ રજપૂતોને ભોગવવું પડયું હતું.

આ પછી વિજયસિંહ થોડીવાર શાંતજ રહ્યો પણ પછી તે ...હ્યો:—

" ખરેખર તે અત્યંત દુષ્ટ અને ઘોર કર્મ કરવા વાળો છે ...ને તેની સાથે ભલમનસાઇ ભલમનસાઇનેજ વગોવનાર છે."

" એમજ છે. આપનું કહેવું યથાર્થ છે."

" આપે મને એ ન કહ્યું કે, હાલ કરણસિંહ સેનાપતિનો ...ર ક્યાં છે અને શું કરે છે?" વિજયસિંહે પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો.

" શું એ ભેદને પણ મારે અત્યારે ખુલ્લો કરવો!" પ્રશ્નમાં ...શ્ન થયો.

" જી. હા. તે સાંભળવાની—જાણવાની ઇચ્છા તો છે."

" કરણસિંહ સેનાપતીના ન્હાના પુત્ર તો આપજ હો પરંતુ ...આપની બ્હેન ક્યાં છે તેની સ્થિતિ કેવી છે તે મને ખબર નથી. ...ાર સુધી તો તે જીવતી હતી. પરંતુ આ સાલે તેને મારી નાંખી ... કે કયાં સંતાડી રાખી છે એ હું નથી જાણતો." ન્હારસિંહે ...ત્તર આપ્યો.

આ હકીકત સાંભળતાં વિજયસિંહનું હૃદય બહાદુર છતાં પી-...ળ્યા વગર ન રહ્યું. તેની આંખોમાંથી આંસુની ધારા ચાલવા ...ાગી. ન્હારસિંહે બહુ પ્રકારથી સમજાવ્યો અને દીલાસો દીધો, ...રંતુ તેનું હૃદય ભરાઇ આવ્યું, છાતીએ ડુમો બાઝયો અને તેનાથી ...તરાઇજ જવાયું. આખરે થોડીવારે પુનઃ સાવધાન થઇ તેણે વા-...ર્તાચિત શરૂ કરી અને ન્હારસિંહને પુછયું:—

" આપે મને એમ કહ્યું હતું કે તમારે એક બ્હેન છે તે પ... તમને મળશે. તેના અંગ ઉપર હાલ તો હાડકાં શિવાય કાંઇ ...થી, આપે મારી હકીકતમાં કહ્યું ત એજ બ્હેનવિશે કની ?"

"હા, એજ બ્હેન.' ન્હારસિંહે ગંભીર મુખમુદ્રાથી કહ્યું.

"ત્યારે આપ એમ કેમ કહો છો કે એક વર્ષથી એની ખ-બર નથી" આતુર અંતઃકરણથી વિજયસિંહે પુછયું.

" એમ કહેવાનું કારણ એજ કે તેની સ્થિતિ હાલ મને ખબર નથી. ઉડતી વાત એવી સાંભળી છે કે કીલ્લાના એક કેદખાનામાં તેને સંતાડી રાખી છે અને તે મહા દુઃખમાં છે. તેને માથે દુઃખનાં ઝાડ ઉગવાંજ બાકી રહ્યાં છે. હું ગઇ કાલે કેદખાનામાં જઇ તેનો પત્તો મેળવવાનો હતો; પરંતુ એટલામાં તમારા ઉપર થવાના જુલમની મને ખબર મળવાથી હું તે કામ ન કરી શક્યો અને

તમને છોડવવાના ખ દોબસ્તમાં ગુંથાયો." ન્હારસિંહે હકીકતજણાવી,

વિજયસિંહ-તેનું નામ શું ?

ન્હારસિંહ-વિજયા.

વિજય૦-શું તેનો પત્તો જલદી મળસે એવી આપને આશાછે.

ન્હાર૦-એમાં કાંઈ શક છે ?

આ વાક્ય સાંભળતાં વિનયથી વિજયસિંહે ન્હારસિંહને પુછ્યું:-" આપને મારે હવે એક વાત પુછવાની છે અને તે એ છે કે, આપે અમારા ઉપર આટલી મહેરબાની કરવા કયા ઉચ્ચ ઉદેશથી ધારયું છે અથવા અમારાજ લીધે રાજની સાથે દુસ્મનાવટ શાથી બાંધી છે તે કૃપા કરી મને જણાવસો ? "

આ પ્રશ્નનો ઉતર આપતાં ન્હારસિંહે પ્રથમ તો વિચારમાં પડ્યો પણ તુરતજ તે બોલ્યો | ' આ ભેદ પણ છુપો રાખવાની જરૂર હવે જણાતી નથી તમે ઉભા થાઓ, મને ભેટો ' અને તેને ભેટી પડતાં તેણે કહ્યું, ' તમારો મોટો ભાઇ હુંજ છું ' હર્ષના આંસુ બન્નેની આંખ્યોમાંથી ચાલવા માંડયાં: ન્હારસિંહે આગળ ચલા૦યું અનેજ રાઠોડે જખમી કરીને કુવામાં ફેંકી દીધો હતો ઇશ્વરે મારો જીવ બચાવ્યો અને એક સોદાગર તે રસ્તે થઇને જતો હતો તેણે મને કુવામાંથી બહાર કાઢયો મારૂં મુળનાથ તો પ્રતાપસિંહ છે. પરન્તુ રાજાને બદલો આપવાને હું આપવાને હું આ વેશમાં રહું છું, હું લુટારો નથી તેમ રાજાશિવાય બીજા કોઇને દુઃખ પણ નથી દેતો ફક્ત તેનીજ દોલત લુંટું છું અને નિર્વાહ ચલાવું છું '

આ પ્રમાણે પોતાના ભાઇનો મેળાપ થતાં વિજયસિંહને આનંદ ખુશી પ્રાપ્ત થઇ અને ઘડીએ ઘડીએ ઉઠી ઉઠીને તેને બાઝી પડવા લાગ્યો અને ભેટવા લાગ્યો. થોડીવાર વાતચિત કરી તેઓ બન્ને ખંડેરમાં ગયા અને હવે શું કરવું તેનો વિચાર ચાલ્યો,

પ્રકરણ ૮ મું.

કૃષ્ણપક્ષની રાત્રિ, અંધારૂં ઘોર, મધ્યરાત્રિ વીતી ગયેલી, નભગર્જનના ઘુધવાટા વિજળીના ચમકારા મુશળધાર વરસતો મેહ, સડકઉપર પણ ઘુંટણ સુધી પાણી ચઢી ગયેલાં કોઇ મનુષ્યનું તો રસ્તા ઉપર નામજ શાનું ? એવે સમયે એક મનુષ્ય ત્રણ વર્ષના એક બાળકને સોડમાં રાખી મિણકપ્પડથી છાતી સરસો તેને ઢાંકી દઇ, ઓઢેલી છત્રીની આડ કરી લપાતો લપાતો કીલ્લાની તરફ લઇ જતો હતો માર્ગમાં જતાં જતાં કોઇ સ્થળે સહજ આરામ લઇ જ-

રમર વરસતા વાદળા નીચે પુનઃ પ્રયાણ કરતો કીલ્લાના મેદાનમાં જ્યારે તે પુરૂષ આવ્યો ત્યારે તેના રસ્તામાં ડાબા હાથઉપર આવેલા એક શિવાલયમાં તે નિભયતાથી પેઠો અને ત્યાંના સભામંડપમાં કેટલોક સમય તેણે વિશ્રાન્તિ લેવાનું ધારયું પરન્તુ એટલામાં પેલું બાળક ચીસેચીસ પાડીને રડવા માંડયું અને તેનો અવાજ સાંભળી પુજારી ઉઠી બહાર આવ્યો અને આ પુરૂષની સ્હામે આવી ઉભો અને પુછ્યું કોણ રાય સાહેબ!'

'હા.'

'ચાલો, ઠીક થયું, આપ પધારી ગયા તે જો કે આ વખત બહુ બારીક છે છતાં અત્યારે લાગ ઠીક છે.'

રાયસાહેબે બાળકને શાંત કરતાં કહ્યું:—'ફકત આ બાળકનીજ ફીકરનો વિચાર થાય છે.'

'કંઇ અડચણ નહી.' પુજારીએ કહ્યું, 'હવે આપ ઠેકાણેજ આવી પહોંચ્યા છો એમ ધારી મારી સાથે પધારો.'

આ શિવાલયની દિવાલ કિલ્લાની દિવાલ સાથે જોડાયલી હતી. કિલ્લો તો નામનોજ હતો. તેને એક મોટી ઇમારત નામ આપો એ તોપણ ચાલે. પરંતુ તેની દિવાલ મજબુત અને બહુ પહોળી હતી. આ કિલ્લામાં નાનાં મોટાં ઘણાં કેદખાનાં હતાં. અહીંનો રાજા કરણસિંહ રહિડ ઘણો સુમ અને જુલ્મિ હતો. ખજાનો એકઠો કરવાનો અને ઇમારતો બનાવવાનો તેને શોખ હદ ઉપરાંત હતો. છતાં ખરચ વધારે થઇ જવાના ભયથી ફોજ પણ થોડીજ તેણે રાખી હતી, અને નેપાળના રાજાની પ્રીતિ મેળવેલી એટલે સરકારને તે તૃણવત લેખતો હતો. નહારસિંહે તેને નીચોવીજ નાંખેલો હોવાથી તેનો ખજાનો લગભગ તળીયા ઝાટક થઇ રહ્યો હતો.

વરસાદ વરસતો હોવાથી કાંબળો ઓઢી પુજારી રાયસાહેબને સાથે લઇ કિલ્લાની પાછળ આવેલા કોઇએચોર દરવાજેગયો. એત્રણ વાર ધામેથી સાંકળ ખખડાવીકે તુરતજ કમાડ ઉઘાડયાં અને બન્ને અંદર પ્રવેશ કર્યો દરવાજા ઉઘાડનાર એક વૃદ્ધ ચોકીદાર હતો દરવાજો ફરીથી તેણે બંધ કર્યો પુજારીએ અહી રાયસાહેબને કહ્યું.—' હવે આપ પધારો અને જલદીથી પાછા પધારજો. હું જાઉ છું'

રાયસાહેબે છત્રી ત્યાંજ મુકી અછે બાળકને છાતી સરસો દાબેલો રાખી એક ડાબા હાથઉપર આવેલી સુરંગદ્વારા થોડીજ વ.

રમાં એક મહેલ આગળ પહોંચ્યા અને ઉપર ચઢી ગયા ત્યાં બે દાસીઓ તેમને મળી આ દાસીઓ તેમની રાહ જોતીજ બેઠેલી હતી પછી સરત ત્યાં આગળની એક નિસરણીથી એક કોટડીમાં ઉતર્યા એક દાસીએ રાયસાહેબને કહ્યું:—' જો માનસિંહખવાસની મદદ આજ ન હોત તો અમારાથી આ કેદખાનામાં ન જઇ શકાત. આજે તેને રાજી કરવા મહેનત પણ ખુબ લેવી પડી છે. તે બિચારો નેક અને ભોળા દિલનો તે હાથમાં આવી ગયો અને તેણે હા કહી દીધી. નહી તો અમારૂં કાંઇએ, ભાગ્યેજ ચાલત. હવે આપ અહીંજ થોભો. હું જઇને તેને બોલાવી લાવું આમ કહી દાસી ચાલી ગઇ અને થોડીવારે વૃદ્ધ માનસિંહખવાસને સાથે લઇને પાછી આવી પહોંચી.

આ ખવાસની ઉમ્મર ૭૦ વર્ષ ઉપરાંતની હશે. હાથમાં એક બળતું ફાનસ હાથમાં તેણે રાખેલું હતું. રાયસાહેબની પાસે આવી નમન કરીને તેણે કહ્યું:-જુઓ રાયસાહેબ, આપના હુકમનો અમલ તો મેં કર્યો છે, પણ મારી ઇજત સંભાળવી હવે આપના હાથમાં છે. કેવળ વિશ્વાસુ સમજીનેજ ચોર દરવાજાની સંભાળની સુપરત મને થઇ છે. એક રીતે તો હું આપને આ મારગથી જવા દેવામાં નિમકહરામી કરૂંછું; પરંતુ બીજી રીતે જોતાં વિજયા દયાયોગ્ય છે, તેની સ્થિતિ યાદ કરતાં મને રડવું આવે છે અને આ આપના આશ્રયમાં રહેલા બાળકની હાલત વિચારતાં તો કાળજું કપાઇ જાય છે. ખરેખર હું એક અન્યાયી રાજાનું અન્ન ખાઉંછું. પરંતુ લાચાર છું, ગરીબી મારી નાંખે છે: નહીં તો આજેજ આ નોકરી છોડવા હું તઇયાર છું.

"માનસિંહજી, તમે ખરેખરા ઉદાર દિલના અને એક પવિત્ર માણસ છો. ઈશ્વર તમારી આ સાચી દાનતનો બદલો આપશેજ. હાલ તો તમે નોકરી છોડવાનો વિચાર પણ ન કરશો. અમારૂં કામ ધુળધાણી થઇ જશે. હવે ઘડિયાં ચોઘડિયાં વાગે છે થોડાજ વખતમાં આ રાજ્યનો સાચો રાજા ગાદીએ આવશે અને રૈયતને જુલ્મીના પંજામાંથી મુક્ત કરશે." રાયસાહેબે તેને શાન્તિ આપતાં કહ્યું.

'ઇશ્વર એ વખત વહેલો દેખાડે' માનસિંહજી બોલી ઉઠયો. 'હવે દયા કરી કલાકેક આપ અહીંજ થોભો. હું એક કલાકમાં પા-

છે આવીશ ત્યારે કેદખાનામાં જવાનું તાળુ ઉઘાડી આપીશ; કારણ હમણાં મહારાજ કેદખાનામાં ગયા છે તે ત્યાંથી પાછા જશે એટલે હું નિશ્ચિંત થઇશ. આ કેદખાનામાં જવાને માટે ત્રણ દરવાજા છે. એકતો તેમાં સદર દરવાજો છે અને તેને હાલતો ઇંટ ચુનાથી પુરી નાંખવામાં આવ્યો છે છતાં ત્યાં આગળ રાત દિવસ પહેરો રહે છે. બીજા દરવાજાની કુંચી મહારાજા સાહેબની પાસેજ રહે છે અને ત્રીજી નાની સરખી ખડકી છે તેની કુંચી મારી પાસે રહે છે અને તે રસ્તે થઇને હું દાસીઓને આવવા જવા દઇ શકુ છું.'

' આ હકીકત હું જાણુંછું. ' રાયસાહેબે માનસિંહનું બોલવું પુરૂ થતાં કહ્યું, ' પરન્તુ માનસિંહજી, એતો કહો કે તમે જઇને કલાકે આવશો તે વખતમાં અહી આવી અમને કોઇ જોઇ તો નહીં જાય ને? '

' કિલ્લાની આ બાજુએ અવરજવરનો જરા પણ ભય નથી. આપ અહી નિશ્ચિંત રહો. કદાપિ અહી આ બાળક રડશે તો પણ ભય જેવું નથી' કહી ખવાસ ત્યાંથી ચાલ્યો અને બન્ને દાસીઓને એક કલાક લગી વાતો કરતાં ત્યાં બેસવું પડયું.

એક કલાક દરમિયાનમાં તો વારતાએ કેટલાંએ રૂપો બદલ્યાં પરન્તુ તેમાંની કેટલીક વારતા સાથે આ હેવાલને સંબંધ હોવાથી તેનું વરણન અત્ર યોગ્ય ભાસે છે. વારતાના દરમિયાનમાંજ રાયસાહેબે પ્રસ્ન કરયો:—

'શું મહારાજ કાલપણ અહીં આવ્યા હતા ?'

'હા જી, કાલ આવ્યા હતા. પણ તે કોઇ રીતે માને તેમ નથી. પાંચ સાત દિવસ અમને આમ ચાલશે તો તો જરૂર તે જીવથી જીવાની એમાં જરાયે શક જેવું નથી. વિજયસિંહ પકડાવાની હકીકત સાંભળીને તે તો મરવાતુલ્યજ થઇ ગઇ છે. ' એક દાસીએ જવાબ આપ્યો.

' પણ વિજયસિંહ તો કેદમાંથી છુટયા છે. '

' કયારે?'

'કલાકેય પુરો થયો નથી.'

'આપે કેમ જાણયું?'

'તે જાણવાની કાંઇ અત્યારે જરૂર નથી !'

ત્યારે આપ એક ખુશાલીની ખબર લાવ્યા છો. પણ આપની

અને વિજયસિંહની મુલાકાત થઇ છે કે નહી?'

'હા' મુલાકાત તો એક વખત થઇ હતી. પરંતુ મને વિજયસિંહજી ઓળખતા નથી, હું ઘણોએ ધારૂં છુ કે વિજયસિંહની સાથે દોસ્તી બાંધું પરન્તુ તેમ કરવાનો હજુ સુધી મને પ્રસંગ નથી મળ્યો. હું ધારૂંછું કે વિમળાની બાબતમાં હવે પ્રસંગ મળશે.'

'કાલ પંચાત થવાની હતી તેનું શુ થયું. રાયસાહેબ.?'

' હા. કાલ પંચાત થઈ હતી. અહીંના મોટામોટા પંદર જમીનદારો અને સરાફો હતા. આખરે એ નિશ્ચય થયો કે અસલ આ ગાદી વિજયસિંહની છે અને તેથી વિજયસિંહ જો લડવા ઉમેદ રાખતા હોય તો તે સર્વે તેને મદદ આપવા તઇયાર છે. '

' આપે કાંઇ બંદોબસ્ત કરયો છે કે નહી '? પુનઃપ્રશ્ન ધર્યો.

" હું પણ એ વિચારમાંજ છુ. જુઓ માનસિંહ આવી પહોચ્યા. "

માનસિંહ આવી પહોચતાં વારતા અટકી. માનસિંહે આવતાં વાંતજ કહ્યુ-" મહારાજ ગયા હવે ખુશીથી આપ આવો' એમ કહેતાં તેણે તેજ કોટડીમાં આવેલી એક નાની ખડકી પોતાની કમરેથી કુંચી કાઢીને ઉઘાડી અને ત્રણેને અંદર લઇને તાળું ફરીથી બંધ કરી ત્યાંજ બહાર બેઠો.

રાયસાહેબ બે ૨.સીઓ સાથે અંદર ગયા તો ત્યાં દીવો લઇતેમનીજ રાહ જોતી ઉભેલી એક બીજી દાસીને જોઇ. અહીથી નીચે ઉતરવાને પાકી બીજી નીસરણી ઉતરવાની હતી, દાસીઓની સાથે રાયસાહેબ નીચે એક કોટડામાં ઉતરયા. ત્યાંથી થોડી વાર સુધી એક સુરંગમાં થઇને જવાનું હતું, ત્યાંથી એક ગોળ ઘુમટમાં આવ્યા. અહીં પણ નીચે ઉતરવાને એક નિસરણી હતી. આ નિસરણી ઉતરતાં એક ભેજવાળી અને સહજવાસ મારતી ઓરડીમાં પ્રવેશ કરવો પડયો. અહીઆં એક દરવાજો દાસીએ ઉઘાડયો અને રાય સાહેબને અને દાસીઓને સાથે લઇ એક દિવાનખાના સમિપ તે આવી પહોંચી. દિવાનખાનું ઘણું સુશોભિત હતું મધ્યમાં લટકી રહેલી લીલી હાંડી પ્રકાશ આપતી હતી. તેમ બીજો દીવો પણ ઝગઝગી રહયો હતો. જમીન ઉપર ચિત્રવિચિત્ર રંગે રંગિત શેત્રંજી પાથરેલી હતી. અને વચ્ચોવચ આવેલા એક કોચઉપર ઝીણી ચાદર ઓઢી એક સુંદરી સુતેલી જણાતી હતી. બે દાસીઓ પગની બાજુએથી પંખા હલાવે

જતી હતી. પલંગની સ્હામે એક મેજઉપર મુકેલા પીતળના બાજઠ ઉપર ચાંદીની ત્રણ શીશીઓ અને એક મધનો પ્યાલો અને એક અન્ય પાત્ર પડયાં હતાં અને તેની પાસેજ એક બાજુએ ચાંદીના બાજઠ ઉપર રકતથી ભરેલો એક ચાંદીનો પ્યાલો, જણાતા ઉપર તે એક છરો અને બે દિવાસળીઓ પડી હોય એમ સ્પષ્ટ થતું હતું કોચમાં સુતેલી સુંદરી કેવલ અશક્ત અને દુરબલ હતી. શરીરમાં હાડકાં શિવાય લોહી કે માંસ તો હતુંજ નહિ. તોપણ તેનું વદન નિહાળતાં એમ સ્પષ્ટ જણાઇ આવતું હતું કે આ સુંદરી એક વખત હદ ઉપરાંત સુંદર સ્વરૂપવતી હશે. કેડમાં બાળક સાથે રાયસાહેબ આવી પહોંચ્યા અને અશરૂ ભરી આંખ્યોથી તેને જોતા ઉભા. રાયસાહેબને જોતાંજ યુવતિની આંખ્યોમાંથી અશરૂ પ્રવાહ ચાલ્યો. હાથ લાંબા કરી ઉઠાડવાને સૂચવ્યું પણ 'ઉઠવાની કંઇ જરૂર નથી' એમ રાયસાહેબના કહેવાથી તે પડીજ રહી. રાયસાહેબે તેનાપર પડેલા અને પડતા દુ:ખ માટે દિલગીરી પ્રદર્શીત કરતાં "લ્યો આ તમારા બાળકને લ્યો, તેના સ્હામુ જુઓ, તેને રમાડો, વ્હાલ કરો, હવે ગભરાશો નહિ, ઇશ્વર હવે કૃપા કરશેજ, બે ચાર દિવસમાંજ તમને દુ:ખમુકત કરશે" બોલતાં, બાળકને પલંગઉપર બેસાડયો અને મહાપ્રયાસે અને મુસ્કેલીથી તે તેના મુખ ઉપર ચુંબન લઇ શકી. નવાઇની વારતા તો એ છે કે રસ્તામાં ખુમરાણ કરી મુકતું બાળક નહિ જરાયે અહીં રોયું કે ચીસ પાડી, પણ તે તો તેના ગળે બાઝી પડયુ. અહા માતૃપ્રેમ! માતૃપ્રેમ! ત્હારો પ્રભાવનો અનહદ છે. રાયસાહેબ, દાસીઓ અને સુંદરી સરવેનાં હૃદય આમ પ્રેમથી લાડતા બાળકને જોતાં ફાટવા લાગ્યાં સુંદરીથી ન રહેવાયું. તે રોઇ પડી, અને બાળકને પુન: બે પ્રેમાળ ચુંબન લેતાં બોલી—

"પ્યારા! શું આ જીવનને માટે કંઇપણ આશા હવે હું રાખી શકું તેમ છે? શું હું આપના ઘરમાં હવે આવવાનો વિચાર પણ કરી શકું તેમ છે? દશ માણસની વચ્ચે બાળકને રમાડવાની શું હું આશા કરૂં તેમ છે? હત ભાગ્ય! એક વિજયની આશા હતી. તેને પણ એ દુષ્ટ રાજા ફાંસીને લાકડે લટકાવવા ધારેછે."

"વ્હાલી વલ્લભા! પ્યારી પ્રાણાધાર કંઇ ફીકર ન ગણો, ચીંતા ન કરો, હવે આ વારતા સત્ય માનો કે પ્રાત:કાળ થતાંમાં તો એ દુષ્ટ રાજાની સરવે ખુશી બળીને ખાક થશે તેની આશા હવા-

માંજ છડશે. તેની ધારણા ધરતીમાંજ દટાશે, તેના વિચારો મનમાંજ રહેશે અને તમે તેને મૃત્યુના પંજામાં ફસાયલો જોસો. જેને ન્હારસિંહ લુટારાની સહાય છે તેને શું કોઇ વાતનો ભય છે ? નહીં નહીં તે સદા નિર્ભયજ છે. ન્હારસિંહ તેને બે કલાક પુરેજ છોડાવીને લઈ ગયો."

" શું ન્હારસિંહ વિજયસિંહને છોડાવી લઈ ગયો ? !,, તેણે ચમકીને પુછયું અને કહ્યું:—"અરે, એનો ઘણોજ ક્રુર હૃદયી ગણાયછે. શું વિજયસિંહ સાથે સારી રીતે વર્તશે ? શું તે તેને દુઃખતો નહીં દે ?"

" ના. ના, એવું નથી. એમ દીલગીર થવાનું કાંઇ કારણ નથી" રાવ સાહેબે ઉત્તર દીધો , " શું તમે ન્હારસિંહને રાજા શિવાય અન્યને પીડતાં કોઇ વખત સાંભળ્યો છે ? ખરેખર, તે રાજાને અત્યંત પીડે છે. સતાવે છે. ત્રાહ ત્રાહ પોકરાવે છે તો તેનું કાંઇ પણ કારણ હોવુંજ જોઇએ. બાકી બીજાને તો તે જરાપણ દુઃખ દેતો નથી. ઉલટું મારા અનુભવ પ્રમાણે તો તે રૈયતને મદદ કરે છે. રાજાને લુટે છે અને મળેલા દ્રવ્યથી ગરીબને મદદ આપે છે. મેં ઘણીયે વાર એવું સાંભળ્યું છે કે—"આજતો ન્હારસિંહ લુંટારો ગામમાં આવ્યો હતો; તે ફલાણાને રૂપિઆની થેલી આપતો ગયો તો બીજાને લુંગડાની મદદ આપી અને મારૂં તો શું પણ સર્વ સ્વયતનું માનવું છે કે ન્હારસિંહ. શિવાય રાજા, બીજાને તો દુઃખ દેવાનો નહીંજ." તેણે વધારામાં કહ્યું.

" હા જી, મેં પણ સાંભળ્યું છે તો એમજ. પણ હવે વિજયસિંહની સાથે પણ સારી રીતે વરતે અને રાજાનો બીડો ભાગે તો ઠીક. એક વરસથી તો મેં મારા વિજયસિંહનું કે વિમળાનું મ્હોં પણ જોયું નથી. હરેપ્રભુ ! મેંજ ભૂડું કર્યું કે રાજાના ભયથી તેને મોઢે-અરે કોઇને મ્હોઢે પણ વારતા ન કરી કે હું ફલાણી છું અને મારૂં નામ વિજયા છે. નહીં તો આ વરસે દુઃખનાં ઝાડ ઉગવાનાંજ બાકી રહ્યાં છે તે કદાપિ......" રોઇ જાય છે, "હાય, કોણ જાણે ક્યાંયે મારૂં મોત ભરાઇ બેઠું છે." રડતાં રડતાં તે સ્ત્રીએ પોતાનું પોતાનું વાકય પૂરૂ કરયું.

લોહીના ભરેલા પ્યાલાતરફ રાવસાહેબની આંખ ગઇ અને તે બોલ્યો—"આ લોહીનો ભરેલો પ્યાલો એમજ સૂચવે છે કે મારે એ-

કાહના લોહીના તરસ્યા થવુંજ પડસે."

'અમારી ખરાબી થવા સાથે આ નિરદોષ બિચારાં બાળકો પણ માર્યાંજ જવાનાં-" બાળકને પોતાને ગળે બઝાડતાં દીન મુખમુદ્રાથી તે બોલી.

'જો. પરમેશ્વરે તેમજ ધારયું છે કે આ અઠવાડિયામાં સર્વ જાણશે કે તમે કુંવારાં નથી; અને આ બાળક પણ તમારૂંજ છે"

'પ્રભુ એ દિવસ વ્હેલા દેખાડો, પણ હાં કેમ પંચની શી ખબર છે"?

"પંચમાં જોશ વધતોજ જાય છે, અને છયોક હવે તો વિજયસંહની તરફેણમાં તેઓ બોલે છે."

'બ્હારસિંહની વિશેષ હકીકત કાંઇ સંભળાઇ છે?'

'વિશેષ તો નથી પણ એક વાત નવી સાંભળી છે.'

"એ કઇ?"

'વિમળાને મારવા તેના પિતા સુજનસિંહનેજ મોકલ્યો હતો'

'હાય એ કમબખ્તે મારા ભાઇ પ્રતાપના પણ પ્રાણ લીધા હતા.' દીર્ઘ વિશ્વાસ નાંખતાં તેણે ઉત્તર આપ્યો.

'હું તમને એક વાત કાનમાંજ કહેવા ઇચ્છુછું."

'કહો ત્યારે.'

"રાવસાહેબે નીચા નમી કંઇ વાત તેના મનમાં કહી. સાંભળતાંજ વિજયાનો ચ્હેરો બદલાયો, ગાલ ઉપર તેનુ વદન હવે પ્રસન્ન જણાવા લાગ્યું,રગોમાં નવું લોહી વહેવા લાગ્યું અને તેણે પૂછયું- શું આ સર્વ હકીકત ખરી છે?"

તમારા સમ, સાચીજ વાત છે," વિજયાને મસ્તકે હાથ મુકતાં રાવ સાહેબે ઉત્તર વાળ્યો.

'અરે! જુઓ, જુઓ, કોઇનાં પગલાં આ તરફ આવતાં સંભળાય છે" એક દાસી એકાએક બોલી ઉઠી.

'વિજયાએ બાળકને દાસીઓને સોંપી દીધું અને બોલી ઉઠી, "હાય નસીબ. તું તો બે ડગલાં આગળનું આગળજ. તું તો સુખનો વારો નહીંજ આવવા દે !'

એટલામાં એક સ્હામેનો દરવાજો ઉઘાડયો અને હાથમાં એક ઉઘાડી તરવાર લઇને હરીસિંહ આવતો જણાયો. વિજયા અને સર્વ દાસીઓ આ રાક્ષસને આવતાં દેખતાંજ બ્હીની; કંપી ઉઠી, ધ્રુજી

હતી; પરંતુ રાયસાહેબના ચહેરા ઉપર એક વારતો ઉદાસી છવાઇ છતાં તુરતજ તે ક્રોધમાં પલટાઇ ગઇ. હરીસિંહ છેક પાસે આવ્યો અને રાયસિંહને દેખતાં આશ્ચર્ય પામી-તેણે પૂછ્યું—'તું કોણછે? ”

'તારે મારૂં નામ પૂછીને શું કામ છે?" ઉત્તર મળ્યો.

'તું અંહીઆં કેમ આવ્યો'?

દાસીઓ તરફ ફરી તેણે કહ્યું–'હવે જાણો કે ત-મારૂ આવી બન્યું; આજ તમારો ભેદ ખુલ્લો પડી ગયો છે.''

'હવે તું મને જે કહેવો હોય તે કહેને? બાઇડીઓને શું ધમકાવે છે?''

'તને હું કાંઇ કહેવા નથી માગતો. તને પકડીને સીધો મહારાજની પાસે લઇ જઇશ અને ત્યાં તારૂ જે થવાનુ હશે તે થશે.'

'હુંતો તને અને તારા મહારાજને બન્નેને તૃણવત્ ગણું છું. અલ્યા તારી ગુંજાસ શી કે તું મને પકડે."

હરીસિંહને આ સાંભળી રોમ રોમ ક્રોધ વ્યાપ્યો. રાયસાહેબના ઉપર એકદમ તલવાર ઉગામી પ્રહાર કર્યો; પણ રાયસાહેબે ચાલાકી થી ચુકાવ્યો અને એકદમ પાછળથી એવી રીતે તેને કેડમાંથી પકડી પટક્યો કે તલવાર હાથમાંથી દૂર જઇ પડી. હવે બન્નેમાં કુસ્તી થવા લાગી ઉભેલી દાસીએ તુરતજ હરીસિંહના હાથમાંથી પડી ગયેલી તરવારને લેઇ તેનું ગળુ કાપી નાંખ્યું.

'અરે. આ શું કરયું?' રાયસાહેબ બોલી ઉઠયા.

'એ, હરાખોરને મારવોજ જોઇતો હતો. નહી તો તો તે આ પણ સર્વને ફસાવત.'

'ચાલો જે થયું તે ખરૂં, પણ હવે આને બહાર લેઇ જઇ એવી જગાએ દાટવો જોઇએ કે તેનો પતોજ ન લાગે એ હવે પ્રથમ કરવાનું છે,'

રાયસાહેબે વિજ્યાને સમજાવી બહાર જવાની રજા માગી. એક દાસીએ બાળકને લીધું. રાયસાહેબે ત્યાંથી એક કામળો લઇ હરીસિંહની લાશ તેમાં બાંધી અને જે મારગે પ્રવેશ કરયો હતો તે મારગે ચાલ્યો. જ્યારે તે માનસિંહે ઉઘાડી હતી તે ખડકી આગળ સર્વ પહોચ્યાં ત્યારે અંદરથી સાંકળ ખખડાવતાંજ બહાર ઉભેલા માનસિંહે બારણું ઉઘાડયું અને બન્ને બહાર નીકળ્યાં.

રાયસાહેબની પીઠ ઉપર ગાંસડી જોઇને માનસિંહ ચમક્યો. તેણે ધાર્યું કે તે વિજ્યાને લઇ જાય છે, આશ્ચ. તે બોલ્યો :–' અરે આ શું ગજબ કરવો ધાર્યો છે. ? ના, ના, એમનો નહી બને, અરે હુ નકામો ફાંસીએ ચઢું, એટલુંજ બહુ છે મેં આપને વિજ્યા પાસે જવા દીધા."

રાયસાહેબે ગાંસડી છોડીને માનસિંહને બતાવી. અને કહ્યું— "માનસિંહજી તમે એમ ન ધારશો કે તમારા ઉપર કોઇ તરેહની આફત આવે એવું હું કરૂં. આ લાશ કોઈ બીજાની છે. જ્યારે હું વિજયાની પાસે પહોચ્યો ત્યારે તે ત્યાં હાજર હતો અને લાચારીથી મારે તેને મારવો પડયો. કારણ નહિં તો તો હું ત્યાં આવ્યો હતો તે જણાઇ જાય અને તમારા લોક ઉપર આફત આવેજ."

" અરે આ લાસ તો પેલા નખોદિયા પિટયા હરીશીંહની છે, માનસિંહભાઇ ! જેનાથી અમારે ડરતાંજ રહેવું પડતું તે. " દાશી બોલી ઉઠી.

"હશે, જ્યારે એવીજ વખતે તમે વિજ્યાની પાસે પહોચ્યા તો તેને મારી નાંખવોજ જોઇતો હતો: પરન્તુ એને એની જગાએ દાટવો જોઇએ કે પતોજ ન લાગે,' માનસિંહે જણાવ્યું,

' તે વાતે નિશ્ચિંત રહેજો, હું સર્વ બંદોબસ્ત કરૂં છું ' રાય સાહેબે કહ્યું.

રાયસાહેબ કિલ્લામાં કેવી રીતે આવ્યા હતા તેનું વરણન ઉપર આવી ગયું છે. તે કેવી રીતે બહાર નીકળ્યા તે જણાવવાની જરૂર નથી. પણ આખરે તે કિલ્લાની બહાર એક મેદાનમાં પીઠ ઉપર ઉચકેલી ગાંસડી સહિત પાછા જણાયા. કેડમાં બાળક લઇ આવતી દાસી–પણ સાથેજ હતી. વરસાદ વરસતો તદન બંધ પડી ગયો હતો. વાદળમાં છુટા છવાયા અનેક તારાઓ જણાતા હતા.

શિવાલયને રસ્તે ન જતાં રાયસાહેબે બીજીજ દિશા પકડી. પરંતુ એકાદ ખેતરવા દુર ગયા એટલામાં તો કોઇ બે પુરૂષે તેમને ઘેરી લીધા અને ગુસ્સામાંજ પુછ્યુ:—'ખબડદાર જો એક ડગલું પણ આગળ ભરયું છે તો. ગાંસડી એકદમ અમને બતાવ અને કહે કે તું કોણ છે, ખરે ! તું કોઈની લાશ લઇ જતો જણાય છે. '

' હા, હા, આ ગાંસડીમાં લાશજ છે,' રાયસાહેબે નિરભયતાથી જવાબ આપ્યો, ' અને આ એક એવા માણસની લાશ છે

કે જે સમય રઈયતને પીડારૂપ હતો, મારા ધારવા પ્રમાણે આ રા-જ્યમાં એવો કોઈ ભાગ્યેજ હશે કે જે આ દુષ્ટ ચંડાળને મરી ગયેલો જાણી ખુશી નહી થાય, ” તેણે વધારામાં કહ્યું.

‘ તમે શા ઉપરથી કહો કે અમે ખુશી થઈ શું? ” બેમાંથી એકનો પ્રશ્ન થયો.

“એટલાજ માટે કે તમે રાજાના પક્ષના નથી જણાતા”

“હશે ઠીક છે. પણ આ લાશ કોની છે તે અને તમે કોણ છો તે અમારે જાણવાની જરૂર છે.” ફરીથી સવાલ પુછાયો.

“આ લાશ આ લાશ હરીસંહની છે. પરંતુ મારૂં નામ તો જ્યાં સુધી તમારૂં નામ શું છે અને તમે કોણ છો એ નહિ’ જાણું ત્યાં સુધી નહી બતાવું.” ગાંસડીને જમીન પર ઉતારી તેણે કહ્યું’

“ ખરે, આ લાશ હરીસિંહની છે એ જાણી અમને બહુજ ખુશી ઉપન્ન થાય છે. હવે અમારૂં નામ તમને કહેવાની જરા પણ અડચણ નથી.

મારૂં નામ ન્હારસિંહ છે અમે એમ આશા રાખીએ છીએ કે તમે અમારા પક્ષના છો. અને કદાપી નહી હો તોપણ શું ? અમે કાંઇ તમારાથી ડરતા નથી ’

‘ આપનું નામજ ન્હારસીંહ ? આપને મળવાથી ઘણોજ આનંદ થાય છે ઘણા દિવસથી આપને મળવાથી મને ઘણોજ આ-નંદ થાય છે. ઘણા દિવસથી આપને મળવા થતી ઉત્કંઠા આજે પુરણ થઇ છે પરંતુ વિજયસીંહની મુલાકાત પણ આ વખતે થઇ હોત તો કેવી આનંદની વાત ? ’ રાયસિંહે આનંદાશ્ચર્ય પામતાં કહ્યું

‘ વિજયસિંહને મળી તમારે શું છે ? ’ બીજા પુરૂષે તેને પુછ્યું.

‘ વિજયસિંહને મારે એજ કહેવું છે કે, રાજા તમારો કટો શતરૂ છે; કંઇક તેમની બ્હેન વિજયાની હકીકત પણ કહેવાની છે, વળી એમ પણ જણાવવું છે કે તમારાં પતિન વિમળા બચી તો ગયાં છે, પરંતુ અધાપિ તે ભયમાંજ છે ’ ન્હારસિંહ તરફ જોઈને તેણે કહ્યું—‘ જો આપની કૃપા થાય તો હું તેમને આજે મળવા ઇચ્છું છું, કારણ કે આજેજ આપે તેમને કેદ મુક્ત કર્યા છે. ’

' હા, હવે હું સમજ્યો. શું આપ રાયસિંહ ! રાયસાહેબથી ઓળખાઓછો તે આપજને ? નામ તો કંઇ બીજું છે પણ કેટલાક તમને રાયસાહેબ કહીનેજ બોલાવે છે કેમ ખરૂને ? '

' હા, જી. એમજ છે '

' પરન્તુ હું આપની પુરી હકીકત નથી જાણતો તે જાણવા જો કે પ્રયત્નમાં તો ચાલે છે હવે સ્પષ્ટ કહી દેવું જાઇએ કે, મારૂં નામ ન્હારસિંહ નથી. અમે તો બન્ને તેના નોકર છીએ એતો વિજયસિંહને છોડાવી પોતાને ઘેર લઇ ગયા છે અને ત્યાં આપ વિજયસિંહને અને ન્હારસિંહને મળી શકશો '

' હા હા હું જરૂર તેમને મળીશ '

' અને તમારી સાથે આ બાળક લઇ આવનાર સ્ત્રી કોણ છે?

' તેનો હેવાલ ન્હારસિંહ સમક્ષજ કહેવામાં આવશે '

' તો શું તમારે હમણાંજ આવવું છે ? '

' હા '

' ઠીક તો આ ગાંસડી મનેસોંપી દો હું આટલામાં તેનો ઘડગો ઘાટ કરી નાંખું છું ફકત તેનું માથુંજ શેઠની પાસે લઇ જઇશું આ બાળકને આપ લઇ લ્યો અને આ સ્ત્રીને જવાની રજા આપો. '

રાયસાહેબે દાસીને વિદાયગિરી આપી એક પુરૂષે ગાંશડીને પીઠ ઉપર ઉચકી રાયસાહેબે બાળકનેલીધુંઅને એની પછવાડે પછવાડે ચાલ્યા. થોડીવારમાંજ તેમની પાછળ આવતી ઘોડાની પડઘીઓ સાંભળવા લાગી રાયસાહેબ ચમકયા અને કહ્યું–' નકકી અમને પકડવાને માટે સવાર આવતા હશે '

પ્રકરણ ૯ મું.

મધ્યરાત્રિનો આ સમય છે. અંધારૂં તો ચારે તરફ છેજ. પણ વાદળ પણ ઘટાટોપ એવું થઇ ગયું છે કે તારક પ્રકાશ જણાતો નથી. ઝરમર ઝરમર વરસાદ વરસે છે, પણ હવાનું જોર એટલું બધું છે કે તે વરસતો જણાતો નથી. હરિપુરની ચારે તરફ આપ્રમાણેજ સ્થિતિ છે. આવે વખતે બોકાની બાંધેલા બે પુરૂષો કાળો પોશાક પહેરી પોતાનાં પગલાં આગળ વધારતા જાય છે, આમનો

પ્રયાણ માર્ગ સીધો સડક ઉપર નથી પરંતુ ગલીઓ કુંચીઓમાં થઇને જવાનું ધાર્યું છે. ઉતાવળે પગલે ધારેલે ઠેકાણે જલદી પહોંચી જવાની તેમની ધારણા છે-યત્ન પણ છે; પરંતુ અંધારૂં એવું ગજબ છે કે ઠેકાણે ઠેકાણે અટકયા શિવાય અને વિજળીના ચમકારાથી સીધો રસ્તો જણાયા શિવાય તેઓ આગળ જઇ શકતા નથી.

આખરે ગલીકુંચીઓ થતા થતા એક મકાન પાસે આવ્યા. અહીં આ મકાનના પ્રવેશદ્વારેજ દશ બાર સિપાઇઓ નાગી-ઉઘાડી તરવારે પહેરો ફરતા હતા.

બે પુરૂશમાંથી એક આગળ વધ્યો અને "મહાદેવ" શબ્દનો ઉચ્ચાર કરયા. "જયમહાદેવ" શબ્દથીજ તેનો ઉત્તર પણ મળ્યો. સીપાઇ વર્ગના એક સરદારે આગળ આવી જે પુરૂષે "મહાદેવ" શબ્દનો ઉચ્ચાર કર્યો હતો તેને પૂછયું:-"આજ તો આપની સાથે કોઇ બીજું પણ લાગે છે ને. શું તેમને પણ અંદર લઇ જવા છે ? "

"ના, હાલતો મારે એકલાનેજ જવું છે, તેતો બહારજ રહેશે. કદાપિ સરદાર સાહેબને જરૂર હશે તો એમને પણ અંદર બોલાવીશું.

"હા, જી, એમજ થવું જોઇએ. આપને જવું હોયતો પધારો."

આ બેમાંથી એક તો બહાર રહયો અને આમ તેમ આંટા ફેરા ખાવા લાગ્યો. બીજા પુરૂષે મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો. અંદર પ્રવેશ કરતા એક પછી એક ત્રણ દરવાજા ઓળંગવાના હતા. આખરે તે દિવાનખાનામાં ગયો. લગભગ વીસ માણસો આ સ્થળે અરસપરસ વાતો કરતાં બેઠાં હતાં. બે મ્હોટા મીણબતીના દિવા વચ્ચે બળતા હતા અને તેની આસપાસ પણ કેટલાક અમીરો બેઠા હતા.

દેખાવ ખરેખર ભવ્ય હતો. આ વીર પુરૂષોના સ્હામુ જોતાં જ નબળા પોચા હ્રદયના મનુસ્યના તો હાંજાજ ગગડી જાય એવું હતું. પ્રત્યેક બેઠેલા પુરૂષની સામે એક એક તલવાર શોભી રહી હતી. તેમની વાંકડી મૂછો પ્હોળી-ભરાવેદાર છાતી, મ્હોટી મોટી પ્રચંડ તેજસ્વી આંખો-આ સર્વ એજ બતાવતાં હતાં કે આ બહાદુરો સમશેર ધરી પોતાની માની કુખને લજવે તેવા નહોતા. પરંતુ જાહેર કરે તેવા-દીપાવે તેવા હતા. આ સર્વ મંડળી સામે એક ઉંચા આસને વિશેષ ઠાઠમાઠમાં, સોનાની મુઠવાળી તલવાર સાથે બેઠેલ એક પહેલવાન પુરૂષનાં દર્શન થતાં સહજ એમ

જાન થાય તેમ હતુ કે તે આ સરવનો ઉપરી અમલદાર હશે. અને હતું પણ તેમજ. અમલદાર નેપાલનોજ એક સેનાપતિ નેપાલના નાના લશ્કરનો એક ઉપરી અમલદાર હતો. ચાર માણુશો મ્હોટા મોટા પંખા લઇને આ અમલદારને તેમજ સર્વ અન્યને વા નાંખી રહયાં હતાં.

પેલો બહારથી આવેલો પુરૂષ આ સર્વની આગળ જઇ ઉભો રહયો, અને નમીને સલામ કરતાં બોલ્યો—હું આજે શુદ્ધ અંતઃ-કરણપૂર્વક નેપાલના મહારાજને અગને હરિપુરના લોકોને રઇયતને દુખમુકત કરવાને પોતાના એક સરદારને અતરે મોકલવા માટે, ધ-ન્યવાદ આપું છું, જે સરદાર સાહેબ આ સભામાં પ્રત્યક્ષ છે તેમને અને આ મોટા મોટા જમીનદારો અને ધરમાત્માઓ અત્ર એકત્ર થયા છો તે સરવને હું નમન કરૂંછું અને જણાવવાની રજા લઉં છું કે. અમારા ઉપર કૃપા કરી રાજા કરણસિંહના જે જુલમો અમારા ઉપર થાય છે. તેની પૂરણ રીતે તપાસ કરવી. અમે સર્વ સાબિત કરી આપવા તઇયાર છીએ કે, રાજા કરણસિંહ અને જુલમી, ક્રુર, પાષાણ હ્રદયનો, બેઇમાન, અને ઘાતકી. પાશનવૃતિવાળોછે.

નેપાળના સરદાર ખડગસિંહે આ સાભળતાં એક ક્ષત્રીવીર તરફ જોઇને પુછ્યું—"આ કોણ છે? રણધીરસિંહ !"

"નહારસિંહ જેને અહીંના રાજાએ લુંટારા તરિકે લેખ્યો છે તેનો આ એક સાથી છે, તેનું નામ ધીરસિંહ છે અને અમારા લોકોની પંચાતમાં એ સારો ભાગ લેછે" રણધીરસિંહે હાથ જોડી નમ્રતાઇથી ઉતર આપ્યો.

'શું જે ન્હારસિંહે આખી હરિપુરની રઇયતને ત્રાસ આપ્યો છે, અને જેવા જાલમની હકીકત નેપાલસુધી જાહેર થઇ ગઇ છે તે ન્હારસિંહના સાથીને તમે તમારી પંચાતમાં ભાગ લેવા દો છો ?"

ન્હારસિંહને અહીંના બેઇમાન રાજાએજ બદનામ કર્યો છે, કારણ તે તેની તરફ ક્રુરતાથી વરતે છે, તેનો પોતાનો ખાનગી ખજાનો લુટે છે તેના કરેલા નિરપરાધિ કેદીઓને છોડાવે છે, પરંતુ રાજા અને તેના અનુચારીઓ સિવાય તો કોઇ ભાગ્યેજ હરિપુરની રઇયતમાંથી કહેનારમાંથી કહેનાર નીકળશે, કે ન્હારસિંહ જુલમ છે અને રઇયતને પીડે છે,' ધીરસિંહે જવાબ આપ્યો.

'શું આ ખરી વાત છે!' રણધીરસિંહ તરફ જોઇ સરદારે પૂછયું

અને વીરપુરૂષ છે, તે કોઇને પણ દુ:ખતો નથી દેતો પરંતુ દરમહિ-ને હજારો રૂપિયા અહીંની ગરિબ પ્રજામાં ગુપ્ત રીતે પ્હેંચે છે; દરિદ્રોનું દુખ કાપે છે; ગઉ, બ્રાહ્મણ, ઓની રક્ષા કરે છે; નકકી કરણસિંહ રાજાને તો તે પીડે છે; તેની લક્ષ્મીને લૂટે છે; તેના સહાયકોને મારે છે.

"જો એમ હોય તો તો ન્હારસિંહ બહાદુર અને ધરમાત્મા માની શકાય." સરદારે વીરસિંહ તરફ મુખમુદ્રા ફેરવતાં કહ્યુ, "પણ રાજા કરણસિંહતો એની બહુજ નિંદા કરતા જણાય છે અને તેને જૂલમીજ કહે છે; સાબીતીમાં એક તાજુ બનેલુ દ્દષ્ટાંત પણ તે આપે છે કે રાજકુમારનુ ખુન જેના ઉપર સ્પષ્ટ રીતે સાબિત થઇ ચૂકયું હતું અને જે તોપને ગોળે ઉડાવી મુકવા યોગ્ય હતો એવા એક નિમકહરામ વિજયસિંહને તે ન્હારસિંહ છોડાવી લઇ ગયો- આનો શો જવાબ કે ખુલાસો ન્હારસિંહ આપશે.?"

" ધીરસિંહ હમેશાં અમારી પંચાતમાં મ્હોં ઉપર બુકાની સાથેજ આવે છે અમે તેમને ખાસ આગ્રહ પણ છુટા—ખુલ્લા મ્હોંયે આવવાનો અને મ્હોં દેખાડવાનો નથી કરતા અમે તો ઉ-લટા સોગન લીધા છે કે તેની સાથે અમે પ્રપંચ નહી કરીએ તેમ તેમણે પણ એવીજ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે ન્હારસિંહ વિજયસિંહને છો-ડાવી લઇ ગયો ત્યાર પછી આજેજ અમે પહેલ વહેલા મળીએ છીએ અને એની પાસેથી પણ અમે એજ ખુલાસો પ્રથમ લેવા ઇચ્છીએ છીએ કે જેણે રાજકુમારનું ખુન કર્યું તેવા આદમીને ન્હારસિંહે કેમ મદદ કરી ? અમે નથી ધારતા કે ન્હારસિંહે આ યોગ્ય પગલું ભર્યું છે. અલબત અમે રાજાના દુસ્મન છીએ તો-પણ તેના પુત્રના ખુનીને નસાડીએ એવા અમે નથી ! વળી અ-મને વિશેષ આશ્ચર્ય તો એપણ થાય છે કે, વિજયસીંહને હાથે આવું કામ બન્યુજ કેમ ? ! એતો એક બહુજ ભલો સત્યવાદી ધરમાત્મા અને પવિત્ર માણસ હતો તેના ઉપર તો સરવની પ્રીતિ હતી; અને રાજકરમચારીઓમાં એક વિજયજ ધ્કત હતો કે જેને જોઇ રઇયત સંતોષ માનતી હતી, અને પ્રસન્ન રહેતી હતી અને તે પણ રઇયતને એક પુત્ર સમાન ગણતો હતો પણ એ આશ્ચ-ર્યની વાત છે કે......રણધીરસિંહે આખરે મનમાંજ બોલતાં અ-પુર્ણું વાક્ય રાખ્યું,

' એ તો હા એનો જવાબ હુંજ દઇ શકીશ અને ખાત્રી પણ કરી આપી શકું તેમ છું કે નહારસિંહે કાંઇ ખોટું નથી કર્યું અને વીજસીંહ કેવલ બે ગુન્હેગાર છે ' ધીરસીંહે બહાદુરાઇથી જવાબ આપ્યો.

' જો નહારસિંહ અને વિજયસિંહ ગુન્હેગાર નથી એમ તમે ખાત્રી કરી આપશો તો તેમની સાથે અમે બહુજ સહુકાઇથી વર્તીશું જાઓ ધીરસિંહજી ! રાજાની વીરૂદ્ધ એની રઇયત તથા નહારસિંહે ઘુણકી અરજીઓ કરવાથી નેપાળ મહારાજાએ અને ખાસ આ બાબત તપાસ કરવા મોકલ્યો છે હું મારા માલિકનું કામ પ્રમાણિકપણે કરવા ઇચ્છું છું આ લોકો (ભરાયેલા પુરૂષો તરફ આંગળી કરીને) અને સારો માનીને મારા ઉપર પ્રીતી રાખે છે, અહી આવે છે અને કેટલીક હકીકતથી વાકેફ કરે છે, અને હું પણ તેમની ગુપ્ત પચાતમાં ભાગ લઉં છું તેપણ ચોખ્ખા દિલથી વાત અને કહે છે પણ વિજયસીંહ ગુન્હેગાર નથી એ સંબંધમાં તમે શું કહી શકો તેમ છો ? - સરદારખડગસીંહજીએ ધીરસિંહને પુછયું.

' વિજયસીંહ કોણ છે ? અને તેની ઇજ્જત કેવી રીતે જાળવવી તે સંબધી તો હું વળી વખત આવ્યે કહીશ અત્યારે તો તે બેગુન્હેગાર છે એજ સાબિત કરવા માગું છું વિજયસીંહે મહારાજાના પુત્રને માર્યોજ નથી, એ સરવ રાજાનો પ્રપંચ છે રાજકુમાર અત્યારે પણ જીવતો જાગતો છે તેને રાજાએ ગુપ્ત સંતાડયો છે આપની ઇચ્છા હોય તો ચાલો મારી સાથે લઇ જઇ આપને બતાવવું. "

' શું રાજકુમાર જીવતો જાગતો હયાત છે ? '

' જી હા '

' વધારેની કાંઇ જરૂર નથી ફકત આ વારતા ખરી છે એટલીજ ખાત્રી થતાં રઇયતની અરજી હું સત્યજ માનીશ અને રાજા કરણસીંહને કેદ પકડી હું નેપાલ લઇ જઇશ '

' અરે એટલુંજ નહી પણ બિચારા વિજયસીંહ જેવા કેટલાનાએ રાજાએ વિના વાંકે પ્રાણ લીધા છે આ હકીકત સાંભળતાં તો રૂવે રૂવાં ખડાં થશે તોપણ હજુ બિચારો વિજયસિંહ તો શાન્ત ચુપકીથી બેઠો રહયો છે '

જો આ વાત (તલવારની મુઠપર હાથ મુકતાં) સાચી હસે

તો વિજયસિંહનો પક્ષ કરવા અમે તઇયાર છીએ પણ ન્હારસિંહે પડે આખારી પાસે આવવું જાઇએ.

' અલબત ન્હારસિંહે આપની પાસે આવુંજ જોઇએ અને તે આવવા તઇયાર છે પણ કયારે ? આપ પ્રતિજ્ઞાપુરવક સોગંદ લ્યોકે તેની સાથે દગો નહીં કરો કરો અને જો તે સાચો ઠરે તો તેને મદદ કરશો–જો તે જુઠો નીકળે તો ગમે તે સજા કરો–એવા સોગંદ લ્યો તો ન્હારસિંહ વિજયસીંહની સાથે આ વખતે અહીં આવી શકે '

વાકય પુરૂ થતાંજ ખડગસિંહે અને બીજા સરવ વીરોએ પોતાની તરવારો બહાર કાઢી અને ધરમ પ્રતિજ્ઞા લીધી કે ન્હારસિંહ સાથે દગો નહી કરીએ પરંતુ ઉલટા મિત્ર ભાવે વર્તીશું તુરતજ ધીરસિંહે પોતાની બોકાની છોડી નાંખી મ્હોં ખુલ્લુ કરયુ અને તાવરને મ્યાનમાંથી હાથા સાથે લગાડતાં મ્હોટે સાદે બોલવા માંડયું કે—' આપના સ્હામે ઉભેલો ન્હારસિહ પણુ પ્રતિજ્ઞા લે છે કે જો હું જુઠો નીકળીશ તો આ તરવારે આ માથું દેવારપણ કરીશ. મારૂંજ નામ ન્હારસિંહ છે આજ સુધી હું ખુલ્લો પડયો નહોતો અને ધીરસિંહ નામે ઓળખાયો હતો.

નાહરસિંહના ખુબસુરત મ્હેરા ઉપર દીપક પ્રકાશ છવાઇ રહયો તેના મધુર ઘાંટે અને વિનિત વચનોએ સરવને મોહિત કરયા. ખડગસિંહે તો તેને છાતી સરસો ભેટયો અને કહ્યુ,—' ખરેખર તમે બહાદુર નર છો. આ પ્રસંગે પ્રકાશ થવાનું તમે ઠીક યોગ્ય ધારયુંછે. ઇશ્વરેચ્છા તો તમે સાચાજ નીકળશો એ નિરવીવાદ છે, ' (સર્વ સરદારો અને અન્ય જમીનદારોને) ' ઉઠો ઉઠો અને આ બહાદુરને ભેટો, એનાથીજ તમારાં સર્વ કષ્ટ નિવારણ થશે.'

સરવે એક પછી એક ભેટયા. ખડગસિંહે પુનઃ તેને છાતી સરસો ખુબ ચાંપ્યો.

" વિજયસિંહને હું બહાર દરવાજે મુકતો આવ્યો છુ. " નહારસિંહે જણાવ્યું.

' શું. તમે સાથે લેતા આવ્યા છો ?'

' જી, હા, '

" શાબાશ, તો જાઓ, જાઓ એને બોલાવો. (એક સરદાર તરફ જોઇને) આપજ બોલાવોને,'

સરદાર ઉઠી બોલાવા ગયો, આવતાં વાર બહુજ લાગી. ખડગ-સિંહે આ ઉપરથી આવતાં પુછયું:—'કેમ આટલી બહુ વાર લાગી.'

'આ જરા દુર નીકળી ગયા હતા.' વિજય તરફ ઇશારો કરી સરદારે જવાબ આપ્યો.

'વિજયસિંહ, આમ આવો તમારૂં મોં ખુલ્લુ કરો, હવે આ-પણો ભેદ મેં અહીં બાગ્યો છે.' નહારસિંહને કહ્યુ.

'વિજયસિંહે માથુ ધુણાવ્યું અને સુચવ્યું કે તેમ તે કરશે નહી.—

'આશ્ચર્યની વાત છે કે, તમે મારા શબ્દનો ઇનકાર કરોછો. મેં મારા મોંયે સર્વ હકીકત કહી છે. હવે શુ બાકી રહ્યુ ? શું ત-મારો ચહેરો આ લોકોથી છાનો છે ? વિજય હુ તો તમને બહાદુર અને સિંહરૂપ માનતો હતો અને આ શું કરવા માંડયું છે? ' નહા-રસિંહે દિલગીરીથી જણાવ્યું.

વિજયસિંહે ફરીથી પણ ઇન્કાર કરયો. એટલુંજ નહિ પણ એ ત્રણ પગલાં પાછળ હઠયો. આથી નારસિંહને અત્યંત ક્રોધ ચઢયો. એક છલંગ મારી તે વિજયસિંહ ઉપર તુટયો. અને તેની ગળચી પકડી તેની સામે જોવા લાગ્યો; ગરદન પકડતાંજ નહારસિંહ ચમક-યો. અને એકી ટસે વિજયસિંહના પગથી માથા સુધી દ્રષ્ટિ નાંખી ખડગસિંહની તરફ જોઇ તે બોલ્યો.—' એવું બનેજ નહીં કે વિ-જયસિંહ આવો અસભ્ય અને હિમ્મત વગરનો હોય અરે, એબનેજ નહી કે વિજય મારી આજ્ઞા ન માને. જુઓ કેવી ચાલાકી ! કેવો પ્રપંચ ! અરે એ દુષ્ટ રાજાએ કેવો દગો કરયો ! હાય. દિલગીર. અરે બિચારો વિજયસિંહ કેવી એ આફતમાં ફસાયો હશે. :

નહારસિંહે તેની બોકાની ખેચી લઇ દુર ફેંકી, અને સરવેએ તેને ઓળખ્યો કે તેતો રાજાનો પ્યારો નોકર સુરસિં હતો.

'અરે આ શું છે?' ખડગસિંહે આશ્ચર્ય પામતા પુછયું.

'પ્રપંચ ચાલાકી. દગો આ મુરખ તો એમ સમજીનેજ અહી આવેલો કે બોલવું નહી પડે કે. બોકાની નહી છોડવી પડે, અરે આ દુષ્ટ શિવાય કેટલાએ દુશ્મનોએ અમારો ભેદ કરયો હશે. તે કોને ! ખબર ! આ પાજી સુરસિંહ, વિજયસિંહના કેદ થવા પછી તેના બાગમાંથી મહોર ચોરી લેવા ગયો હતો પણ હુ ત્યાં હાજર હોવાથી તે ન ફાવ્યો. રાજાના હાથ મહોર આવી હોત તો તો તે કોણ જાણે શુએ કરત.'

આટલું સાંભળતાંજ ખડગસિંહ ઉઠયો અને નહારસિંહની પાસે આવી બોલ્યો:—નક્કી આપણું ભુલ્યા, આ કમિટિનો કંઇક ભેદ જરૂર રાજાને જણાવ્યો હશે. આ અહીં બેઠેલા સરદારોમાં રાજાનો પક્ષપાતી છતાં પ્રપંચથી ભળેલો એવો કોઇ હોવો જોઇએ.'

'હશે ઇશ્વર સર્વ વિઘ્નો દુર કરશે, આખરે સત્યજ તરશે, પણ હાલતો એકદમ બહાર જઇ તપાસ કરવી જોઇએ કે વિજયસિંહ ક્યાં છે અને કયા સંકટમાં સપડાયો છે. પરંતુ આ દુષ્ટને કોઇની સંભાળમાં મુકવો તે પણ જોખમનું કામ છે.'

સર્વ બેઠેલાઓમાં ખળભળાટ શરૂ થયો. સર્વ કરોધ ભરયા ઉઠયા. સર્વની સ્થિતિ બદલાઇ ગઇ: એક સરદારતો સુરસિંહની પાસેજ પહોંચ્યો અને તેને એક લાત મારીને પુછ્યું:—સાચું બોલ વિજયસિંહ ક્યાં છે? અને તેં શું દગો કર્યો છે? બોલ નહીં તો હમણાં ગળુંજ કાપી નાંખીશ.'

સુરસિંહે કાંઇ પણ ઉત્તર નજ આપ્યો. સરદાર ખડગસિંહ તરફ ફરીને બોલ્યો:—' આપ આ દુષ્ટને મારા કબજામાં સોંપો, અને બહાર જઇને આપ વિજયસિંહનો પતો મેળવો. આની તો હુંજ ખબર નાંખીશ.'

ખડગસિંહે ઇસારાથી નહારસિંહનેનો અભિપ્રાય પુછ્યો. નહારસિંહે નીચા વળી કાનમાં કહ્યું;—' મને આ સરદાર ઉપરજ શક છે. બીજા સરદારોમાં ડહાપણ બતાવનાર—એમાં કાંઇ કાણું હોય એમ લાગે છે.''

ખડગસિંહે મ્હોટેથી કહ્યું—'હા એમજ લાગે છે.''

ખડગસિંહે એ સરદાર પ્હાડસિંહ અને સુરસિંહ બન્નેને એક બીજા સરદારને સોંપ્યા અને કહ્યું:—''રાજાથી બે ઇમાની હવે અમને પુરણ રીતે જણાઇ ગઇ. અત્યારે વધારે વાતનો વખત નથી, તમ આ બન્નેને કેદ કરો અમ કંઇ બીજા કામ માટે બહાર જઇએ છીએ.''

''પોતાની સાથે ત્રણ બહાદુર નરોને આવવાનો હુકમ કરી નહારસિંહને ખડગસિંહે કહ્યું—'' હવે વાર ન કરો.'' ત્રણે પુરષો મહેલને દરવાજે જઇ રોકયા, નહારસિંહે પહેરાવાળાને પુછ્યું:—''જે પુરૂષને હું બહાર રોકીએ મુકતો ગયો હતો તે અહીંજ ઉભા રહ્યા કે કંઇ ગયા હતા?''

', એ આટલામાંજ ફરતા હતા: એટલામાં એક પુરૂષ આવી તેમને બોલાવી ગયો. ક્યાંસુધી તે ગયા તે તો ખબર નથી પણ બહુ વારે તે પાછા આવ્યા અને એક સરદાર બોલાવા આવ્યા હતા તે પછી અંદર લેઇ આવ્યા હતા."

"જોયું ! કેમ ભેદ ખુલ્લો થયોને ?" ન્હારસિંહે ખડગસિંહને જણાવ્યું.

"હરિ ઇચ્છા. હવે આગળ ચાલો, પગ ઉપાડો."

"અરેરે, ગિયારો વિજય !"

"આપ ચિંતા ન કરો જુઓ હવે અમે શું કરીએ છીએ તે"

પાંચે પુરૂષો આગળ ચાલ્યા એક ફાનસ લઇ આગળ આગળ ચાલવાનો એક મશાલચીને હુકમ આપ્યો. ન્હારસિંહે બોકાની બાંધી બાંધી દીધી. થોડેજ દુર જતાં એક લાશ સડક ઉપર જણાઇ, એટલામાં જમીન પણ લોહી લહાણ થઇ ગયેલી હતી.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

હરીપુરના દરબારગઢનું વરણન એકવાર આગળ કરાયું છે. તે દરબારગઢ તરફ દ્રષ્ટિ ફેરવવા વાચકને પ્રાર્થના છે. તેના દિવાનખાનામાં રાજા કરણસિંહ કોઇ તેના બે સાથીઓ સાથે અત્યારે કંઇ વાર્તા કરી રહ્યા છે. સ્હામે બે જાસુસો હાથ જોડી ઉભા છે અને તેમની દ્રષ્ટિ રાજાની સ્હામેજ છે.

" કૃષ્ણદાસના નહીં આવવાથી ફીકર તો થયાજ કરતી હતી તેમાં વળી પાછો હરીસિંહનો તો પત્તોજ લાગતો નથી એ નવી પીડા આવી પડી છે અને જીવ ઉદાશીમાં રહે છે, આ બંને ક્યાં ગયા હશે, મહાદેવજી ! ?" રાજાએ એક સાથી તરફ જોતાં પુછ્યું.

"કૃષ્ણદાસ તો જાણે કામે ગયા હતા અને તેથી કદાચ અત્યાર સુધી કામ ન પત્યું હોય અને તેથીયે અટકે, પણ હરીશીંહને તો ક્યાંઇ મોકલ્યા પણ નથી."

" આ બધુ તોફાન મને તો ન્હારશીંહનુંજ લાગે છે." બીજો સાથી જેહેં નામ ભુપતસિંહજી હતું, તે બોલી ઉઠયો.

"ખરેખર, એમજ જણાય છે. કોણ જાણે, સાળાએ કયમ

અતનું શું એ મ્હેં બગાડ્યું છે તે મારી પાછળ ખાઇ પીને મંડયો છે અને હેરાન હેરાન કરી મુકે છે. જ્યાં જોઇએ ત્યાં હાજર અને હાજર, હું તો જાગતાં, ઉંઘતાં, સ્વપ્નામાં પણ એ દુષ્ટ ચંડાળનેજ દેખું છું અને કંપુંછું. વિજયસિંહને કેદમાંથી છોડાવી એક મહિનાની મહેનત પણ ધુળ ફેરવી; સુન્સીંહ પાસેથી મ્હોર છીનવી લઇને પણ બધો તાલ બગાડી નાંખ્યો. અને કીનારે આવેલું વ્હાણ સાળાએ ડુબાડયું. નહીં તો તાલતો એવો આણ્યો તો કે પ્રજા સમક્ષ ગુન્હેગાર ઠરાવાનો પુરો મેળ થાત. જો મ્હોર હોત તો બધુ ફાવત."

" આ વાત તો કૃપાનાથ ! જાણે ઠીક. પણ કુંવર સાહેબને આપ ક્યાં સુધી છુપો રાખશો તે ? આખરે એક દિવસ બધો ભેદ ઉઘાડો નહીં પડે કે !"

' અક્કલના બહુ બળિયા છો તો !! જ્યારે એ વખત આવે ત્યારે જોઇ લેવાશે. વળી જરા રૂદન કરીએ દિલગીરી બતાવીએ અને ભુલ થઇ ગઇ એમ કહીએ તોપણ શુ ? એ છોકરો પછી વિજય પાછો આવવાનો હતો પણ એ બધું હવે શુ કરવાનું વિજયને નહારસિંહ છોડાવી લઇ ગયો છે.'

' અહીંની રઇયતને વિજયસિંહપર પ્યાર બહુ છે તેથી રાજકુમારનું ખુન તેણે કરયું છે એવું એકદમ માનેશ નહીં તો'

' ત્યારે તેથી તો મહોરની જરૂર હતી એ કામ પણ ન થયું'

' રઇયત પણ બહુ ખુને ચઢી છે તો એક બિચારો હરીસિંહ આપણો પક્ષપાતી છે અને તે સઘળી હકીકત આપણને કહે છે કે મોટા મોટા સરદારોએ અને જમીનદારોએ મળીને એક કમિટિ કરી છે મહારાજ ! જો એ કમિટિનો બંદોબસ્ત નહીં કરો તો તો એ માથે ચઢી વાગશે.'

' શુ બન્દોબસ્ત કરાય! જો વિના વાંકે કાંઇ કહીએ તો તો ઉલટો બખેડો થાય અને ધાંધળ મચે હાયાઆ સઘળુ એનહારડાનુંજ છે કામ અફસોસ હુજ ભુલ્યો, એ વિજયાના બચપણમાંથીજ રામ રમાડી દીધા હોત તો આ ક્યાંથી બધું થાત ? પણ શુ ખબર કે મારો રયતનો પ્રેમપાત્ર થશે એતો સઘળી રયતને એક હાથેળીમાં નચાડે છે હવે નેપાળથી ખડગસિંહજી તપાસ કરવા આવ્યા છે એ શું કરે છે તેપણ જોવાનું છે હરિહરના કહેવાથી તો જણાય છે કે અહીંની પ્રજાએ તેને મેળવી લીધો છે

' આજે કમિટિ છે અને તેનો હેવાલ આપણે જાણીશું '

' સુરસિંહ પણ વીસ પચીસ માણુસો સાથે તે તરફ ગયા એ શું કહે છે તે પણ જોવાનું છે. '

ખડગસિંહ ત્રણુસે ચારસે માણુસ સાથે છે એકલો હોત તો તો પુરોજ કરી નાંખત '

'તો, શું. આરે એને છોડીશુ.' રાજાએ હસતાં હસતાં કહ્યું 'નેપાળ તો બહુ દુર છે નામનો એક ખબર કહેનાર પણ રહેશે તોને? કંઈ પત્તો નહી લાગે કે કયાં ગયા. નેપાળ મહારાજને લખી દઇશું કે રઇયતને ભડકાવીને એતો ગયા છે પણ સુજનસિંહની બાબતમાં પણ પૂરો વિચાર કરવો જોઇએ'

સલાહ લેતાં લેતાં, વિચાર કરતાં કરતાં, રાત્રિ તો ચાલવા માંડી. હવે ફકત એકાદ ઘડીજ પ્હો ફાટવાને વાર હતી. હજીએ મહારાજની વાતો તો ચાલ્યે જતી હતી એવામાં રહામેનો દરવાજો ઉઘડયો અને એક લાશને ઉપાડી લઈ આવતાં ચાર મનુસ્યો જણાયાં.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

પતિના પહેલાં મરવા તઇયાર થયેલી વિમળાને હવે જીંદગીની ઓછીજ દરકાર હતી. જીવન રક્ષક પતિવિના આ સંસાર વૃથાજ છે એમ માનનારી વિમળા પોતાના પિતાના હાથે મરવા જરાપણુ હવે દિલગીર નહોતી, ગળગળીત થયેલો સુજનસિંહ તેના પ્રાણ લેવા તેની છાતીપર ચઢી બેઠો હતો; પણ વિમળાને અને મોતને બહુ છેટું હતું. વિજયસિંહની હકીકત આપણે વાંચી ગયા છીએ. એક કલાક પછી તેણે આ દુનિયાનો ત્યાગ કરી પેલી દુનિયા તરફ પ્રયાણ કર્યું નહોતું તો વિજયસિંહનો પણ સુજનસિંહ વાંકોવાળ ન કરી શકયો એકાએક બે મનુષ્યો ત્યાં આવી પહોંચ્યાં એકે છાતીપર ચઢેલા સુજનસિંહને ખેંચ્યો વિજયાને મારવાને ઉગામેલી કટાર સાથે સુજનસિંહ લડવા તઇયાર થયો રહામે લડનાર પાસે ખંજર તઇયારજહતું લડાઇ ચાલુ થઈ બીજા પુરૂષે બેભાન થયેલી વિમળાને ઉચકી લીધી અને લઢતા સાથીને વિચિત્રભાષામાં કંઈ શબ્દો કહી બાગ બહારનો રસ્તો લીધો. વિમળા બે શુદ્ધજ હતી તેના શરીરનું ભાન પણ તેને નહોતું તે

ક્યાં છે, ક્યાં જતી હતી તેની પણ તેને શુદ્ધિ નહોતી જ્યારે બાદ તેને કંઇક શુદ્ધિ આવી ત્યારે તે એક સામાન્ય ઝુંપડીમાં હતી એમ તેને લાગ્યું સ્હામે ધુણી ધીમેધીમે લાગ્યા કરતી હતી અને તેની પાસે આખે શરીરે ભસ્મ લગાવી એક લાંબી દાઢીવાળો અને મોટી જટાવાળો એક સાધુ બેઠો બેઠો તેના સામું જોતો હતો, થોડીવારમાંજ વિમળાએ એ સાધુના મુખમાંથી નીકળતા શબ્દો એવી મતલબના જ સાંભળ્યા કેઃ—'બેટી વિમળા તું ડરીશ માં, તારૂં શરીર સાંભાળ અને સાવધ થા,

અવાજ એવો નમ્ર અને ધીરજ આપનારો હતો કે વિમળાનું હજુ સુધી ધડકતું હૃદય કંઇક શાંત થયું અને પોતાનું શરીર સંભાળતી ઉઠીને બેઠી.

'વિમળા ! ખરેખર તારૂં નામ વિમળાજ છે કે મને જુઠું કહ્યું હશે !' સાધુએ વિમળાને પુછ્યું.

'હા, મારૂં નામ વિમળાજ છે' હાથ જોડીને તેણે ઉતર આપ્યો. સાધુએ પોતાની ઝુંપડીમાંથી એ ફળ કાઢ્યા અને વિમળાને આપતાં કહ્યું–' પ્રથમ આ ખા. અને પછી વાતચીત કરીશું'

તેનો જીવ અદ્યાપિ બેચેનજ હતો; હજારો તરકવિતરકો તેને થયે જતા હતા વિજયસિંહ ઉપર પણ જરૂર કોઈ મહાસંકટ આવ્યું હશે તે વિચારે તેને અધમુઇ કરી નાંખી હતી આના કરતાં તો હું પિતાને હાથેજ મરી ગઇ હોત તો વધારે સારૂં કારણ આ નવી ઉપાધિમાંથી અને પતિના કંઇ દુઃખદ સમાચારના સાંભળવામાંથી. તો બચત એમ તે ધારતી હતી વિમળાએ ફળ ખાવાની ના પાડી, પણ સાધુજીના અત્યાગ્રહથી અને સમજાવવાથી તેને ખાવાં પડયાં હાથ ધોવાને ઝુંપડીની બહાર આવતાં તેને માલમ પડયું કે એક નદીકિનારે આ પરણકુટી હતી અને ચારે તરફ નજર પહોંચે ત્યાં સુધી મેદાન જણાયું હતું વિમળા હવે હાથ મ્હોં ધોઇ બેઠી અને સાધુ સાથે વાતો કરવા લાગી.

'વિમળા ! હવે તું તારી હકીકત બધી મને કહીશ ? તે સાંભળવાને મારી જીજ્ઞાસા છે'

'જી. હા. આપની ઇચ્છા જાણવાની હસે તો મને કહેવામાં કાંઇ વિરોધ નથી આપની બક્ષિસથી મને સંતોષ થયો છે, અને

હું આશા રાખું છું કે આપ મારી સાથે ભલાઇથીજ વરતશો '

' આ બાબત તો અગ્નિ મારો સાક્ષી છે અને તેની સમક્ષ હું આગ્રાપુર્વક કહું છું કે કાંઇ પણ તું ભય ધરીશ નહી, હું નેકીથીજ તારી સાથે વરતીશ કહે હવે તારો વૃતાંત શરૂ કર અને તારા ઉપર જેની ગુજરી હોય તે સરવ કહે. '

' હું રાજા કરણસિંહના ખજાનચી સુજનસીહની પુત્રી છું '

' જેને વિવાહ વિજયસિંહ સાથે થયો હતો તેજ ? '

' જી. હા '

' વિજયા. ખોટું લગાડીશ નહી તારો પિતા છે એટલે કહેવું તો ન જોઇએ તોપણ એ કહ્યા વિના ચાલતું નથી કે, સુજનસિંહ ઘણોજ બેઇમાન, આપસ્વાર્થી પુરૂષ છે: એ સાથેજ જણાવું છું કે વિજયસિંહની વીરતા. લાયકી એને ઉદારતાનાં વખાણ પણ જેટલાં કરીએ તેટલાં થોડા છે વિજયસિંહ એક ધરમાત્મા સાહસિક વીરનર છે. હા જ્યારે તું સુજનસિંહની પુત્રિ છે તો કરણસિંહના દરબારમાં પણ આવતી જતીજ હોઇશ તો ? '

'જી, હા પ્રથમતો હું દરબારમાંજ રહેતી હતી પણ હવે નહી હાલ તો રાજા અને પિતા બન્નેને ત્યાં જવું આવવું બંધ થયું છે'

' એમ કેમ વારૂ !! '

' હવે તો બન્ને મારા જીવના તરસ્યા થયા છે '

' હશે બન્નેને ત્યાં જવા આવવાનુ બંધ થવાનું કારણ તો હું પછી સાંભળીશ, પણ વિજયા તું પ્રથમ મને કહીશ કે તારા પિતા સુજનસિંહ લોહીના પ્યાલાના નામથીજ કેમ ડરે છે કંપે છે ધ્રુજે છે ? એમાં શો ભેદ છે ? '

વિમળા એકદમ ધ્રુજી ઉઠી તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું તોપણ તે બોલી:—' મહારાજ તે વાત યાદ કરતાં કંપારી છુટે છે, ત્રાસ થાય છે હૃદય ભેદક બનાવ છે. ખેર હું કહીશ તો ખરી પણ વાત ઘણીજ ગંભીર છે '

' મ્હેં, પ્રથમથીજ પ્રતિજ્ઞા લીધી છે તો ભય ધરવાનું શું કારણ છે ? તું નકકી જાણજે કે હું બેવચની નહી થાઉ. '

' ના જી. હું કહું છું મારૂ હૃદનજ સાક્ષી પુરે છે કે આપ મારા હિતસ્વી છો અક્ષરે અક્ષર હું તમને કહીશ કોણ જાણે કેમ આપના ઉપર મને સ્વાભાવિક પુજ્યભાવ થાય છે. આપના ચરણ કમળ ઉપર પ્રીતી થાય છે '

વિમળાના આ શબ્દો હૃદયમાં સુંસરા સાધુની છાતીમાં ઉતરયા તેમ ચક્ષુઓમાંથી આંસુ ગરવા લાગ્યાં પણ બળતી ધુણીમાંથી રાખની ચપટી ભભરાવી આંસુ લુછતાં તે બોલ્યો:—' જેમ ઇશ્વરની

ઇચ્છા હોય તેમ બને છે, હવે તો એ ભેદ સાંભળવા જીવને ઇચ્છા થાય છે.'

'પણ એ સાથે બહુ લાંબી વાત કહેવી પડશે'

'કાંઈ હરકત નહી હું સાંભળવા તઇયાર છું'

'સાંભળો ત્યારે મહારાજ કહુ છું' વિમળાએ વાત કહેવી શરૂ કરી.

લોહીના પ્યાલાનો ભેદ.

"હું નાનપણમાં એ રાજાના દરબારમાં રોજ આવતી જતી હતી. અને કોઇ કોઇ વારતો થોડા દિવસ ત્યાં પણ રહેતી હતી. આ દરબારના મહેલમાં એક સુંદરબા નામની બાળકી પણ રહેતી હતી. જો કે તે ઉમ્મરમાં મારાથી મોટી હતા છતાં તે મારા ઉપર મારી બ્હેનપણી થઈ ઘણી પ્રીતિ રાખતી હતી અને મને પ્રાણ સમાન ગણતી હતી.

સુંદરબાનાં માતપિતા કોણ તે મને માલમ નહીં. તેમ તેનું કોઇ વાલીવારસ પણ હતું કે નહી તે પણ હું જાણતી નહોતી. આ વિષે હું તેને કોઇ કોઇ વાર પુછતી, પણ રડવા શીવાય બીજો કશો ઉત્તર તે આપતી નહીં, અને તેથી તેને દિલગીર ન કરવાને પછી તે પુછવાનું પણ મ્હેં છોડી દીધું હતું. હું અને એ (વિજયસિંહ) પણ એક બીજાને નાનપણથીજ ઓળખતાં હતાં કારણ તે પણ નાનપણથીજ રાજાના આ મહેલમાં આવ જાવ કરતા હતા. અને સુંદરબા તેમને ભાઈની માફક ગણતાં હતાં અને હું સુંદરબાને બ્હેન કહીને બોલાવતી હતી. સુંદરબા અને પોતે, બન્નેનું કહ્યું રાજા કરતા હતા અને મારો વિવાહ તેમની સાથે સુંદરબાના કહેવાથીજ થયો હતો."

"સુંદરબાનું નામ સુંદરબાજ હતું કે કાંઇ બીજું હતું ?"

"તેમનું બીજું નામ કોઇ દીવસ પણ સાંભળવામાં તો નહોતું આવ્યું પણ એક ભયંકર બનાવથી મને જણાયું હતું કે તેમનું એક બીજું નામ પણ હતું..,

', એ કયુ નામ વારૂ ?"

"તે હું આગળ જણાવીશ , આપ હાલ તો હકીકત સાંભળો," વિમળાએ આગળ કહેવું શરૂ કર્યું.–

"રાણીજીએ મહારાજને ઘણીવાર કહ્યું કે હવે સુંદરબા ઘણી મોટી થઇ ગઇ માટે કંઇક તેનો વિવાહ કરવો જોઇએ. પણ રાજાજી કંઇ ગણકારેજ નહી, થોડા વખત પછી મહારાજની વર્તણુંકથી રાણીજી અને બીજી કેટલીક બાઇઓના જાણવામાં આવ્યું કે રાજા

ની દાનત ભ્રષ્ટ થઇ હતી અને તેથીજ તે તેનો વિવાહ નહોતા કરતા ”

“ હરામખોર , પાજી, બેઇમાન સાળો, ચોર, હાં, આગળ ચલાવે ”

‘ રાણીજીને આથી ઘણુંજ ખોટું લાગ્યું અને કેટલીક વાર તો રાજા સાથે ઝગડો પણ કરયો. આખરે એક દીવસ તો રાજાજીએ સ્પષ્ટ કહી દીધું કે;—સુંદરબાનો વિવાહ કોઇ દીવસ પણ નહીંજ થાય. આ વાત રાણીના કાનમાં તીરની માફક લાગી; તેમ સુંદરબાનો ચહેરો પણ નિસ્તેજ થયો. અને ત્યારથી રાજા સાથે બોલવું ચાલવું પણ બંધ કર્યું. ત્રણ ચાર દીવસ પછી એકાએક સુંદરબા મહેલમાંથી ગુમ થઈ ગઇ. રાજાજીએ રાણીએ શોધ કરી, બધી દાસીઓને મારી. કુટી; કેટલીકને મહેલમાંથી કાઢી મુકી. રાણી સાથે પણ બોલવું ચાલવું બંધ કર્યુ પણ શુંદરબાનો પત્તો તો નજ લાગ્યો.”

“શું. હજુ સુધી તેનો પત્તો નથી ખાધો ?”

“ અરે મહારાજ ! સાંભળો તો ખરા, હું કહું છું. એકવાર કેટલાંક વર્ષ ગયા પછી એકદાસીને રાણીને મેં એમ કહેતાં સાંભળી કે.-હવે તો સુંદરબાને બીજો છોકરો પણ થયો. પહેલી છોડીને પણ ત્રણ વર્ષ થઇ ગયાં. ઇશ્વર કરેને એના પતિનું લાંબુ આયુષ થાય, સાંભળવા પ્રમાણે તે બહુ લાયક છે અને સુંદરબાને અને એમને બહુ સારૂ બને છે.’

“ સુંદરબાની રૂબરૂજ મારાં લગ્ન તો થઈ ગયાં હતાં. અને હવે હું સાસરે રહેતી હતી. સુંદરબાના ગુમ થવાથી હું અને તે પોતે બન્ને દીલગીર થયા હતાં અને આથી મેં પણ દરબાર મહેલની આવરજાવર બહુજ ઓછી કરી નાંખી હતી, પરંતુ જયારે રાણીજીને મ્હોઢે થતી પેલી વાત જયારે મ્હેં સાંભળી ત્યારે હું એક તરફથી ખુશી થઇ હતી. અને તે હકીકત એમને પણ ઘેર આવી કહેતાં તે પણ સાંભળી બહુજ ખુશી થયા હતા અને સમજી ગયા હતા કે રાણીજીએ કઇ બીજે લગ્ન કરી દીધાં હશે. પછીથી તો એમ જણાયું કે રાણીજીએ તેમને પિયર સુંદરબાને મોકલ્યાં હતાં.’

“ તમારા સાસરામાં કોણ કોણ છે ?’

“ સાસરૂ તો મહારાજ ! કહેવાનું છે. અહીંને તો કોઇએ આંગનું સગુ નથી. હા, પાંચ સાત પુરૂષ અને ઓરતો છે. કોઇને તે કાકા કહે છે. બીજાને મામા, ત્રીજા કોઇને કાકી એમ બહુ કહીને તે બોલાવે છે: પણ ખરૂં તો કોઇએ નહીં. તેમનાં માબાપ તો તેઓને ધાવણા મુકી મરી ગયાં હતાં. રાજાએ તેમને ઉછેર્યા, રાજા તો

તેમનું બહુ માન રાખી અછો અછો વાનાં કરતા હતા પણ તે રોજ વારંવાર મને કહ્યા કરતા કે રાજા ઘણો બેઇમાન છે અને એક દીવસ મારા અને એમના વચ્ચે બગડવાનું'

"ખેર. પછી શું થયું ?—"

" ઘણા દીવસ પછી એક દહાડો રાણીજીએ મળવાને મને મહેલમાં બોલાવી હતી અને હું ત્યાં બે ચાર દિવસ રહી. આ અરસામાં એક રાત્રિએ એમ બન્યું, કે હું સુઇ ગઇ હતી: મારી પથારી રાણીની સાથેજ હતી, આમ તેમ બીજી દાસીઓ પણ સુતી હતી. રાણીજી તો ઉંઘતાં હતાં પણ મને ઉંઘ નહોં આવેલી. એવામાં એકાએક એવો અવાજ મારે કાને આવ્યો—' હાય ! આખરે બિચારી સુંદરબા સપડાઇ—ફસાઇ ગઇ ચાલો દીવાનખાનાના ઉપલા માળના જાળીયામાંથી જોઇએ કે કેવી રીતે તેના પ્રાણ લેવાય છે. પછી આવીને બાઇ સાહેબ (રાણીજી)ને ઉઠાડી શું.'

" અવાજ સાંભળીને હું ચમકી. મારૂં કાળજું કંપવા માંડ્યું, છાતી ધ્રુજવા લાગી. હું બહાવરી બની. શ્વાસ લેવો પણ મને તો ન સુઝે. હુ પથારીમાં બેઠી થઇ અને કંઇક વિચાર કરીને ઉપરના માળે ગઇ અને ધીમે ધીમે એ જાળિયા પાસે જઇ પહોંચી કે જે દિવાનખાનામાં પડતું હતું. છાતીપુર ચણેલી એક નાની ભીંતના ઉપર હું કુદીને ચઢીને હું જાળીયેથી જોવા લાગી તો—ઝાંખો ઝાંખો દીવો ત્યાં બળતો હતો અને તેથી દિવાનખાનાની સર્વ ચીજો જોવામાં આવતી હતી. મારા જતા પહેલાંજ બે બાઇઓ તો અહીં પહોંચી ગઇ હતી.'

" એ બે કોણ હતી ? "

" એ બંને રાણીજીની દાસીઓ હતી. મને જોતાંજ તે બંને હાથ જોડી કહેવા લાગી કે—' પરમેશ્વરને ખાતર જો જો અમારા અને તમારા જાન જાય એવું ન થઈ જાય ! જો રાણા જાણશે કે કોઇના જોવામાં આપણે આવી ગયાં તો વગર મોતે મારયા જઇશુ અને કોઇ રીતે આપણે છુટીશુ નહીં. એના જવાબમાં મેં કહ્યું કે—'તમે નિશ્ચિત રહો. કોઇને જરાયે ખબર નહીં પડે.'

" દિવાનખાનુ ઘણુંજ પુરાણુ હતું. અને રાજાએ પોતાના માટે નવું દિવાનખાનુ બંધાવ્યું ત્યારથી ઘણા વર્ષથી આ દિવાનખાનુ ખાલી પડ્યું રહ્યુ હતું. કોઇ દિવસ દિવાનો પ્રકાશ તો એમાં હોયજ શાનો ? ! લોકો માનતા હતા કે તેમાં ભુત પ્રેત રહેતાં હતાં અને તેથી તે તરફ કોઇ જતું પણ નહી.

ઝાંખા બળતા પ્રકાશમાં એમ જણાયું કે સામે સુંદરબા માથુ નીચુ ઘાલીને બેઠાં બેઠાં આંસુ નીગારતાં હતાં. એક બાજુ તરફ

જમીન ખોદવાના ચાર પાંચ કોદાળા પડયા હતા અને બીજી તરફ માટીના પાણી ભરવાના વીસ પચીસ ઘડા પડયા હતા. રાજા સુંદરબાના સામું એકી ટસે ઉભા ઉભા જોઇ રહયા હતા. અને તેમની પછવાડે મારા બાપ સુજનસિંહ, કૃષ્ણદાસ. અને હરીસિંહ રાજાના મળતિયા ઉભા હતા. મારા બાપનાં હાથમાં એક ત્રણ વરસની બાળકી હતી હાય, તેનું સ્વરૂપ યાદ કરતાં પણ રૂવાટાં ઉભાં થાય છે. તે બીચારા બાળકની ખુબ સુરતી સુલાય નહી એવી હતી રાજાએ સુંદરબાને કહ્યું.—

" વિજયા શુ તુ મારી વાત નહી માને? તું મારી થઇને નહી રહે ? "

' શુ નામ લીધું વિજયા ? "

'હા, મહારાજ, વિજયા નામ લીધું અને ત્યારેજ મેં જાણ્યુ કે તેમનુ નામ વિજયા પણ હતું,''

'અરે રામ ! રામ ! હાં. પછી શું થયું ? "

' માથુ ધુણાવી ના પાડી. '

' પછી. '

' રાજાએ કહ્યું-'વિજયા ! અગર તું મારી વાત નહી માનેતો પસ્તાઇશ. બેશક જબરદસ્તીથી તને મારા કબજામાં લઇ હુ મારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરી શકું તેમ છું પણ તેમ કરવાથી શું? હુ તને હમેશને માટે મારી બનાવવા માંગુછુ તારી ઇચ્છા હોય તો રાણીનેપણ મારી નાંખવા હુ તઇયારછું અને તેને હું મારી રાણી બનાવું સુંદરબાએ આના જવાબમાં કહ્યું-'અરે દુસ્ટ ચંડાળ ! રે વ્યભિચારી નીચ કુતરા ! તું હદથી જ્યારે શુ બકુછુ ? તું સાક્ષાત ઇન્દ્ર બનીને આવે તોપણુ તું મારા રદયને ફેરવી શકનાર નથી''

' શાબાશ પછી શુ થયું? '

'રાજાએ મારા બાપ તરફ કંઇ ઇશારો કર્યો એણે તેની પાસે હતી તે બાળકીને એક ચાદરની સાથે બાંધીને એક ખીંટીની સાથે ઉંધી લટકાવી અને એક ખંજર કાઢીને રહામે ઉભો રહયો બાળક બિચારું રડવા (સાધુ અને વિમળા બન્નેની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં) લાગ્યું અને વિજયાબાની આંખમાંથી પણ ચોધાર આંસુ ચાલ્યાં રાજાએ ફરીને કહ્યુ-'વિજયા હજુ માનીજા નહીતો તારી આ છોડીના લોહીથી તને ન્હવરાવીશ. સુંદરબાએ રડતાં રડતાં કહ્યું-'હરિઇચ્છા જે થવાનુ હશે તે થશે પણ હુ મારો ધર્મ નહીજ ચુકુ શુ હુ મારા સ્વામી સાથે દગો કરૂં અને તેમની થઇ હુ બીજાની થઉ ? ના, ના, તેમ કદી નહીજ થાય.'

‘ રાજાએ હરીસિંહ અને મારા બાપને કંઇ ઇશારત કરી. હરીસિંહે તરત એક પહોળા મોંનો પ્યાલો તે બાળકની નીચે ધર્યો મારા બાપે ખંજરવને કામ પતાવી દેવાનું ધાર્યું. પણ કોણ જાણે કેમ, તેના દિલમાં દયા આવી કે હાથમાંથી ખંજર પડી ગયું. રાજાને તેની આ અવસ્થા જોઈ ક્રોધ ચઢયો, તલવાર ખેંચી મારા પીતાની પાસે આવ્યો અને કહ્યુ—‘ હરામખોર. શું મારી વાત તું નથી સાંભળતો ? ખબરદાર, સાવધ થા. આ બાળકનું લોહી આ પ્યાલામાં ભરી મને આપ અને હું જબર દસ્તીથી આ હરામજાદી વિજયાને પાઇશ. ’

‘ લાચારીથી મારા બાપે ફરીથી ખંજર લીધું, અને તેનું પાનુ એવા જોરથી બીચારી રડતી બાળકીના માથામાં માર્યું કે માથુ ફુટી ગયુ. બેહદીની ગેરવાલી આ બનાવ જોતાંજ સુંદરી રોઇ પડી. અને હાય ! કરતાં બેશુદ્ધ થઇ નીચે પડી, મારા પણ હોશ કોશ ઉડી ગયા અને બે હોશ જમીન ઉપર પડી ગઇ, થોડા વખત પછી જ્યારે મને ભાન આવ્યું ત્યારે મેં જોયું તો જુદોજ દેખાવ મારી નજરે પડયો. નહોતી દિવાનખાનામાં વિજયા કે નહોતું પેલું લટકતું મરણને શરણ થયેલું બાળક ! ત્યાં તો બીજી બે લાશો પડેલી જણાઇ. રાજા અને તેના સાથીઓ જે જે વાતો કરતા હતા. તે તે સ્પષ્ટ સંભળાતી હતી. રાજાએ મારા બાપની તરફ જોઇને કહ્યુ—

‘ એ બે રંડઓ—દાસીઓ વળી જાળીઆમાંથી મારાં છીદ્ર જોતી હતી. ચંડાળણીઓને જીવની પણ દરકાર નહી ?’ (હરીસિંહની તરફ જોઇ) હરી ! એ બેની લાશને એવી ઠેકાણે કર કે હજાર વરસેય ન મળે નામ, નિશાન કે પત્તો. ‘ (મારા બાપની તરફ જોઇ) ’તેં બહુ બગાબ કર્યું અને વિમળાને જતી કરી. નકકી હવે તે જતી રહી હશે. હવે જો તેનું માથુ કાપી મારા આગળ રજુ કરીશ તો જ તારા પ્રાણ રહેશે. અને આ કામ પણ તારે એવી રીતે કરવું કે વિમળા કયાં ગઇ અને તેનું શું થયું તે એક ચકલું પણ જાણે નહી હવે જરૂર આ હકીકત વિમળા વિજયને કહેશે હવે તો બને તો વિજયને પણ જેમ બને તેમ જલદી પેલી દુનિઆમાં પહોચાડવો જોઇએ.’

‘ આ સાંભળી મારૂં કાળજુ કપાઇ ગયું. હવે મને પ્રથમ એજ વિચાર આવ્યો કે હમણાંજ જઇ તેમને આ વાત જણાવી દેવી કે જેથી તે પો પોતાનો પ્રાણ બચાવી શકે. એકદમ ત્યાંથી હું નાસી છુટી અને મહેલમાંથી દાસીને લઇ હું મારે ઘેર ચાલી ગઇ.’

સાધુ મહાશય વિમળાની આ વારતા સાંભળી ધ્રુજી ઉઠયા.

થોડીવાર સુધી તો કાંઇ બોલી પણ ન શકયા. પણ પછીથી બોલ્યા ' એ રાજા ઘણો દુસ્ટ અને દગાબાજ છે. ઇશ્વરની ઇચ્છા હશે તો બહુજ જલ્દી કર્યાં કર્મ ભોગવશે. '

પ્રકરણ ૧૨ મું.

પેલી જમીનદારો અને સરદારોની મળેલી કમિટિમાંથી ત્રણ સાથીઓ અને નહારસિંહને સાથે લઇ વિજયસિંહને શોધવા નીકળેલા ખડગસિંહ થોડેક આગળ ચાલ્યા તો ત્યાં તેમને જમીન ઉપર પડેલી એક લાશ જણાઇ. દિવાથી તપાસતાં રાજાના કોઇ માણુસની તે લાશ છે એમ સમજાયું.

'રાજાનાં મનુસ્યો અને વિજયસિંહને અહીં ઝપાઝપી થઈ હશે એમ લાગે છે ' નહારસિંહે કહ્યું.

'જરૂર એમજ થયેલું ત્યારે તો નકી વિજયસિંહને પકડીને રાજાનાં માણસોજ લઇ ગયેલાં ' ખડગસિંહે જણાવ્યું.

' ત્યારે જો આ વખતે અમે મહારાજ પાસે પહોચી જઇએ તો જરૂર વિજયસિંહ મળશે. ' નહારસિંહ બોલી ઉઠયો.

' હુ આ વખતેજ મહારાજની પાસે ચાલ્યો,'' ખડગસિંહેકહ્યું અને નહારસિંહને પુછયું–' શું આપ મારી સાથે આવી શકશો?'

'આવવામાં શીઅડચણછે? હું કાંઇ ઓછોજ તેનાથી ડરૂંછુંઅને વળી આપ નામદાર મારી સાથે મારા મદદગારછો તો પછી બીજાની શી ગણત્રી ? વળી ? મને ત્યાં ઓળખેછેય કોણ તે ?,

' શાબાશ, આપતો બહુ બહાદુરજીરછો. પણ આ વખતે ત્યાં જવાની સલાહ હુ આપને નથી આપતો. કોણ જાણે ત્યાં શીએ હકીકત બને. આપે તો અહીંજ આડાઅવળ ફરતા રહેવું હુ જાઉછું, (કંઇક શંકા ખાઇને) પણ આપે અહીં એકલા રહેવુંને પણ યોગ્ય નથી ''

' આપે એ બાબતમા નિરભય રહેવું હું એકલો નથી સાથીઓ આમતેમ આટલ માં ફરતાજ હશે '

' ઠીક, તો આ ત્રણ જણને તો મારી સાથે લઇ જાઉ છુ '

ત્રણ જણને સાથે લઇ ખડગસિંહ મહેલ તરફ ચાલ્યા.

રાજાના હુકમ પ્રમાણે દરવાનોએ રોકવા પ્રયત્ન ક…ા પણ ખડગસિંહે ન ગણકાર્યું તેમ દરવાનો પણ ખડગસિંહને નેપાળના સેનાપતિ તરીકે જાણતા હોવાથી કંઇ બોલી શકયાજ નહી.

એકાએક ખડગસિંહ દિવાનખાનામાં એવે ગોગ્ય વખતે જઇ પહોંચ્યા કે રાજા તેના બે સલાહગીર મહાદેવજીઅને ભુપતસિંહજી સાથે વાતો કરી રહયા હતા અને ચાર આદમીઓ એક લાશ ઉઠાવી લાવી આવ્યા હતા. આ લાશ વિજયસિંહની હતી અને તેને રાજાની સ્હામે મુકી હતી વીજયસીહ મરી ગયો નહોતો પણ ઘણોજ ઘાયલ થયેલો હોવાથી બેહોશ થઇ ગયો હતો.

એકાએક ખડગસિંહને ત્યાં આવી પહોંચેલો જોઇ રાજા અચબો પામ્યો અને કાંઇક ખંચકાલો દિલગીરી તેના મુખ ઉપર છવાઇ ગઇ પણ તુરતજ સાવધાન થઇ ગયો અને ઉઠીને માન પુરવક ખડગસિંહને આવકાર આપી પોતાની પાસે બેસાડયો અને બોલ્યો —' જુઓ સાહેબે બહુ મહેનતે આપણા પ્રિય રાજકુમારનો ખુની વિજય જેને સેતાન ન્હારસિંહ છોડાવી લઇ ગયો હતો તેને ફરીથી પકડયો છે '

ખુનીને પકડવા માટે આપને હુ અભિનંદન આપુ છુ મેં સારી રીતે તપાસ કરી છે અને હવે નિશ્ચય ઉપર આવ્યો છું કે વિજયસિંહ ઘણોજ સેતાન અને નિમકહરામ છે. હુ મારા હાથેજ તેનુ માથુ કાપીશ. વળી એક બીજી વાતની પણ તમને હુ મુબારકબાદી આપું છું.'

" એ કઇ વાત ?"

" એજ કે, આપના મ્હોટા દુશ્મન ન્હારસિંહને પણ આ વખતે મેં પકડયો છે."

"વાહ, વાહ, એતો એક મ્હોટું કામ થયું, આપનો ઉપકાર જન્મ પર્યંત નહીં ભુલાય, એ કયાં છે ?" ખુશી થતાં રાજાએ પુછયું.

"પોલીસ પ્હેરા નીચે મેં મારા લસ્કરમાં તેને મોકલ્યો છે, વિજયસિંહને પણ મારે સ્વાધીન કરો એ વધારે યોગ્ય છે. આપના માણસોને હુકમ કરો કે મારા તંબુમાં તેને પહોંચાડે. કાલ મારો વિચાર દરબાર ભરવાનો છે. તેમાં અહીંની સમગ્ર રૈયતને આવવા ફરમાવવું. તે વખતે નેપાળના રાજા તરફથી એક પદવી આપને મળશે. અને વિના પુછયે ગાછે એ બન્નેને હું મારા હાથથી મારીશ વળી આ બે શિવાય બીજા પણ બે ચાર આપના દુશ્મન છે તેમને પણ તે વખતે ફાંસીનો હુકમ મળશે."

"આપને શી રીતે માલમ પડયું કે મારે બીજા દુશ્મન પણછે?"

"નેપાળ મહારાજાએ જયારે મને અહીં રવાના કરયો ત્યારેજ મને તાકીદ કરી હતી કે આપને મદદ કરવી અને આપના દુશ્મનો

ને ખોળી ખોળીને મારવા: હરિપુરની રૈયત ઘણીજ બે ઇમાન અને ચાલ બાજી ખેલનારી છે માટે તેને ચીડવવાને કરણુસિંહને એક પત્ર અને શિરાજની પદવી આપવી આ આજ્ઞાને અનુસરીને અહીં આવતાંજ અત્રે જમીનદારો અને સરદારોની કમિટિમાં હું મળી ગયો. તેમની ગુપ્ત મંત્રિમાં સામેલ થયો અને પછી આપના દુશ્મનોને શોધવાનું કામ જરાયે કઠણ ન લાગ્યું."

"આપે મારા ઉપર મ્હોટી કૃપા કરી. આપના હુકમનો અનાદર હું કરૂંજ કેમ ? આપે તો મને આપનો તાબેદારજ ગણવો. શું આપ મારા દુશ્મન કોણ છે તેમનાં નામ બતાવી શકો તેમ છો?"

"હું આ વખતે નામ નહી બતાવું. કાલે દરબારમાં આપની સમક્ષજ તેમને બોલાવી ફાંસીનો હુકમ આપીશ. એ લોકો પણ આશ્ચર્ય પામશે કે શી રીતે હું તેમનો ભેદ કળી ગયો."

ખડગસિંહ રાજાના દિવાનખાનામાં આવતાંજ રાજા ગભરાયો હતો અને બીન્યો હતો. પણ સાવધ થઇ વિચાર્યું હતું કે ખડગસિંહ સાથેનો માન પુરવકજ વરતવું; પરંતુ લાગ આવેતો અહીંજ પુરો કરી નાંખવો કે કોઇને કાને વાત જવા પામેજ નહિ.

તેમ ખડગસિંહના મનમાં પણ તુરતજ આવ્યું હતું કે હું એકલો ફક્ત ત્રણજ માણસ સાથે અહી આવ્યો તે ઠીક ન કર્યું રખે એમ ન થાય કે રાજા મારી સાથે દગો રમે, કારણ કે થોડીવાર પહેલાંજ જણાયુ છે કે રાજાનો એક માણસ કમિટિમાં આવી ભરાયો છે અને તેના દ્વારા રાજાએ સઘળી હકીકત સાંભળી હશે. અને તેથી તે દગો કરે તેમાં નવાઇ નહી, આ વિચાર આવતાંજ બુદ્ધિમાન ખડગસિંહે વારતાનું સ્વરૂપ બદલ્યુ. ઠગને ઠગનાર પણ બુદ્ધિમાન ઠગ નીકળ્યો અને મતલબસર વાતોથી રાજાને એવા પેચમાં લીધો કે ન કરે ચુકે ચાં, પણ ઉલટો તેને એમ વિશ્વાસ પડયો કે ખડગસિંહ તો મારો માણસ છે અને તેથી તેની સાથે બગાડવું તે સારૂં નથી. તુરતજ રાજાએ પોતાનાં માણસોને વિજયસિંહને ઉપાડી ખડગસિંહના તંબુએ લઇ જવાને આજ્ઞા કરી. ખડગસિંહ પણ હવે દિવાનખાનામાંથી ઉઠયા અને પોતાના ત્રણ બહાદુર સાથીઓમાંથી બેને તુરતજ ગલમપટાની તજવીજ કરવાનુ સુચવી વિજયની સાથે જવાને કહ્યુ અને એકને લઇ જ્યાં નહારસિંહને ઉભો રાખી આવ્યા હતા તે બાજુ વળ્યા.

જે મકાનમાં કમિટિ મળી હતી તેની પાસેજ થોડે દુર ખડગસિંહને નહારસિંહ મળ્યો. આ વખતે નહારસિંહ એટલે નહોતો પણ તેની સાથે પાંચ સાત બીજા પુરૂષો હતા. આ—સર-

બને જોઇ ખડગસિંહે "કોણ નહારસિંહ ?" ઘાંટો પાડયો. જવાબ મળ્યો કે. "જી, હા."

"આ બીજા સર્વ કોણ?"

'એ સર્વ મારા સાથીઓ છે. તે સર્વ આમ તેમ એવી ધારણાથી ફરતા હતા કે કદાપિ વખત આવે તો મદદે આવી પહોંચાય.

'આટલાજ છે કે બીજા પણ—?'

'બીજા પણ છે. ઇચ્છા હોય તો અડધી ઘડીમાં તો સો બહાદુરો એકઠા થઇ શકે.'

'તો તો ઠીક; કારણ આજ તો એકાએક પણ લઢાઇ, થઇ જાય એમાં કાંઇ નવાઇ નથી."

'વિજયસિંહનો પત્તો લાગ્યો ?'

'હા. તેને જખમી કરીને કરણસિંહનાં માણસો લઇ ગયાં કે તે વખતેજ હું જઇ પહોંચ્યો. પછી તે મારાથી શી રીતે સંતાડે? આખરે તેનાંજ માણસો સાથે મારે તંબુએ મોકલાવ્યો છે'

'અત્યારે કેવી સ્થિતિમાં છે?'

'કંઇ ભય પામવા જેવું નથી. જખમ લાગ્યા છે. જણાય છે કે બહાદુરે લઢવામાં કચાશ નહી રાખી હોય. મારાં માણસોએ પટા બાંધ્યા હશે. હવે વાર ન કરો. સરદારો સર્વ આપણી રાહ જોતા હજુ બેસી રહ્યા હશે"

"જી, હા, આપણે હજુ સુધી નથી ગયા તેથી દિલગિર થતા હશે."

ખડગસિંહની પાછળ પાછળ નહારસિંહ પોતાના સાથીઓ સાથે જયાં કમિટિ મળી હતી તે મકાનમાં ગયા. જમીનદારો અને અને સરદારો જે પ્રથમ ત્યાં હતા તે અદ્યાપિ સર્વ ત્યાં તેમની રાહ જોતા બેઠા હતા ખડગસિંહને જોઇ સત્વર ઉભા થયા. પોતે આસન લઇ ન્હારસિંહને પોતાના પડખાનુંજ આસન આપ્યું અને સત્વને બેસવાનું કહ્યું. ન્હારસિંહે પોતાના સાથીઓમાંથી એક મ્હોં ખુલ્લુ ન જણાય એવી રીતે બોકાની બાંધી બેઠેલા પુરૂષને પોતાની પાસે બોલાવ્યો અને બેસાડયો.

'કેમ વિજયસિંહનો પત્તો લાગ્યો,' કમિટિમાંથી પ્રશ્ન થયો.

'હા. રાજાના ચંડાળ દગાબાજી નોકરોથી તે ફસાયો હતો; પરંતુ હું ત્યાં જઇને છોડાવી આવ્યો છું અને મારા તંબુએ મોકલ્યો છે. હવે સુરસિંહ અને પ્હાડસિંહને પણ ત્યાંજ મોકલવાં જોઇએ."

હુકમનો તુરતજ અમલ થયો, બન્ને દુષ્ટોને બોલાવી એક

બહાદુર સરદારને સોંપ્યા અને ખડગસિંહને તંબુએ તેની સાથે પહોંચતા કર્યાં.

હવે ન્હારસિંહ તરફ જોઇને ખડગસિંહે પુછ્યું—' તમે કહેતા હતા કે રાજકુમાર હજુ જીવતો છે તો શુ તમે તે બતાવી શકશો?'

' જી હા; વળી તેના જીવતા હોવાથી એક બીજી સાબીતી પણ આ છે ' એમ કહેતાં ન્હારસિંહે કેડમાંથી છોડી એક ચીઠી આપી અને તે વાંચતાં ખડગસિંહની આંખ્યો લાલચોળ થઇ ગઇ

' નક્કી આ રાજા ના હાથનીજ છે. તેની મહોર પણ છે હવે વધારે સાબીતીની કાંઇ પણ જરૂર નથી હવે તે બાળક કુમારનો પતો ન લાગે તો પણ શું ! '' ચીઠી તેણે વાંચવા આપી અને એક પછી એક સરવના હાથમાં તે ફરી વળી આ ચીઠી ન્હારસિંહને નદીને તીરે કૃષ્ણદાસ પાસેથી મળી હતી તેજ ચીઠી હતી.

ચીઠી વાચતાં સરદાર અને મળેલા સર્વેની આંખ્યો ક્રોધથી લાલ થઈ ગઇ રાજાની મહોર. તેના હાથ અક્ષર સર્વે રાજપુત્ર હયાત છે તે સિદ્ધ કરવા બસ હતાં.

' આપ કહેતા હતા કે વિજયની ખરી હકીકત તમે નથી જાણતા તો તે હવે કહેશો ? ન્હારસિંહજી ! ' સરદારે ન્હારસિંહને પૂછ્યું.

' હા. આપ સર્વની સાંભળવા ઇચ્છા હોય તો કહું ' એમ કહી તેણે કરણસિંહ રાઠોડ અને કરણસિંહનો હેવાલ પોતાનો બચાવ વગેરે જે હકીકત વિજયસિંહને પુર્વે કહી હતી તે અહીં સર્વ સરદારોની સમક્ષ કહી વળી વિજયને સંકટગૃહમાંથી મુકત કરવા સબંધીની અને પોતાની બ્હેન વિજયાની હકીકત જે વિમળાએ સાધુજીને કહી હતી તે પણ જણાવી. વિજયાનો હેવાલ ન્હારસિંહને થોડો ઘણો તો માલમ હતોજ વિશેષ વિમળા દ્વારા વિજયે જાણેલો ન્હારસિંહને તેણે કહયો હતો વિજય નહોતો જાણતો કે વિજયાની જે હકીકત તેણે વિમળાદ્વારા સાંભળી હતી તેજ વિજયા તેની બ્હેન હતી.

હકીકત સાંભળી સરવ બેચેન બન્યા, આંખ્યોમાંથી આંસુ ગાળવા લાગ્યા અને બેઇમાન કરણસિંહ રાજાને ગાલિપ્રદાન કરવા લાગ્યા હવે સરવ તે દુષ્ટને સજા કરવા અને ખરા હકદાર વિજયસિંહ-ન્હારસીહને ગાદીએ વિરાજતા કરવા તત્પર થયા અને નેપાલ સરદારે પોતાની ફોજ સાથે તેમને મદદ આપવાનું સ્વીકાર્યું,

' મારી બ્હેન વિજયાની હજી પણ વિશેષ હકીકત છે અને

તે આ ભાઇ કહેશે ' પોતાની પાસે બેઠેલા સાથીને ઇશારો કરી બતાવતાં ન્હારસિંહે કહ્યું.

તેમના મુખ ઉપરથી આચ્છાન લઇ લેવામાં આવ્યું તો કેદખાનામાં બાળકને સાથે લઇને ગયેલા જે રાય સાહેબનું વરણન આપણે આગળ વાચ્યું હતું તે રાયસાહેબ અત્ર પ્રત્યક્ષ થયા. તેમણે હકીકત કહેવા માંડી:—

' રાજાના દુષ્ટ ઉદેશની ખબર રાણીને પડી જવાથી રાણીએ પોતાના પિયરમાં (સુંદરબા) વિજયાને મોકલી દીધાં અને તેમનું લગ્ન મારી સાથે કરવામાં આવ્યું ઘણા દિવસો અમે સાથે રહયાં જે દરમિયાન એક પુત્રિ અને પછી એક પુત્ર એમ બે સંતાન પણ થયાં રાજા ખોળ કર્યાજ કરતો હતો પણ પતો ન લાગ્યો આખરે જણાયું કે તેનાં લગ્ન મારી સાથે થયાં હતાં આ ઉપરથી તેણે મારે ત્યાંથી ચોરી કરાવી અને તે અને એક પુત્રિ એકાએક ગુમ થયાં ત્યાર પછીની હકીકત તો તમે જાણો છો તેનો ઘરમ ચુકાવવા રાજાએ અથાગ મહેનત અને બહુ પ્રયત્નો કરયા પણ વ્યર્થ ! આખરે તેના દેખતાં તેની પુત્રિનું ખુન ! અરેરે એ ત્રાસ જનક દેખાવ—તેની સ્થિતિ કેવી દયા જનક છે ! ! ! જ્યારે તેમને કેદખાનામાં નાંખ્યાં ત્યારે કેટલીક દાસીઓ સેવામાં સોંપી હતી એક દાસી બીચારી દયા ખાઇ ત્યાંથી આવી મને ખબર કહી ગઇ કે તે પીડાય છે અને મળવાને ઇચ્છે છે. આથી હું બાળક સાથે છુપાવેશે શહેરમાં આવ્યો, પુષ્કળ પૈસો ઉડાવ્યો કેટલોયે પ્રયાસ કરયો અને આખરે બે ચાર દિવસ ઉપરજ કેદખાનામાં પ્રવેશ કરી મળી શકયો. કેદખાનામાં તેની અવસ્થા કહી જાય તેવી નથી વિજયસિંહને સંકટગૃહમાંથી ન્હારસિંહે છોડાવ્યા છે એ હકીકત મને માલમ પડી—બીજા પણ પહેરાવાળાઓ આ હકીકત જાણતા હોય એમ લાગ્યું પણ સરવના મન વિજયસિંહ તરફ હોવાથી કોઇ જાણતુંજ ન હોય એમ બતાવય છે.

વિજયા વિજયસિંહ મારો ભાઇ છે એમ જાણે છે છતાં રાજાના ભયે તે વાત જાહેર કરી શકી નહોતી. તે પણ વિજયસિંહ છુટયો છે એ હકીકત મારા દ્વારા જાણીને ખુશી થઇ છે હું ત્યાં હતો ત્યારે પેલો રાજાનો માનેલો દુષ્ટ હરીસિંહ પણ આવ્યો હતો પણ તેને મેં મારી નાંખ્યો તેને ઠેકાણે પાડવા જતાં ન્હારસિંહનાં બે માથસો સાથે મુલાકાત થઇ ન્હારસિંહ અને વીજયસીહને મળવાની મને બહુ ઇચ્છા હતી મને મેળવવાનું તે માણસોએ સ્વીકારયું અને અમે ચાલ્યા આગળ ચાલતાં રસ્તામાં રાજાનાં માણસોથી

સપડાવાનું આવ્યું પણ ઇશ્વરેચ્છાએ એક પુલ નીચે સંતાઇ બે-સતાં અમે બચી ગયા અને આખરે બ્હારસિંહ અને વીજયસિંહને મળવાની ઉમેદ બર આવી ’

‘ તે છોકરો કયાં છે ! ’

‘ બ્હારસિંહની સુપરતમાં છે ’

‘ તમારા સરવનો હેવાલ ખરેખર હૃદયદ્રાવક છે. વળી વિમળા ઉપર તો શું એ વીત્યુ હશે અને તે કયાંયે હશે ’

‘ હું કંઇક હકીકત જાણું છું ’ બ્હારસિંહે ઉત્તર આપ્યો.

‘ ત્યારે હજુ, તે કહેવાનું આપ યોગ્ય નથી ધારતા ? ’

કહેવામાં કાંઇ હરકત નથી. આપ એ તો જાણી ગયા છો કે તેના બાપનેજ તેનું ખુન કરવા આજ્ઞા થઇ હતી !”

હા, એટલા માટે જ તેણે દિવાનખાનાની બારીમાંથી જોવા માટે દાસીઓનું ખુન કર્યું અને વિમળાને જતી કરી

હા. રાજાનું એમ પણ કહેવું હતું કે જો તે તેની થવાનુ સ્વીકારે તો બચાવવી. સમજાવવાનું કામ હરીસિંહને સોંપવામાં આવ્યું હતું. પણ વિમળાએ તેનો અનાદર કર્યો, આખરે સુજનસિંહ મારવા તૈયાર થયો ત્યારે એટલામાંજ હું હતો. એક સાધુ મહાશય પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા અને મારી મદદથી તે તેને બચાવી શકયા. આ વખતે વિમળા એ સાધુ મહાશયની પાસેજ છે. બ્હારસિંહે હકીકત જણાવી.

એક સાધુના ઉપર આપે કેમ વિશ્વાસ ધર્યો છે

તે સાધુનો મને પૂર્ણ ભરોસો છે. તે બહુ ધર્માત્મા છે. તે કયાંના છે તે તો હું નથી જાણતો પણ તે બહુને મળતા કરતા નથી મારાપર તે બહુ પ્રેમ રાખે છે. મેં મારી ખરી હકીકત એમને કહી છે. હું સર્વ વર્તન તેમની સલાહ પ્રમાણેજ કરૂં છું. અને તેમને માટે ખાવા પીવા વિગેરેની તજવીજ પણ હુંજ કરૂં છું

હું તેમની મુલાકાત કરી શકીસ ખડગસિંહે પૂછયું

તે તો જેવી તેમની ઇચ્છા. કદાપિ તે ના પણ કહે આકાશ તરફ જોઇને હવે લગભગ સવાર થવા આવ્યું મારે શહેરમાં રહેવું તે યોગ્ય નથી.

આપ મારે ત્યાં રહો તેમાં કાંઇ હરકત નથી

તે તો જેવી તેમની ઇચ્છા કદાપિ તે ના પણ કહે આકાશ તરફ જોઇને હવે લગભગ સવાર થવા આવ્યુ મારે શહેરમાં રહેવું

તે યોગ્ય નથી

આપ મારે ત્યાં રહો તેમાં હરકત નથી

ના પણ એક કરવાથી કાંઇ વિશેષ લાભ નથી વિજયસિંહની સુંપરત આપને કરતો જાઉં છું. રાય સાહેબને હું સાથે લેતો જાઉં છું. જ્યારે હુકમ થશે ત્યારે પાછા અમે તો હાજરના હાજર.

ઠીક એમ કરો. પણ હાં, એક વાત રહી ગઇ. તે કહું.

જે વખતે વિજયસિંહને છોડાવવા હું રાજાની પાસે ગયો ત્યારે પ્રસંગાનુસાર એવી મતલબની વાત કરેલી કે કાલ ગામમાં એક દરબાર હું ભરીશ અને તે વખતે મહારાજા નેપાળ તરફથી અધિરાજની પદવી તમને મળશે. મેં એ હકીકત કંઇક ઉદ્દેશથી કરી હતી તમારો તેમાં શો અભિપ્રાય છે.

વાત તો બહુજ સારી કરી. દરબારમાં બધી પ્રજા જોવાશે કંઇ કંઇ તરેહની કળીઓ ખીલશે. પણ સાથેજ તકરાર પણ થાય એ માં નવાઇ નહીં વખતે ઝપાઝપી પણ થાય આથી મારો એમ વિચાર થાય છે કે આપ કાલનો દિવસ તો કદાચ નહિ લડાઇનો પુરો બંદોબસ્ત કરી લેવો જોઇએ હું પણ બની તૈયારી કરી લઇશ

સર્વ ભરાયલા સભાસદોનો પણ એવોજ વિચાર જણાયો ખડગસિંહે પણ એમજ કરવું ધાર્યું. જુદી જુદી વાતો થતાં હવે દરબાર દરખાસ્ત કરવામાં આવ્યો રાય સાહેબની સાથે ન્હારસિંહ ચાલ્યો ગયો સરદારે પોત પોતાને ઘેર ગયા. ખડગસિંહ પણ પોતાના તંબુએ પધાર્યા અને વિજયને મળ્યા વિજય અત્યારે તો હોશમાં આવી ગયો હતો તેને સર્વ હકીકતથી જાણીતો કર્યો.

કરણસિંહ રાજા પાસેથી વિજયને છોડાવી લાવી ખડગસિંહ જ્યારે પાછા વળ્યા ત્યારે તેમની પછવાડે પછવાડે એક મનુષ્ય આવતો જણાતો હતો આ બીજો કોઇ નહી પણ રાજાનો માનીતો પેલો ભૂપતસિંહ હતો.

ખડગસિંહની રસ્તામાં આવતાં જ્યાં ન્હારસિંહની મુલાકાત થઇ કે તે વખતની વાતચીતના સ્વરૂપથી ભૂપતને લાગ્યું કે સરદાર કરણસિંહનો હિતશત્રુ હતો તેણે રાજાજી સાથે પ્રત્યક્ષ બાજી ખેલી હતી પરંતુ ન્હારસિંહ નામથીજ ભૂપત ચમક્યો અને તે ક્ષણે તે કાંઇ પણ ક્યાં શિવાય કે બોલ્યા ચાલ્યા શિવાય ચાલતી પકડી ગયો અને રાજાની પાસે પહોંચ્યો.

કેમ આમ ગભરાયેલા જણાઓ છો ? રાજાએ પૂછ્યું ' ક્યાં ગયા હતા ?'

ખડગસિંહની પાછળ પાછળ ગયો હતો કૃપાનાથ ?'

' કેમ વારૂ '

અરે બધુ સાળુ ઉંધુ નીકળ્યું

શું કહો જોઈએ

અરે ખડગસિંહે તો દગો દીધો તેનો એકરામ જુઠો નીકળ્યો આપણુને ખોટુ ભરાવી તેનો બહાર નીકળતાંજ ન્હારસિંહને મળ્યો તેતો તેનો મિત્ર લાગે છે

' તમે શી રીતે જાણ્યું કે એ ન્હારસિંહનેજ મળ્યો હતો'

' તેનું નામ દઈને બુમ પાડી હતી '

' શું ન્હારસિંહને વિજયસિંહ સાથે ખડગસિંહ મળ્યો હતો'

' ના જી વિજયને તો તેણે તંબુએ મોકલ્યો અને પાતે એકલોજ ન્હારસિંહને મળ્યો '

'ત્યારે શું મને તેને ધાપ મારી.

'જી. હા.

'સાળાની જો પહેલી ખબર પડી હોત તો કુહાડી ઠાંસતને

'સાહેબ જો આ વખતે સો માણસ આપો તો ન્હારસિંહઅને ખડગસિંહ બન્નેને પકડું. કમિટીમાં તે બન્ને ગયા છે.

'દિવાના લાગોછો તો રૈયત જો ચ્હીડાય તો આ વખતેજ બખેડો જાગે પહેલું આપણું ચોકસ કરીને પછીજ પગલાં ભરવાં જોઈએ. જુઓ તમે તો તમારી મેળે ખડગસિંહની પાછળ ગયા પણ મહાદેવજીને મેં ખાસ તેની પાછળ મોકલ્યો છે જુઓ તે શી ખબર લાવે છે. "

થોડીવારમાંજ મહાદેવજી આવી પહોંચ્યો.

કેમ શી ખબર લાવ્યા ? ' રાજાએ પુછ્યું.

અરે ખબર શી ? સહુને ધાપ મારી. '

હવે તે તો ભુપતસિંહે પણ કહયું છે. તું વધારે શી ખબર લાવ્યો. ' ?

' મને શી ખબર કે ભુપતસિંહ પણ આવ્યા હશે હા એક ખબર બીજી પણ છે સુરસિંહ પણ પકડયો અને કૃષ્ણદાસને પણ હાથ કડી પડી ગઇ '

શું ખરીવાત ! ' રાજાએ ચમકીને પુછયું.

જી, હા. '

આમ કરવાની કોની હીમત ચાલી ! '

'મહારાજ ! ખડગસિંહનીજ તો બીજા કોના બાર !'

'હાલ તે બન્ને ક્યાં છે ?'

'કૃપાનાથ ! ખડગસિંહના લશકરમાં કેદી તરીકે'

'વાત વધીપડી પણ ઠીક છે વળી જોઇ લઇશ તે કમબખ્તોને નહી છોડું હશે સેનાપતિને બોલાવો બહુ જલ્દીથી બોલાવો.'

'જેવો હુકમ'

'અરે નહીં, આવતા જવામાં વાર લાગસે ચાલો મારી સાથે તમે બન્ને.'

'જેવી આજ્ઞા'

રાજા, તેના બે સાથીઓ અને બીજા પાંચ સવારો, સર્વ સેનાપતિ તરફ જવા નીકળ્યા સેનાપતિ મહારાજા આવે છે એવી ખબર પડતાંજ સામો આવ્યો અને આગતા સ્વગતા કરી એક કલાકલગી છુપી વાતચીત ચાલી કંઇ મસલત કરી એક કલાક પછી રાજા બહાર નીકળ્યા અને મહેલે આવ્યા અને સુતા—આળોટયા અનેઆખરે ઉઠ્યા સવારમાં ઉઠ્યા છતાં ઉદાસી તેમના મુખ ઉપર છવાયલી હતી આખરે એક ચીઠી તેમણે લખી ભુપતસિંહને આપી અને ખડગસિંહ પાસે તે ચીઠી લઇને જવાનેકહ્યું,

ખડગસિંહ પોતાના તંબુમાં બેઠા બેઠા સરદારો સાથે વાતચીત કરતા હતા, એવામાં રાજાનો માણસ આવવાની તેમને ખબર મળી. હાજર થવાનો હુકમ થતાં ભૂપતસિંહને ચીઠી સાથે હાજર કરવામાં આવ્યો. ચીઠી વાંચી ઉત્તર લખ્યોકેઃ—

"જ્યાં સુધી દરબાર કરવાનું મને યોગ્ય નહીં જણાય ત્યાં સુધી આ વાતની શહેરમાં ખબર મોકલવાની જરૂર નથી. આજને બદલે કાલે દરબાર ભરવાનું યોગ્ય હું ધારૂંછું. દરબાર ભરવાનો વખત રાત્રિનો અને સ્થાન "જાહેરબાગ" ઠીક પડશે, દરબારમાં બન્નેના મુખ્ય માણસો અને સરદારોને બોલાવવા.

લી.

ખડગસિંહ.

ચીઠી લઇ ભૂપત દરબારમાં ગયો અને અદબપૂર્વક રાજાને આપી વાંચતાં થોડીવાર સુધી રાજા ચૂપ રહ્યા આખરે બોલ્યા—'હવે તો ખડગસિંહના પ્રત્યેક કારયમાં પ્રપંચ લાગે છે દરબારનો દિવસ હાલ નક્કી કર્યો તે તો જાણે ઠીક ત્યાર પહેલાં બંદોબસ્ત થશે.

પણ રાત્રીનો વખત અને જગા " જાહેરબાગ " તેનું કારણ ?"

' કોઇના મનમાં શું છે તે શી રીતે અટકળાય. પણ દાનત ખરાબ લાગે છે એ પણ પોતાને માટે કંઈ બંદોબસ્ત તો કરશેજ તો ! '

" જે બને તે ખરૂં. હાલ તો ગોઠવણ કરો. આપણે પણ ક્યાં ડરીએ તેમ છે. સાળું બાગમાં આપણી ફોજ આવી નહીં શકે. ખેર, બહારજ રહેશે. "

" વળી તેમણે ત્યાં સિંહાસન પણ મોકલવા કહ્યું હતું. કદાપી પદવી આપ્યા પછી આપને તે ઉપર બેસાડે. " ભૂપતે જણાવ્યું.

" હા. એ સર્વ ચીજોની ત્યાં જરૂર તો છેજ. કાલ શું થશે તે કંઇ અત્યારે સમજાતું નથી. પણ એતો નક્કી કે બંદોબસ્ત કરવું હશે પણ કમજોર, બોઓ. અને એકદમ ઠગાય તેવો તો નથીજ, કે આપણને છેતરીને તે પોતાનું કામ કરી જાય.

પ્રકરણ ૧૪ મું;

આજે—દરબાર ભરાવાનો હતો. બન્ને બાજુથી તઇયારીઓ થવા માંડી હતી. પરીણામ શુ આવશે તેને માટે બન્ને અજ્ઞાત હતા છતાં ખડગસિંહ દુષ્ટ રાજાને યોગ્ય સાશન આપી ખરા હકદારના હાથમાં રાજ્યની લગામ સોંપવાની વ્યવસ્થા કરવા ચુકાયો હતો. ત્યારે રાજા કરણસિંહ અધિરાજની પદવી મળે અને નિર્વિઘ્ને કામ થાય તો તો ઠીક નહીં તો ખડગસિંહ અને તેના સાથીઓનું ફાવી ન જાય અને ઠાસા કેમ ન ખાય તેને માટે સર્વ તૈયારીઓ જતો હતો.

ખડગસિંહ પોતાના તંબુમાં બેઠા હતા. દશ વીશ બીજા સરદારો ઉપરાંત બન્ને બાજુએ ન્હારસિંહ વિજયસિંહ અને રાવસાહેબ પણ બેઠા હતા.

" હા, એજ ઠીક છે. કદાપી દરબારમાં રાજાનાં માણુસ કરતાં આપણાં માણુસો ગણત્રીમાં સહેજ ઓછાં હોય તોય શું ? " ખડગસિંહે જણાવ્યું.

અરે જ્યાં હું મારૂં નામ કહીશ કે રાજાનો અડધો દમ તો તે વખતે જ નીકળી જશે. ગુન્હેગાર આદમીના હોંસકોશ કેટલા ? જ્યાં તેના દેષો તેને મ્હોડે હલાકે પાર" ન્હારસિંહે ગર્જના કરી કહ્યું.

અમે લોકોએ પણ એવો નિશ્ચય કર્યો છે કે આ દુષ્ટ રાજાની ગુલામગીરીમાંથી હંમેશને માટે છુટવું કે લડીને પ્રાણ આપવો સરદારોમાંથી એક બોલ્યો.

" ઉતાવળ કરશો તો એવો વખત નહીં આવે ને સ્હેજમાં પતી જશે. જો સહજનો પ્રાણ લેવો મેં ધાર્યો હોત તો તે કામ તો ક્યારનું કર્યું હોત પણ નહીં. આ પ્રસંગની હું રાહ જોતો હતો કે સર્વે લોકોના સમક્ષ સાબીત કરાય કે જેવું વાવીએ તેવું લણીએ. સારા કામનો બદલો સારો અને નઠારા નરસો બદલો મળે છે જ અને આખરે સત્યનો જ જય થાય. ન્હારસિંહે જણાવ્યું.

એટલામાં દરવાને એક સાધુ બહાર આવ્યા છે અને પ્રવેશની આજ્ઞા માગે છે એમ જણાવતાં, ખડગસિંહ ઉઠીને ઉભા થયા અને આ પરોપકારી મહાત્માની ઇજ્જત સંભાળવી જોઇએ, એમ સરદારો તરફ જોઇ કહેતાં સર્વે સાધુ મહારાજને લેવા સામા ચાલ્યા.

" આટલા બધા માન આપવાની કાંઇજ જરૂર નથી. અમે સાધુ લોક આ પ્રતીષ્ઠાને લાયક ન ગણાઇએ. સાધુ પુરૂષે જણાવ્યું.

એમ કહેવાની કાંઇ જરૂર નથી આપની પ્રશંસા મેં ન્હારસિંહને મુખેથી સાંભળી છે અને તેણે મારા હૃદયમાં વાસો કર્યો છે.

હવેજવાબદ અલબત એ વાતને પણ હાં દરબારને માટેજ જે બંદોબસ્ત કરવા ધાર્યો છે નહીં ગારી પણ દરબારમાં આવવાના ઇચ્છક છે કેમ અવાશે પણ નથી આ જટા દાઢી મુછો અને ભભુતી લગાવી છે તે ખોટું તો નહી દેખાય."

" ના ના આપને આવવામાં કાંઇ અડચણ નથી. એમાં બેહુદુના દેખાવાનું શું."

" પણ આપણી એક દીવસ માટે દાઢી મુછો ઉતરાવી દરબારી ઠાઠ લગાવું તેમ ગમતો પોશાક પહેરૂં તો ! .

'તો પણ ઠીક રાજા અને સાધુ સરખા ગણાયને! ન્હારસિંહે હસતાં હસતાં કહ્યું.

ત્યાં બેઠેલા સર્વેને પણ સાધુજીના આ વાક્યોથી નવાઇ લાગી અને ન્હારસિંહથી તો એમ બોલ્યા વગર પણ ન રહેવાયું કે" આમ કરવાની જરૂર શી છે ? '

' કારણ તેનું તમે નથી જાણતા પણ મારી ખાત્રી છે કે હું સરદારી પોશાક પહેરીશ એટલે તમે છાના નહી રહો ખડગસિંહજી ! આપ સાક્ષી રહો કે ન્હારસિંહજી કંઇ આડું ચાલશું

બોલે નહી.

હજામને બોલાવવાને તુરતજ ગોઠવણ થઇ એકાન્ત ઓરડામાં ન્હારસિંહ, ખડગસિંહ અને સાધુજી ગયા હજામ પણ ત્યાંજ ગયો બાવાજીની જટા કાપી દાઢી મુછી અને મુછોના વાળ હજામે ઓછા કરવા માંડયા.

સાધુજીનો ચ્હેરો જેમ જેમ સાફ થતો ગયો બોલ્યા વગર તેનાથી રહેવાશે નહી એમ તેને લાગ્યું અને ગભરાઇને સાધુજી તરફ એક ટસેને એક ટસે જોવા લાગ્યો આખરે જેમ તેમ કરી નાપીકને વદાયગીરી આપી ત્યાં સુધી ન્હારસિંહને છાનો થઇ રહયો હતો. હવે ઓરડામાં ફક્ત ન્હારસિંહ, ખડગસિંહ અને સાધુજી એ એ ત્રણજ રહયા એ ત્રણેની વચ્ચે લગભગ એક કલાક લગી વાત ચાલી શું વાત થઇ તે તો ન જણાયું પણ ઓરડની બહાર ડસકે ડસકે ત્રણેના રડવાનો અવાજ સંભળાતો તત્ચિત પુરી થઇ આશ્વાસન અંદર અંદરજ કરવાનું હતું. સાધુજીએ ઓરડીની બહાર નીકળી મુખવટો બાંધી દીધો અને વીદાય થયા. ન્હારસિંહ અને ખડગસિંહ મંડળ તરફ ગયા સાધુજી કયાં ગયા અને તેમની આશ્ચર્યકારી વાતો માંથી શું નવું નીકળ્યું તે સબંધી પ્રશ્નો મંડળમાંથી પુછાયા પરંતુ અત્યારે તો સાધુજી ગયા પણ કહેતા ગયા છે કે ' મારા પેટમાં, મારી છાતીમાં જે જે ભરાયુ છે તે હું દરબારમાં જાહેર કરીશ ' એમ કહી ન્હારસિંહે તેમને શાન્ત કર્યા.

× × ×

આ બાજુથી દરબારી બાગમાં ધામધુમથી તઇયારીઓ થઇ જતી આખા શહેરમાં પણ દરબાર ભરાવાની ખબર થઇ ગયેલી હોવાથી પ્રાતઃકાળથી થયેલી-થતી તઇયારીઓ જોવા લોકોનાં ટોળેટોળાં ભરાતાં હતાં, ચાર માણસ જતા ને દશ પાછાં આવતાં હતા સંજાનાં માણસો સત્ર બહુ કામમાં ગુંથાયેલ તેમ કાર્યપરાયણ થયાં લાગતાં હતાં એમને એમ સંધ્યાકાલ થયો બાગમાં રોશની શરૂ થઇ બાગના દરેક સ્થળ ઉપર પણ દીપક પ્રકાશ ઝળઝળતો હતો અંદર બહાર સરવ સ્થળે જાણે એવી રચના કરી હતી કે જાણે સમગ બાગ પ્રકાશથીજ આચ્છાદિત થઇ રહ્યો હતો અને હવે તો રાત્રીનો સમય થયો હતો અને દરબાર ભરવાનો વખત પણ લગભગ થયો હતો છતાં તે વખતે પરા માનાન્દનું ભાન થતું હતું.

લોકોમાં હજારો વાતો થતી પણ સંભળાતી હતી ' આજે સાધુજીને મહારાજની પદવી મળશે એમ કોઇ કહેતું સંભળાતુ તો

બીજી તરફથી ' અરે નારે રૈયત આ રાજાને ચાહે છે કે નહી તેનો ફેંસલો આજે અપાશે એમ શબ્દો કાને પડતા ત્યારે ત્રીજી તરફથી અરે જુઠું જુઠું આજ તો વિજયસિંહનો ઇન્સાફ થશે " એગજ કોઈ કહેતું આ રાજાને કહાડી મુકી કોઇ સારો રાજા ગાદીએ બેસાડશે વિજયને ગાદી મળશે નક્કી એમ થાય તો બહુ સારૂં આ પાપથી છુટીએ ' એમ પણ વાતો કેટલેક ઠેકાણે થતી હતી.

બાગની મધ્યેજ એક વિશાળ મંડપ ખાસ આ પ્રસંગને માટે તઇયાર કર્યો હતો તેને પણ અધિક શોભાથી શણગારવામાં આવ્યો હતો મંડપની મધ્યમાં ખડગસિંહની આજ્ઞાનુસાર સિંહાસન ગોઠવવામાં આવ્યું હતું અને તેની ડાબી બાજુ તરફ રાજા કરણસિંહ માટે અને જમણી બાજુ નેપાળ સેનાપતિ ખડગસિંહજી માટે રૂપાની ખુરશીઓ ગોઠવવામાં આવી હતી સ્હામેની બાજુ સરદાર—અમલદાર વર્ગ માટે મુખમલ જડિત ખુરશીઓ શોભી રહી હતી.

દરબાર ભરાવાનો વખત થઇ ગયો એક પછી એક સર્વ ભરાવા લાગ્યા ખડગસિંહ અને રાજા એ પણ પોત પોતાનાં આસનો લીધાં નહારસિંહ વિજયસિંહ અને રાયસાહેબ પણ હતા પરંતુ સઘળુંજી પોતાના મુખ ઉપર બુરકાની સહીત બેઠેલા હોવથી સર્વે કોઇ તેમજ રાજાજી પણ એ કોણ હશે એમ આ શક ખાતા હતા.

રાજા અને રાજાનાં માણસો નહારસિંહને તો ઓળતાંજ નહોતાં પણ વિજયસિંહને વિના કડીએ છુટો અત્રે આવેલો જોઇ રાજાનાં મ્હોં ફીકાં નિસ્તેજ થવા લાગ્યાં પણ આ પ્રસંગ કાંઇ પણ બોલાવા જેવો ન હોવાથી ન છુટકે શાંતિ ધરી તે બેસી રહ્યા જોકે રાજાનું બે કુંવર કુંજરસિંહ બાગબહાર હતું તેમતેના ખાસ અનુસંગીઓ અત્યારે અહીં દરબારમાં ન દેખાતાં કંઇક બીજીજ ધુનમાં ઘુમતા હતા

ખડગસિંહ પણ ૪૦૦ બહાદુરવીરો સાથે નેપાળથી આવ્યો હતો નહારસિંહના ૧૦૦ શુરવીરોનો તેમાં ઉમેરો થયો હતો અને ૫૦૦ બીજા વીરો પણ આમ તેમ ઘુમતા હતા બાગની અંદર ૨૦૦૦ માણસો હતાં તેમાં ૫૦૦ રાજાના સિપાઇઓ હતા અને બાકીની રૈયત હતી.

દરબાર પુરે પુરો ભરાઇ ગયો ખડગસિંહ ખુરશી ઉપરથી ઉભો થયો. કોલાહલ એકદમ શાંત થઇ ગયો. ચારે બાજુથી સર્વનું ધ્યાન ખડગસિંહ તરફ વળ્યું અને તેમણે બોલવાનું શરૂ કર્યું.

"નેપાળ રાજાની આજ્ઞાથી હું તેમનો એક સેનાપતિ જે અહીંને

ઉદ્દેશીને હું અતરે આવેલો છું તે પુરણ કરીશ. આજના દરબારમાં બે કામ કરવાનાં છે. પ્રથમ એ છે કે સામંત વિજયસિંહ ઉપર રાજકુમારના ખુનનો આરોપ સાબીત થયો છે તેનો છેવટનો ફેંસલો આપવો. અને બીજું કરણુસિંહ રાજાને "અધિરાજ" ની પદવી આપવી. જેના ઉપર આવા ત્રાસ જનક ખુનનો આરોપ સાબીત થઇ ચુકયો છે એવા વિજયસિંહને વિના હાથકડી, આમ નિર્ભય અને સ્વતંત્ર બેઠેલો જોઇ નવાઇ લાગે એ સ્વાભાવિક છે પરંતુ આ સાંભળતું તેનું સ્પષ્ટિકરણ થશે કે—વિજયસિંહ એકતો રાજાના મુખ્ય પટાવત સામંત છે; બીજું દરબાર છોડી તે કોઇ રીતે નાસી છુટે એમ નથી; ત્રીજું રાજાના માણસોએ તેને જખમી કરવાથી કમ જોર કરી નાંખ્યો છે. તેમ ચોથું એ પણ છે કે વિજયસિંહ એમ કહે છે કે હું બે ગુન્હેગાર છું એમ સાબીત કરવા તઇયાર છું. ઉપરના ચાર કારણોથી મેં તેને છુટો રાખ્યો છે. હવે સર્વે દરબાર સમક્ષ વિજયસિંહને હું આજ્ઞા કરૂં છું કે તેણે નિર્દોષ થવા જે કાંઇ કહેવું હોય તે કહેવું."

ખડગસિંહે પોતાનું બોલવું પુરૂ કરતાંજ વિજયસિંહે ઉઠી બોલવું શરૂ કર્યુ આપ સર્વે જાણો છો કે મનુષ્યના ભાગ્યમાં જ્યારે ઉમેદ થાય છે ત્યારે જીભે જે આવે છે તે બોલે છે અને જરાએ ડરતો નથી. મારી સ્થિતિ પણ આજ એવીજ છે. અહીંના રાજા કરણુસિંહે રાજકુમારના મારવાનો આરોપ મારા ઉપર કેવળ જુઠો મુકયો છે, રાજકુમાર અદ્યાપિ જીવે છે. તેને છુપો રાખવામાં આવ્યો છે, અને ગરીબ રઇયતમાંથી કોઇનું ખુન કરાવી મને ફસાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. રાજાને આ પ્રમાણે કરવાનું શું કારણ એમ પ્રશ્ન આપ સહજ કરશો તો તેનો ઉત્તર એજ છે કે રાજા કરણુસિંહ પોતેજ મારા પિતાના ખુની છે. તે પ્રથમથીજ મારા પિતાના ગુલામ હતા અને પ્રસંગ મળતાં તેમને મારી નાંખી તેમને બદલે આ રાજ્યના ભોક્તા થઇ પડ્યા છે. શરૂઆતમાં તો તે મારા ઉપર વેર નહોતા રાખતા પરંતુ જ્યાં હું મ્હોટો થયો અને આપ સર્વેની પ્રજા પ્રીતિ સંપાદન કરતો ગયો એટલે મને પુરો કરવાની ધુન આવી. ન્હારસિંહ પણ મ્હારા મોટા ભાઇછે અને તે પણ મ્હારા પિતાનું વેર લેવાજ રાજાને પીડે છે." કરણુસિંહ રાઠોડ, ન્હારસિંહ, વજ્યા, વિમળા વિગેરેની સર્વે હકીકત વર્ણવતાં વળી તેણે વધારામાં કહ્યુ—"આ બન્ને વાતોના પુરાવામાં એકતો ન્હારસિંહ જે અહીં હાજર છે તેનેજ હું ધરૂં છું. તેમ બીજા માટે પણ હાજરમાંથી કોઇ નીકળી આવશે."

જેમ જેમ વિજય પોતાની હકીકત કહેતા ગયા હતા તેમતેમ રાજાના હોસ કોસ ઉડતા હતા. ચારે તરફથી તાળી તાળીના અવાજ આવી રહયા, રાજાને હવે સ્પષ્ટ જણાયું કે દરબાર મળવાનું કારણ એજ હતુ કે સમગ્ર રૈયતની સમક્ષ મારી બે ઇમાની સિધ્ધ થાય વળી સિંહાસન પણ એજ કારણસર લાગે છે કે આ રૈયત તરફથી ન્હારસિંહ અથવા વિજયસિંહને ગાદી અપાશે. હા, દૈવ, બાજી હાર્યો. પાસા ઉંધા પડયા, હવે બચવાનો એક પણ ઉપાય નથી, ઉગરવાનો એકે આરો નથી, હજી ફોજ તૈયાર છે, એકવાર તો આ લોક લડતું પછી બચવાનો શું કરી છે, પણ ન્હારસિંહ કોણ છે–તે કેવો છે–તેની ફિકર નથી.

આ વિચાર રાજા મનમાંજ કરે છે એટલામાંતો જયાં વિજયસિંહનું બોલવાનું પુરૂ થયું અને તેણે આગળ કીધું કે ન્હારસિંહે ઉઠી કૃષ્ણદાસની કમરેથી મળેલી ચીઠી ખજાનચીને આપતાં કહ્યું "એક શાબિતી તો આ છે."

ખડગસિંહે ઉભા થઈ સર્વ સમક્ષ તે ચીઠી ઉપર છે અને તે રાજાથી ઇનકાર જવાબ તેમ નથી ચીઠી સાંભળી ચારે તુરત રાજા ત્હારૂં સત્યાનાશ જજો ત્હારૂં બુરૂ થજો ધિક્કાર છે રાજા તને એમ હજારો શબ્દો ચારે તરફથી આવવા લાગ્યા

એટલામાં તો પેલા સાધુજી મહારાજ મુખ ઉપરથી મુખવટો દુર કરીને સિંહાસન પાસે ગયા અને ખડગસિંહે આસન લીધું કે મ્હોટેથી બોલવા મંડયા—"બીજી સાબીતી હું કું સરવજનો તમે સઘળા તો નથી જાણતા કે હું માણસું પણ રાજા તો મને જોતાંજ જાણી ગયા છે. પરંતુ આપ સરવ આ વાત જાણીને નવાઇ પામશો કે વિજયસિંહ—હારસિંહનો પિતા કરણસિંહ જેને આ તમારા રાજાજીએ ઝેર આપ્યું હતું તે હું પોતેજ તમારા સમક્ષ ઉભો છું. મારૂં જીવન સરક્ષનાર તો અત્યારે હયાત નથી પણ તેનો પુત્ર હયાત હાલ આ શહેરમાં છે. પણ જુઓ આ રાજા મારા ઉપર આવતો તમે રોકો તો મારી વાત તમને વળી વિશેષ નવું આપશે. પણ ના તે નહી સાંભળવા દે. જુઓ તે ખુરશી ઉપરથી ઉઠયો. નિમકહરામ વિશ્વાસઘાતીને હજુએ શરમ નથી આવતી."

સાધુ મહારાજની વાત પુરી શી રીતે થાય. બેઇમાન રાજાનો જીવ હવે તેના હાથમાં ન રહ્યો. મયાનમાં તરવાર કાઢી એકદમ તે સાધુ ઉપર ધસ્યો અને બુમ પાડીને પોતાના માણસને કહ્યું—મારો, કાપો આ સર્વને એક પણ જીવતો ન જાય. સાધુજીએ ઘા

સુકાવ્યો. રાજાના પક્ષપાતિઓ વિજયસિંહ ઉપર આવી તુટી પડયા. લડાઇ શરૂ થઇ અને પાથરેલી જાજમ ઉપર લોહી રેલાવા માંડયું. વિજયસિંહ અને ખડગસિંહના બહાદુરો સર્વને પહોંચવા પુર્ણશક્તિવાન હતા.

રાજાનાં ઘણાં માણસો બહાર તેમજ ત્યાં હતાં પણ સર્વત્રાસી ગયેલાં. મન મુકી કોઇ લડયું નહી. ફક્ત ખાસ મળતીઆ જેનો મુક્ત્યું શિવાય બીજો આરો નહોતો તેજ લડયા અને માર્યા ગયા. લડાઇમાં રાય સાહેબ અને રાજા સ્હામા સ્હામી આવ્યા હતા આખરે રાજાને જમીનઉપર નાંખ્યો અને બે આંગળીઓ ભોકી રાયસાહેબે આંખ્યો ફોડી નાંખી

સજનસિંહ; ભુપતસિંહ, મહાદેવજી વગેરે પણ લડાઇમાંમારીગયા

વિજયસિંહ ઝુનમાં મરણીયો થઇ ઘુમતો હતો. કેટલાનાંમેશીરાધડથીજુદાં કરી નાંખ્યાં હતાં; હજુ પણ તેની તરવાર પોતાનુકામ કર્યેજ જતી હતી. પોતે પણ સહેજ ઘાયો હતો પણ તેનું તો તેને ભાન પણ નહોતું એકદમ ખડગસિંહે તેને અટકાવી સિંહાસનપર બેસાડયો અને મ્હોટો સાદ પાડીને કહ્યું:—"હવે વિજયસિંહ શુરવીર વિજયસિંહ પ્રજાને પ્રિય થઇ પડેલા વિજયસિંહ આખરે વિજયી નીકળેલા વિજયસિંહ નિર્દોષ સિધ થયેલા વિજયસિંહ અને રાજયના ખરા હકદાર વિજયસિંહ રાજસિંહાને શોભાવે છે અને હવે મહારાજ વિજયસિંહની આજ્ઞા છે કે એકદમ લડાઇ બંધ કરી સરવેએ પોતાની તરવાર મ્યાન કરવી"

હુકમનો અમલ તુર્તજ થયો. લડાઇ બંધ થઇ ગઇ. 'વિજયસિંહ મહારાજકી જય' ના દર્વાન પ્રતિધ્વનિઓ સંભળાયા. અધ કરણસિંહ તરફ જોઇ લોકો હસવા લાગ્યા. સત્યનો જય થયો.

જે સાધુ મહારાજથી કરણસિંહ ડરી ગયો હતો, તથા તરવાર લઇ દોડયો હતો તેજ વિજયના પિતા અને ખરા રાજા કરણસિંહ એ વાત હવે જાહેર થઇ ગઇ. રાઠોડે સુજનસિંહ મારફત ઝેર આપ્યું તે વખતે બીજા સ.થીઓને તેણે મેળવી લીધા હતા. તો પણ સારપાંચ નિમકહલાલ સાથી, ઉપરથી મળી જતાં અંતઃકરણ પુર્વક રાજાનાજ હિતરવી રહયા હતા અને જ્યારે કરણસિંહ ઝેરથી બેહોશ થયા અને રાઠોડે મરવા પુરવાજ જમીનમાં દાટી તુરતજ ત્યાંથી પ્રયાણ કર્યું ત્યારે એક ગભીરસિંહ નામનો રજપુત બાળી જોઇ પાછો પડી ગયો હતો અને તેણે રાજાને બહાર કાઢી જીવ બચાવ્યો હતો ત્યાર પછી કરણસિંહ સાધુવેશે રાઠોડની ફીકરમાં ફરતા રહયા

હતા અને જ્યારે ન્હારસિંહનું નામ બહાર પડયું ત્યારથી હરિપુરની પાસે જંગલમાંજ રહેવાનું રાખ્યું હતું ન્હારસિંહને પણ તેમણે તેની મુલાકાત કરી હતી અને પ્રસંગ રાખ્યો હતો છતાં પોતાનું નામ બતાવ્યું નહોતું.

તેમનો જીવનસંરક્ષક ગંભીરસિંહ તો અત્યારે હયાત નહોતો તો પણ તેનો પુત્ર રણધીરસિંહ આ શહેરમાંજ હતો અને કેમ્પમાં તેનું નામ આપણે જાણી લીધું છે કે તે વિજયનોજ પક્ષપાતી હતો તે કેટલીક વાતથી નારાજ હતો છતાં સમયને માન આપી શાંતજ રહ્યો હતો

કરણસિંહને પોતાનાં બન્ને પુત્રનો, પુત્રી અને પુત્રવધુ સર્વેનો મેળાપ અત્યારે થયો અને તે આ હકીકતની વાતો છેલ્લેથી ખાઈમ ને પિતા હયાત હોવા છતાં વિજયસિંહ ગાદીએ બેઠાથી અયુક્ત કેટલાકને લાગશે. પરંતુ કરણસિંહ ખડગસિંહ અને પ્રતાપસિંહ(ન્હારસિંહ)પૂર્વે એકાંતમાં મળ્યા હતા, અને નિર્ણય થયો હતો. હવે કરણસિંહ ગજ કરવા ખુશી નહોતા ન્હારસિંહે પણ લગ્ન નહી થયેલાં હોવાથી અસ્વીકાર કર્યો હતો અને તેથીજ વિજયને ગાદી આપવામાં આવી

કરણસિંહ રાઠોડનાં જે જે દરબારનાં માણસોએ વિજયસિંહ મહારાજનું શરણ માગ્યું તસવીઓ માટે યોગ્ય બંદોબસ્ત થયો કારાગૃહમાં પડેલાં વિજયા અને મહને સેવતી વિમળા હવે રાજ મહેલમાં પધારી ગયાં. પરંતુ ઘેલા રાજકુમારનો પતો નજ લાગ્યો. તેને તો કોણ જાણે ક્યાં એકપાળ્યા કે મોકલી દીધો. કળણદાસે આત્મહત્યા કરી. રાજા પણ આંખની પીડાથી રીબાઇ રીબાઇને યમલોક યાતાએ સીધાવ્યો. વિજયસિંહે પછી જીવનપર્યન્ત ઘણીજ સારી રીતે રાજ્ય ચલાવ્યું અને સર્વ પ્રકારનાં સુખ ભોગવ્યાં.

